

Prof. dr Duško Bjelica, Dr Dragan Krivokapić
Teorijske osnove fizičke kulture

Biblioteka
BIO-MEDICINSKIH NAUKA

Prof. dr Duško Bjelica
dr Dragan Krivokapić
TEORIJSKE OSNOVE FIZIČKE KULTURE
Prvo izdanje

Urednik
Doc. dr Jovica Petković

Recenzenti
Prof. dr Zoran Milošević
Doc. dr Dobrislav Vujović

Izdavači
Fakultet za sport i fizičko vaspitanje Univerziteta Crne Gore
Crnogorska sportska akademija – Podgorica

Štampa:
Štamparija Ostojić – Podgorica

Elektronski prelom
Boris Šundić

Tiraž:
500 primjeraka

Podgorica, 2010.

Zabranjeno preštampavanje i fotokopiranje u cjelini ili u djelovima.
Sva prava zadržava izdavač i autor(i)

**Prof. dr Duško Bjelica
Dr Dragan Krivokapić**

**TEORIJSKE OSNOVE
FIZIČKE KULTURE**

Podgorica, 2010.

PREDGOVOR

Intenzivan razvoj naučnih područja na koje se oslanja teorija fizičke kulture, i značajan napredak u srodnim naučnim oblastima koji je postignut u prvoj dekadi ovog stoljeća, javlja se kao imperativ osavremenjavanja već postojeće literature iz ove oblasti. U takvim okolnostima, osim drugih pozitivnih promjena, značajno je povećana i pažnja za problemima dubljeg naučnog osmišljavanja teorije fizičke kulture.

*Udžbenik **Teorijske osnove fizičke kulture** je pisan za potrebe naučno-nastavnog rada studenata Fakulteta za sport i fizičko vaspitanje Univerziteta Crne Gore, sa ciljem da im pruži neophodna saznanja iz ove nastavno-naučne oblasti i omogući uspješniju pripremu ispita. Teorijske osnove fizičke kulture, kao predmet sa čijim programom je sadržaj ove knjige usaglašen, podstiče intelektualni napor studenata na analizu samih osnova struke koju su odabrali i pomaže im da se lakše snalaze u mnoštvu veoma složenih veza i odnosa koji u njoj djeluju.*

Ovaj udžbenik će olakšati upoznavanje studenata sa osnovnim pojmovima iz oblasti teorije fizičke kulture kao i principima, sistemima, i metodama koji se u njoj primjenjuju. Takođe, doprinosiće sticanju znanja iz opšte kulture i profesionalne edukacije, razvijanju kritičke svijesti i naučnog pristupa sadržajima iz ove oblasti.

I pored toga što vlada uvjerenje da su univerzitetski udžbenici usko usmjereni u pojedine stručne oblasti, ovaj udžbenik mogu da koriste i svi oni koji se zanimaju za sport, fizičko vaspitanje, rekreaciju i uopšte fizičko vježbanje, kao i studenti nematičnih studijskih programa, koji prema nastavnom planu slušaju predmet Teorijske osnove fizičke kulture.

Autori

DRUŠTVENO ISTORIJSKA USLOVLJENOST RAZVOJA FIZIČKE KULTURE

Čovjekovo bavljenje svim vidovima fizičke kulture, u onom smislu u kojem se oni danas shvataju, počelo je mnogo prije nego što su ti pojmovi verbalno definisani. „Otkako je sistemom neorganskih stvari, spletom mnogih okolnosti, obrazovan organski život, ta živa materija je od samog početka imala u sebi ugrađen program razvoja. Dok je ta živa materija bila vezana za sredinu na kojoj je nikla, ona je svojim sjemenom širila svoju teritoriju. Već tada je nastala borba za teritoriju, odnosno borba za sunčevu svjetlost, pa su biljke sa složenijom strukturom imale bolje uslove u borbi za mjesto pod suncem.“¹

Kada su se razvili organski sistemi, koji nijesu više bili vezani za teritoriju, nastala je mogućnost da se promjenom mjesta razvoja potraže bolji uslovi za održavanje života. Taj proces je takođe trajao milionima godina, i u tom vremenu se razvijala svijest, sposobna da bira i odlučuje. Ti organski sistemi su se razvijali u različitim uslovima, tako da su se stvarale razne vrste. Svaka vrsta je zadržala ugrađen program razvoja, koji je razvojem vrste postajao sve složeniji.

Sa pojavom primata, program razvoja u njihovoj svijesti je bio na znatno višem nivou. U njihovom razvoju taj program se sukcesivno odvijao u dvije faze. Za prvu fazu je bilo karakteristično širenje vrste istih jedinki na što većoj teritoriji. Kada su razne vrste živih bića došle u fizički kontakt, nastala je borba za teritoriju, odnosno za uslove preživljavanja. Uvijek je pobjeđivala najjača vrsta. Zahvaljujući razvoju centralnog nervnog sistema, kao predak današnjeg čovjeka izdvojila se vrsta *Homo sapiens*, koja je postala dominantna u živoj prirodi. Iako je tadašnji čovjek posjedovao svijest sa visokim stepenom razmišljanja i zaključivanja, u njemu je ostao upisan onaj primitivni program razvoja. Ljudska vrsta se rasprostranila po cijeloj planeti, obrazujući ljudske zajednice, koje su kasnije prerasle u države. Pod pritiskom naslijeđenog primitivnog programa razvoja, u želji da prošire svoju teritoriju preko teritorije onih, koji govore dugim jezikom, ili imaju drugu boju kože, ili se klanjaju drugim bogovima, ili su slabiji i siromašniji, te države su međusobno vodile iscrpljujuće ratove, koji su ljudsku vrstu unazađivali u svom razvoju.

Nakon ratova, iako je zaključen mir, u čovjeku nije nestao primitivni program razvoja, koji ga je upućivao na dokazivanje ko je bolji, a potreba za dokazivanjem se ispoljavala na humaniji način. Nema pojedinca, koji ne bi poželio da bude najbolji, uz potrebu da to još i pokaže. Ali najbolji se može biti na više načina. Neko može biti najjači, neko može da bude najbrži, a neko najizdržljiviji. Sve se to može pokazati na razne načine, za šta je potrebna ili vještina, ili pokretljivost, ili inteligencija i sl.

Tako su se razvile igre, u kojima su se pojedinci takmičili ko će prije stići do cilja na manjem ili većem rastojanju; ko će dalje da baci određeni predmet na jedan ili drugi način; ko će više i dalje da skoči, opet na određeni način. „To je bio i spasonosni ventil

1 Bjelica, D.(2006): *Sportski trening*, Filozofski fakultet, Nikšić, str.7.

za čovjeka, koji je pronašao i drugi način ispunjavanja onog primitivnog programa, gdje se mogla proširiti teritorija samo ako se uništi onaj slabiji, koji posjeduje tu teritoriju.

Kada su već nastale, igre su se dalje razvijale. Ta takmičenja u tome ko je bolji u trčanju, bacanju, skakanju i sl. odvijala su se hiljadama godina, a da nijesu imala jezičku definiciju. Tek obnavljanjem Olimpijskih igara spontano se pojavila riječ *sport*. Sportsko takmičenje se razvilo najviše u zemljama, koje su bile bogate, zahvaljujući tome, što nijesu ratovala na svojoj teritoriji, i što su eksploatisale nerazvijene zemlje.²²

Zakovitosti društveno-istorijskog razvoja potvrđuju da je fizičko vježbanje uvijek bilo pod dominantnim uticajem materijalne osnove i društvene nadgradnje. Te zakovitosti određuju ciljeve i zadatke fizičkog vježbanja u svakoj društvenoj zajednici, i na određenom stepenu razvoja ljudskog društva. Ovim se sociološki zakoni uključuju u teoriju fizičke kulture i određuje je i kao naučnu disciplinu sa sociološkim osobinama. Teorija fizičke kulture se razvija i pod uticajem proizvodnih odnosa, dakle faktora koji se ugrađuju u ekonomske odnose društva. Oni čine osnovu i svih ostalih društvenih odnosa koji direktno ili indirektno utiču na fizičko vježbanje. Kako su se kroz istoriju razvijali ti odnosi, mijenjao se i položaj fizičkog vježbanja (odnosno onoga što danas podrazumijevamo pod pojmom *fizička kultura*) njegovo značenje, cilj i zadaci.

U većini etapa razvoja ljudskog društva ono je manje služilo zadovoljenju stvarnih ljudskih potreba, a više interesima vladajuće klase i nosioca određenih društvenih odnosa. Pored svih ovih faktora značajnu ulogu imala je i religija, ideologija, filozofija itd. koji kao takvi utiču na sami razvoj i predstavljaju izvorište same teorije fizičke kulture. Zbog toga je potrebno nešto više reći o društvenoj i sociološkoj uslovljenosti fizičke kulture kroz najvažnije društvene sisteme kroz koje je prošlo ljudsko društvo.

Fizička kultura, u vidovima i oblicima koji tada nijesu imali nazive bliske današnjim, postoji od kako postoji ljudsko društvo, i od tada se ona neprekidno razvija i usavršava. Njeno mijenjanje uvijek je bilo u zavisnosti od razvijenosti proizvodnih snaga, društvenih odnosa i potreba društva. Fizička kultura izvire iz objektivne društvene stvarnosti, pa se i ne može objašnjavati izolovano od društva. Tek uzimajući u obzir karakteristike društveno-ekonomskih uslova možemo objektivnije rasvijetliti njen istorijski razvoj. Iz tog razloga u nastavku ovog dijela, u najkraćim crtama ćemo ukazati na međuzavisnost aktivnosti, koje danas označavamo terminom *fizička kultura* sa društvenim i političkim okolnostima koje su karakterisale određene istorijske epohe.

Karakteristike fizičke aktivnosti i vježbanja u prvobitnoj zajednici

Period prvobitne zajednice je trajao od pojave prvih ljudi pa do nastanka klasnog društva. Detaljnija analiza fizičkog vježbanja u ovom periodu nije moguća jer iz ovog istorijskog razdoblja nema raspoložive pisane dokumentacije. Do pojedinih zaključaka se dolazi obično na osnovu podataka koje su skupili razni etnografi i etnolozi na osnovu proučavanja današnjih primitivnih plemena i etničkih grupa, koje se još uvijek nalaze na veoma niskom stepenu društvenog razvitka. Sa sigurnošću se može tvrditi da je tadašnji čovjek sve svoje fizičke i umne potencijale i aktivnosti usmjeravao ka neposrednom

² Bjelica, D. (2006): *Sportski trening*, Filozofski fakultet, Nikšić, str.8.

obezbjeđivanju osnovnih životnih uslova. U toj surovoj borbi za opstanak, protiv prirodnih sila, životinja i drugih ljudi, čovjek je angažovao cjelokupan aparat za kretanje i sve organske sisteme, što je uticalo na njegov fizički razvoj.

Prvobitna zajednica predstavlja najstarije društveno-ekonomsko uređenje. Ovaj prvobitni i najprimitivniji oblik društvene formacije karakteriše ravnopravnost usljed nepostojanja društvenih klasa. Svi ljudi su bili vlasnici sredstava za proizvodnju, živjeli su u rodovskim zajednicama i zajedničkim radom pribavljali sebi hranu i druga sredstva za život.

U ovoj društvenoj formaciji naročitu ulogu su imali instinkti, koji se javljaju iz potrebe za očuvanjem života i težnje za produženjem vrste. Oni su se ogledali u velikoj mjeri i u fizičkom vaspitanju, jer se tadašnji čovjek vaspitavao kroz proces rada i kroz igru. Djeca su se rano uključivala u lov i razne radne aktivnosti, pa su na taj način sticala one navike i znanja koja su im bila od bitne važnosti za život. U slobodno vrijeme djeca su elemente rada primjenjivala u igri. U prvobitnoj zajednici nema klasa, pa prema tome nema ni eksploatatora i eksploatisanih. Vaspitanje je bilo besklasno, jedinstveno, jednako za sve. Postojala je samo jedna nejednakost koja je proizlazila iz polnih razlika. Dok su se muška djeca rano uključivala u lov, ribolov, obradu zemlje i gajenje stoke, ženska djeca pretežno su obučavana vještinama i navikama u vezi sa kućnim poslovima. Razumljivo je da se ova nejednakost nužno morala odražavati i u raznim igrama, kao i u vaspitnom radu uopšte. Možemo zaključiti da je osnovna karakteristika vježbanja u ovom periodu povezanost sa potrebom za preživljavanjem i održanjem vrste iako se te aktivnosti pojavljuju kao više ili manje nesvjesne i neorganizovane. Iako u prvobitnoj zajednici nije bilo organizovanog vježbanja prvobitni čovjek je u svakodnevnom životu, iz potrebe za samoodržanjem, posebno u lovu i međusobnim sukobima koristio prirodne oblike kretanja: trčanje, skakanje, bacanje, puzanje, penjanje i sl.

Fizička kultura u robovlasničkom društvenom poretku

Nastanak ovog društvenog poretka je bio uslovljen neskladom između proizvodnih snaga i rodovskih proizvodnih odnosa. Raspadanje prvobitne zajednice počinje na mjestima gdje su postojali povoljniji životni uslovi za život većeg broja ljudi, što je činilo preduslov za nastanak države. Pronalazak novih oruđa za rad i usavršavanje već postojećih, omogućilo je veću produktivnost koja je prevazilazila svakodnevne potrebe, a to je omogućilo izdržavanje robova čiji rad predstavlja osnovu robovlasničkog društvenog uređenja.

U ovom društvenom uređenju već se može govoriti o vaspitanju u pravom smislu riječi, tj. o planskoj aktivnosti usmjerenoj ka određenom vaspitnom cilju, ali samo kod društvene klase koja je bila na vlasti, što je uslovljeno razvitkom i usavršavanjem sredstava za proizvodnju, većom podjelom rada i nastankom privatne svojine. Ovakvo društvo, koje se pojavilo prije više od sedam hiljada godina, organizovalo se u državu. Ono je bilo podijeljeno na vladajuću klasu koja je posjedovala sredstva za proizvodnju i upravljala državom i robove koji nijesu imali sredstva za proizvodnju niti vlast, već su

predstavljali bespravnu i besplatnu radnu snagu. Djeca robova imala su, naime, gotovo isto vaspitanje kao u rodovskom društvu, ona su se osposobljavala za život u samoj životnoj praksi. Kakav je bio karakter fizičkog vaspitanja u robovlasničkom društvu vidimo iz primjera Egipta, Kine, Indije, Vavilona, a naročito Grčke i Rima. Iako svaka od ovih civilizacija, zbog svojih specifičnosti zaslužuje posebnu pažnju, kao primjer ćemo navesti samo antičku Grčku, u kojoj je fizičko vaspitanje predstavljalo sastavni dio harmoničnog razvoja svih fizičkih i psihičkih potencijala čovjeka. Ono je bilo tijesno povezano sa ostalim kulturnim oblicima kao: poezijom, muzikom, slikarstvom, vajarstvom, arhitekturom, filozofijom, politikom, a posebno je uticalo je na formiranje moralnog ponašanja. Svi ovi, kao i drugi oblici, razvijali su se u atmosferi agonističke aktivnosti u stadionskim, hipodromskim i muzičkim nadmetanjima u Olimpiji, Delfima, na Istmi i u Nemeji. Pobjeda u tim nadmetanjima je pobjedniku obezbjeđivala veliko poštovanje i divljenje sunarodnika.

Vaspitanje je bilo u službi klase robovlasnika sa ciljem da se održe klasne razlike, što je omogućavalo da se vladajuća klasa oslobodi proizvodnog rada, čime je stvorena mogućnost da se fizičko vježbanje odvoji od neposredne materijalne proizvodnje. Na taj način, fizičke aktivnosti koje su ranije korištene u neposrednoj borbi za održanje egzistencije, kod vladajuće klase djelimično gube svoj prvobitni značaj, ali se kroz prilagođavanje novim potrebama i dalje koriste, pogotovo u cilju sticanja što bolje ratne vještine.

Fizička kultura u feudalnom društvenom sistemu

Feudalno društveno uređenje traje otprilike od propasti Zapadne rimske imperije, tj. od V vijeka pa do kraja 18. vijeka. U feudalnom društvu vladajuća klasa, tj. plemstvo i sveštenstvo, živi od rada seljaka, kmetova, jer raspolaže obradivom zemljom.

Osnovnu feudalnu snagu predstavlja crkva, koja teži da dobije ekonomsko-političku prevlast, a ujedno ide za tim da učvrsti jedinstvenu vjersko-duhovnu usmjerenost u čitavom srednjovjekovnom periodu. Antički ideal o skladnom razvoju duše i tijela zamijenila je isključiva briga za dušu, traži se da se tijelo asketski zapostavlja. Posljedica takvog stanja ogleđa se u jednostranosti vaspitanja. Na fizičku stranu obraćalo je pažnju samo plemstvo, kome je fizička sposobnost bila potrebna u borbama protiv drugih feudala, protiv seljaka i građanskog stanovništva, kao i za rješavanje međusobnih sukoba. Iz potrebe da se formira snažan riter, odnosno vitez, sposoban za borbu, osvajanje, ritterski način života, mladi plemić imao je poseban način vaspitanja čiji glavni sadržaj predstavlja ovladavanje viteškim vještinama, kao što su, prije svega jahanje, plivanje, bacanje koplja, mačevanje, lov, šah i vježbanje u sastavljanju stihova. Plemstvo se bavilo najviše lovom, koje im je služilo i kao zabava ali i za održavanje fizičke spremnosti i borbene gotovosti. Plemići su provodili dosta vremena u gađanju lukom i strijelom, mačevanju, salonskim igrama i učešćem na ritterskim turnirima. Djeci seljaka je bilo dozvoljeno samo bavljenje prirodnim oblicima kretanja: trčanjem, skakanjem, rvanjem, penjanjem i sl. što je doprinosilo njihovom osposobljavanju za buduće radno angažovanje. Dok su se

u početku pitanjima vaspitanja bavili samo sveštenici, i to u duhu teologije, od XIV do XVII vijeka pojavljuju se u toj oblasti i svetovna lica, poznati humanisti koji su tražili da se čovjek vaspitava za slobodan, zdrav i radostan život. Humanisti su tražili novo vaspitanje, novu disciplinu i nov metod u školama, što se ogleda u usvajanju znanja na osnovu samostalnog mišljenja i zaključivanja. S tim u vezi, sve češće su bile isticane potrebe za fizičkim vaspitanjem.

Fizička kultura u kapitalističkom društvenom uređenju

Razvoj industrije i prateće promjene omogućio je stvaranje novog privrednog sistema, koji karakteriše vlast buržoazije. Kapitalizam ruši granice feudalnih kneževina, pa se lokalne borbe feudalaca proširuju u nacionalne borbe i trgovinske ratove tokom 17 i 18. vijeka, koji se najzad pretvaraju u osvajačke i imperijalističke ratove velikih razmjera. Pošto je vojna priprema podrazumijevala spremne borce, razumljivo je da je značaj fizičkih aktivnosti i organizovanog vježbanja bio veliki. Burna politička i ekonomska dešavanja i novi filozofski pravci uslovlili su i promjene u pedagoškoj misli tog vremena. Fizičko vaspitanje se uvodi u škole. Razvitak nauke i tehnike, i složenost društvenog života uopšte, tražili su obrazovane ljude, sposobne da rukovode i rukuju proizvodnjom i trgovinom. Stvaraju se dva sistema školsko-vaspitnih ustanova: jedan za buržoaziju, drugi za radne mase, tzv. dualistički školski sistem. Raspadanjem feudalnog društva i pobjedom tzv. mlade buržoazije, koja je već u srednjem vijeku počela rušiti postavke feudalnog društva i moć crkve, nastaje nova eksploatacija proizvođača osnovana na ekonomskoj prinudi. Buržoazija prisvaja sebi sva sredstva za proizvodnju i na taj način prinuđuje radnika da joj prodaje svoju radnu snagu.

U ovoj društvenom uređenju pojavljuju se prve mašine, što je imalo za posljedicu smanjenje proizvodnje koja se zasnivala na ručnom radu. Sve većim razvitkom kapitalizma sve više se zaoštava klasna borba između buržoazije s jedne strane, i proleterijata s druge strane. Ova borba se sve oštrije ispoljavala i u pitanjima vaspitanja. Razvitak nauke i tehnike, i složenost društvenog života uopšte, tražili su obrazovanije ljude, sposobne da rukovode i rukuju proizvodnjom i trgovinom, i može se zaključiti da se kapitalistički sistem pokazao kao napredniji u poređenju sa feudalnim sistemom koji mu je prethodio. Ipak, početkom XIX vijeka pojavljuju se ideje i mislioci koji su počeli razvijati ideju o novom društvenom uređenju.

Fizička kultura u socijalističkom društvenom uređenju

Socijalističko društvo, za razliku od ranijih društvenih sistema, karakteriše se prije svega po tome što su osnovna sredstva za proizvodnju bila društveno vlasništvo. Tada se smatralo da će na taj način vlast biti u rukama radničke klase koja će se boriti za dalji razvitak proizvodnih snaga i ostvarenje novih proizvodnih odnosa među ljudima, čime bi bio onemogućen svaki oblik eksploatacije. Zato se i u oblasti fizičke kulture težilo omogućavanju bavljenja raznim oblicima fizičke kulture, svim građanima pod jednakim uslovima.

Savremeno društvo i fizička kultura

Fizička kultura u savremenom društvu ne može se posmatrati izolovano od društvenog stanja i konteksta. Svako društvo predstavlja izvjesnu organizaciju proizvodnje, društvenih djelatnosti i društvenih odnosa. Društvo se sastoji iz mnoštva grupa i slojeva; društvena podjela rada stvara uslove i nameće da se pojedine grupe bave specijalizovanim djelatnostima koje su tako upućene jedna na drugu. Društveni sistem sastoji se iz određenih podsistema (ekonomski, politički, kulturni, obrazovani, itd.) a fizička kultura se u većoj ili manjoj mjeri sadrži u svakom od njih. Moderna fizička kultura, sa akcentom na moderni sport se danas može posmatrati kao relativno jedinstvena cjelina koja je uklopljena u savremene tokove društva. S druge strane, neophodno je imati u vidu unutrašnju diferencijaciju fizičke kulture, sport kao fenomen modernog doba, ciljeve i zadatke fizičkog vaspitanja, kao i potrebu savremenog čovjeka za redovnim sportsko-rekreativnim aktivnostima. Saznanje koja proističu iz ove diferencijacije vode do stvaranja takvih modela čije se komponente međusobno potkrepljuju i uslovljavaju, ali koje zadržavaju i svoju autonomnost. Fizička kultura na svojevrsan način doprinosi kvalitetu života savremenog čovjeka i postaje nezaobilazni element svakodnevnog života.

USLOVI I POČETAK RAZVOJA FIZIČKE KULTURE U CRNOJ GORI

U Crnoj Gori pojave koje obuhvata današnji termin fizička kultura mogu se pratiti vjekovima kroz istoriju. Međutim, tek krajem devetnaestog vijeka, nakon što je Crna Gora 13. jula 1878. godine postala 27. međunarodno priznata država na svijetu, dolazi do modernizacije sporta i pojave sportskih organizacija, što odgovara modernoj državi koja se tada stvara.

Upravo u ovom periodu, zbog ostvarenja međunarodnog priznanja crnogorske državnosti, dolazi do intenziviranja diplomatske aktivnosti sa evropskim državama, što je izuzetno doprinijelo modernizaciji naše države i razvoju sporta u njoj. Okrenutost Crne Gore i istoku i zapadu pogodovala je prodoru sportskog pokreta na ove prostore. Mnoge aktivnosti koje su se ranije uglavnom odvijale stihijno, dobile su u ovom razdoblju pravu formu i preduslove za intenzivniji razvoj.

Iako se veliki broj, naročito mladih ljudi u ovom periodu bavio fizičkim aktivnostima koje danas obuhvata pojam *fizička kultura*, na raspolaganju je veoma malo arhivske građe i naučne publicistike na osnovu koje bi mogli dati obuhvatan prikaz razvoja fizičke kulture u ovom periodu. Najznačajniji izvori tih informacija bili su listovi: *Cetinjski vjesnik*, zatim *Ustavnost*, *Onogošt* i *Nevesinje*, kao i neke druge povremene publikacije. Značajan izvor informacija o razvoju fizičke kulture u ovom periodu predstavljaju knjige istoričara dr Novaka Jovanovića, (1994): *Sport u Crnoj Gori do 1914. godine*,³ i

3 Jovanović, N. (1994): *Sport u Crnoj Gori do 1914. godine*. Izdavački centar- Cetinje i Jas promet Cetinje, 1994.

Đura Lakovića,(2000): *Momačke viteške igre*,⁴ koje su nam, takođe poslužile kao referentan izvor informacija.

U Državnom muzeju na Cetinju moguće je naći neke podatke o počecima i značaju sokolstva u Crnoj Gori. Nastavni planovi i programi za crnogorske škole u to doba sadrže program nastave za predmet Gimnastika i vojničko vježbanje, koji su bili poseban predmet u crnogorskim osnovnim i srednjim školama. Po neki zapis o sportu i fizičkoj kulturi, za koje je najčešće korišten termin „gimnastika”, mogao se naći u novinama, koje su tada povremeno izlazile.

Norveški kapetan Henrich Augusto Angell, proputovao je kroz Crnu Goru 1893. godine i iza sebe ostavio putopis „Kroz Crnu Goru na skijama”⁵. Ova knjiga sadrži značajne podatke o crnogorskom sportu s kraja XIX vijeka. Književnik Simo Matavulj, koji je često boravio u Kraljevini Crnoj Gori, u svom djelu “Bilješke jednog pisca”⁶ dao je opis jednog atletskog takmičenja, upriličenog u čast dolaska jednog inostranog vladara u Cetinje, u kojem govori o stepenu razvijenosti sporta na ovim prostorima.

Prijestonica Crne Gore, Cetinje u ovom periodu ima ubrzani kulturni razvoj zahvaljujući intenzivnim diplomatskim aktivnostima sa evropskim državama. Osnivaju se razna društva među kojima i Društvo za gimnastiku, točiljanje i borenje, iz kojeg se izdvaja klizačko društvo. Fizičke aktivnosti analogne fizičkoj kulturi u Crnoj Gori postoje od najstarijih vremena, jer ratnički mentalitet ovog naroda, potreba da se uvijek bude među najboljima i u ratu i u miru, tražila je jake, sposobne, zdrave i okretne ljude. Gađanje iz raznih vrsta oružja, rvanje, bacanje kamena s ramena (iz mjesta i iz zaleta), skakanje (iz mjesta i iz zaleta), bile su veoma popularne.

Francuski visoki činovnik, putopisac Viala de Somier, ostavio je zanimljive zapise o sportu u Crnoj Gori, u knjizi „Istorijsko i političko putovanje u Crnu Goru”. Njegovi zapisi su puni opisa viteških nadmetanja Crnogoraca, u kojima su prisutni elementi sporta i fizičke kulture. Književnik Ljubomir Nenadović, često je boravio u Crnoj Gori i sa puno zanosu pisao o njoj, između ostalog i o sportskim nadmetanjima koja su bila sastavni dio života crnogorskog naroda. U knjizi “O Crnogorcima - pisma sa Cetinja 1878. godine” govori o vojnoj obuci Crnogoraca: „Najedanput viknu perjanik kroz družine: Ko je soko i uzda se u svoja krila: eno, na vrhu one strmenite glavice stoji jedan levor (revolver) kakvog nema u svoj Crnoj Gori. Ko prvi k njemu dotrči neka ga metne za pojas - njegov je”! - Odmah se odabraše i u red staviše hitri momci; pa kao srne poletješe preko kamena i krševa, preko nezgodnih provala, niz brdo i uz brdo. Za tri-četiri minuta bio je revolver za pojasom onoga koji je prvi k njemu dotrčao.

Malo zatim, u jednom dalekom brijegu, diže se nišan od hartije, i dade se na znaenje: Ko prvi pogodi taj nišan, dobija na dar dugu pušku, koja se jedanput napuni, a šest puta puca. Stari Crnogorci, koji se nisu uzdali u svoje noge, uzdali su se u svoje oko,

4 Laković, Đ. (2000): *Momačke viteške igre*. Ministarstvo sporta Vlade republike Crne Gore, Podgorica, 2000.

5 N. Angell: *Kroz Crnu Goru na skijama*.

6 Simo Matavulj (1923): *Bilješke jednog pisca*, Beograd, izdavač: Vreme-Beograd.

odaberu se da prvi gađaju. Jedan Crnogorac stajao je na nekoliko koraka od nišana, i trumbom javljao je ko gdje udari. I knjaz i sve vojvode tukli su iz dugih pušaka u taj nišan, koji bijaše vrlo daleko. Za dvadeset minuta bio je cilj u centru pogođen, i dobivenu lijevu pušku bacao je u visinu jedan Katunjanin, i podskakivao za njom te je opet hvatao u ruku.“ Kad je riječ o vojnoj obuci treba navesti i zabilješke norveškog kapetana Fridriha Angela: „Ali kad se u obzir uzmu stalno bavljenje sportom Crnogoraca i njihovo vojničko častoljublje, zar ih nijesam viđao gdje pod teretom propješače sedamdeset, osamdeset kilometara u jednom danu. Na velikom polju kod Cetinja okupe se jedanput godišnje ljudi, iz svakog sela najvičniji, radi ogledanja. Okupljeni pripadaju svim društvenim stajezima, ima tu oficira, a i vojnika, sveštenika, seljaka, okupi se i mlado i staro. Nadmeću se u pucanju iz puške i revolvera, penju se na planinu pod teškim teretom, uvježbavaju brzo hodanje i trčanje, rvanje, bacanje kamena s ramena i još mnogo čega drugog. Pobjednik ne dobija ni medalju ni pehar, a ponajmanje novac. Svijest da je radost pričinio svom selu i rodu, njemu je dovoljna.⁷

Na osnovu ovih i drugih dostupnih istorijskih izvora možemo zaključiti da je kod Crnogoraca uvijek bila snažno izražena borbenost i takmičarski duh, koji je kroz više-vjekovnu istoriju i bogatu tradiciju, doprinio opstanku na ovim prostorima. Takav temperament je bio uzrok da su sva nadmetanja, bliska današnjem pojmu sporta i fizičke kulture, rado prihvaćena na ovim prostorima.

Prva osnovna škola u Crnoj Gori otvorena je u Cetinju u doba Njegoša, a sredinom 19. vijeka je otvoreno više od 30 škola, koje su, u zavisnosti od ratnih dešavanja stalno ili povremeno radile. Zakon o opštoj školskoj dužnosti u Knjaževini Crnoj Gori, uvodi nastavu gimnastike i vojničkog vježbanja kao poseban nastavni predmet, iako se takva nastava i ranije obavljala.⁸

U knjizi : „Zakon, naredbe, uputstva i dr. sa Nastavnim planom za osnovne škole u Crnoj Gori 1884-1895“, izdatoj na Cetinju 1895. godine, u tekstu pod naslovom Zadatak osnovne škole, pored ostalog, rečeno je:⁹

- Glavni je zadatak osnovne škole dobro vaspitanje mladeži, saglasno sa prirodom djece, pravilno, skladno i postepeno razvijanje tjelesnih i duševnih snaga djeteta sa osobitim obzirom na obrazovanje religioznog i moralnog karaktera njegovog.

Dakle, gimnastici i vojničkom vježbanju dato je adekvatno mjesto.

U opštim uputstvima koja prate ovaj plan, u tački 102, rečeno je:

- Gimnastika i vojničko vježbanje ima se raditi, poviše kod nekih škola, koje su za to već i dobile opomenu prilikom pregledanja istih. Ovo se ima izrađivati najviše, kad je lijepo vrijeme na čistom vazduhu, i to onoliko i onako, kao što je na učiteljskim skupštinama kazato, i po uputstvu Đ. Gilbonjskog o gimnastičkim igrama. Prema pomenutom

7 N. Angell: *Kroz Crnu Goru na skijama*, str. 117-118.

8 Rastko Radunović (1980: *Pojava i razvoj modernog sporta u Crnoj Gori do 1914. godine*, Fizička kultura, Titograd, br. 1, str. 109-116.

9 *Zakon, naredbe, uputstva i dr. sa Nastavnim planom za osnovne škole u Knjaževini Crnoj Gori od 1884-1895. godine*, Cetinje, (1895), str. 56.

planu, gimnastika i vojničko vježbanje bili su zastupljeni sa po jednim časom nedjeljno u sva četiri razreda.

Iza ovog programa slijede uputstva:

- Gimnastiku, vojničke vožbe i igre treba raditi u lijepim danima, na zgodnom mjestu, i svagda pod upravom i nadzorom učiteljevim. Iz ovog objašnjenja vidi se sa koliko ozbiljnosti se prilazilo realizaciji nastave ovog predmeta.

-Pri svijem ovijem radnjama treba da djeca budu svagda u dovoljnom rastojanju između sebe, i to u tolikom, da jedno drugom pri radnji ne smeta.

Učiteljima se skreće pažnja da čuvaju djecu od povreda. Posebno se naglašava:

-U svijem razredima, kod svih igara, jahanje treba izostaviti, a nošnja može biti samo da dvojica nose jedno dijete na prekršćenim rukama.

Dalje se napominje:

-Valja dobro paziti, pri svim gimnastičkim radnjama (osobito pri igrama) na pakosnu djecu, koja drugu prekomjerno udaraju, napadaju itd, te ih, prema njihovom postupku, kazniti i odvojiti od druge djece dok se poprave. Na kraju je i preporuka „spomoćnih knjiga koje će nastavnici koristiti za izvođenje gimnastike i vojničkog vježbanja. Za gimnastiku se predlaže knjiga Gimnastične igre za narodne škole od Č. Gilbonskog, a za vojničko vježbanje Vojnička pravila po kojima se crnogorski vojnici uče.

Izvođenju ove nastave se ozbiljno i organizovano prilazi, a po značaju se izjednačava sa drugim predmetima u školi. U objašnjenjima uz program dosta je prostora dato obrazloženju nastavnog programa ovog predmeta. U tom obrazloženju se, pored ostalog, kaže:

-Iz dječije prirode znamo, da u prvom dobu djeteta razvija se više tijelo nego duša, pa zato su učiteljima i dužnosti da brižljivo nastojavaju da se djeca tjelesno razvijaju jer u zdravu tijelu zdrava je i duša.

Ako se dječije tijelo kreće, onda će se razviti a za kretanje najzdravije je sredstvo gimnastičke igre, ako se budu izvršavale kako treba.

Iza ovoga slijedi jedna interesantna komparacija kojom se podupiru gornji zahtjevi. Ona glasi:

-Voda, koja nikad ne otiče, trune i pokvari se, tako i naše tijelo, kad se ne bi kretalo bi otrulilo. Možemo uzeti za primjer: zanatlije, kovače, drvodjelje, zidare i dr. samo ako pored svoga napregnutoga rada uredno žive a naprotiv, oni ljudi, koji se vrlo malo kreću, kao: krojači, slugači, pisari i dr. oni su vazda blijedi, slabunjavi, pa i s urednim življenjem.

Ističe se i drugi argument koji govori u prilog potrebi kvalitetnog organizovanja ove nastave, jer se „učenici poslije gimnastike razvedre te bolje nastavu primaju”.

U obrazloženju se ukazuje i na poseban značaj gimnastike za žensku djecu radi formiranja okretnosti, pravog stasa, dostojanstvenog hoda, zdravlja i sposobnost za rad”.

Dalje, vrijedi napomenuti i sljedeća uputstva:

- Osobito se preporučuje, kad se djeca igraju, da ne piju vodu poslije igre, dok se ne odmore, a tako isto, kad se oznoje ne treba odmah da sjede ili leže, nego da

malo hodaju.

- Hitriju djecu treba malo zadržavati od jakog igranja; a lijenu treba podsticati da se više igraju. Slabunjavu i malu djecu treba u igrama paziti, da lake igre rade.

Nastavnim planom iz 1907. godine, utvrđenom Zakonom o narodnijem školama u Knjaževini Crnoj Gori iz 1907. godine u osnovnoj školi se uči, pored ostalih predmeta i gimnastika i dječje igre.

Istoričar Jovanović, N.,(1994) konstatuje da: „iz programa nastave gimnastike isključeno je vojničko vježbanje, ali se u sami naziv predmeta uključuju dječje igre, čime je naglašen njihov značaj (i ranije su programom bile predviđene igre). I dalje se gimnastika predaje u svim razredima, ali sada ima veći broj časova, različit broj u školama, zavisno od toga da li dotična škola ima kombinovana odjeljenja. U školi u kojoj su sva četiri razreda podijeljena, u svakom razredu-odjeljenju nastava se izvodi sa po dva časa nedjeljno. Isti je broj časova u školi sa tri učitelja (odjeljenja). U osnovnoj školi sa dva i jednim učiteljem (odjeljenjem) predviđena su dva časa nedjeljno za prvi i drugi razred. U školi sa dva odjeljenja u trećem i četvrtom razredu može se izvoditi jedan čas nedjeljno više na račun nekog drugog predmeta. To zavisi od uviđajnosti učitelja, a ovaj će, opet, odluku donijeti zavisno od stepena razvijenosti učenika. U nepodijeljenoj školi broj časova gimnastike je po dva - u prvom i drugom razredu i po jedan u trećem i četvrtom.”¹⁰

U nastavnom planu, rečeno je da se nastava gimnastike izvodi napolju ako je lijepo vrijeme, i ako u školi ne postoji „naročito odjeljenje za gimnastiku”. „Zimi i kad je ružno vrijeme”, navodi se dalje „časovi gimnastike se upotrebljavaju za druge nastavne predmete”.

Napominje se da treba uzimati i druge pogodne igre iz mjesta u kome se škola nalazi, što je od posebnog značaja, jer se i preko ovog predmeta ostvarivao zahtjev za povezivanje škole i društvene sredine. Laković, Đ.(2000) navodi: „Momačke viteške igre su značajno uticale na izgradnju i sadržaj međusobnih odnosa ljudi. Poštovanjem pravila igranja ljudi su se učili samopoštovanju: željeli da uvijek budu spremni da se pošteno bore, da pobijede, da poštuju opšteprihvaćene norme ponašanja, da drže do riječi. Uvažavanjem takvih ličnih postupanja konstantno su izgrađivali sopstveni karakter. Uporedo, igre su bile prilika i primjer poštovanja drugova, vršnjaka, prijatelja, učesnika u igri ili posmatrača. Razvijalo se druženje, prijateljstvo, razumijevanje. Uspjeh jednih nije drugima bio povod za nesporazume, sujetu, zavist. Naprotiv, radovali su se uspjehu prijatelja, podržavali ga, ako je trebalo, pomagali mu.”¹¹

Ovi navodi najbolje ilustruju koliko je crnogorska škola s kraja prošlog i početka ovog vijeka bila programski moderno koncipirana, koliko se nastavi svih predmeta, pa, razumije se, i nastavi gimnastike poklanjala pažnja.

Jovanović, N., (1996) navodi: „crnogorska škola je imala zadatak da pripremi bu-

10 Jovanović, N. (1994): *Sport u Crnoj Gori do 1914.godine*.Izdavački centar- Cetinje; Jas promet Cetinje, str.42.

11 Laković, Đ. (2000): *Momačke viteške igre*. Ministarstvo sporta Vlade republike Crne Gore, Podgorica, 2000. str.5.

duće ratnike, a toj nadgradnji se poklanjala adekvatna pažnja i u vojsci, naročito od kraja prošlog vijeka kad je ova zemlja dobila svoju stajaću vojsku (1896). Zato je gimnastika u vojsci imala značajno mjesto. U vojnom programu gimnastike bile su vježbe sa oružjem, zatim vježbe za opštu fizičku pripremu i vježbe bez sprava. Vježbanje je osavremenjeno inoviranjem programa na razmeđu dva vijeka, a 1909. i 1910. godine su donesena Pravila za obuku vojske u gimnastici i Pravila za gimnastička vježbanja. Time je u vojsci uspostavljen sistem “jedinstvenog i jednoobraznog tjelesnog vježbanja”, što znači ozbiljan iskorak u podizanju ovog rada na viši nivo.” U Crnoj Gori je postajala izgrađena svijest da su gimnastička vježbanja dobar način pripreme za takmičenja u raznim sportskim disciplinama, pa se radilo na društvenom organizovanju i reorganizovanju.”

Sokolstvo, kao zajednički naziv organizovane gimnastičke aktivnosti i pokreta, javilo se u Češkoj 1862. godine, a zatim se, do kraja XIX i početkom XX vijeka, proširilo na sve slovenske zemlje. Sokolski pokret je imao i svoje političke, ekonomske i kulturne ciljeve. Pripadnici pokreta su imali zajednički zadatak - borbu protiv odnarođavanja slovenskog stanovništva u okviru Austro-Ugarske monarhije! Crnogorci su rano počeli odlaziti u posjete postojbini sokolstva - Češkoj, ali nijesu propuštali ni razne sokolske manifestacije.

U listu *Ustavnost* od 2.septembra 1906.na strani 4. navodi se „Slovenski sletovi, ta moderna trkališta, koja na način nekadanjih helenskih olimpijada prikupljaju sokole iz svih slovenskih krajeva, imaju za cilj, osim da prikažu skladne gimnastičke vježbe, stanje tjelesnog uzgoja i utrku u gimnastici, u prvom redu i manifestaciju slovenske uzajamnosti.”

Prema Jovanoviću, Crna Gora je još od 1895. godine nastupala na praškim sokolskim sletovima, koji su okupljali vježbače iz više slovenskih zemalja. Međutim, do formiranja društava u Crnoj Gori dolazi tek početkom XX vijeka. Iako je bila dosta otvorena za nove ideje i pokrete, Crna Gora nije žurila sa organizovanjem sokolskog pokreta jer nije željela konflikte sa moćnom imperijom u susjedstvu, kakva je bila Austro-Ugarska. Uz to u ovoj zemlji je još 1891. godine osnovano Društvo za gimnastiku, totaljanje i borenje! Sokolska društva, koja su u ovoj državi osnovana do 1914. godine, nijesu imala drugih pretenzija sem da doprinose fizičkom odgoju crnogorske mladeži.

U daljem tekstu ukratko ćemo navesti razvoj i karakteristike onih sportova koji su se u navedenom periodu razvijali u Crnoj Gori

Na prostoru Crne Gore, fudbal se igra od 1880. godine. Ova igra je počela brzo da se širi južnoslovenskim prostorima, pa je prvi klub, najvjerovatnije osnovan 1913.g. Kada je i kako fudbal počeo da se igra u Podgorici, Husein Tuzović u časopisu Fizička kultura kaže: ¹² Prvu loptu je u Podgoricu donio 1909. godine Aleksin Miler, predstavnik jedne trgovačke firme iz Engleske, čije je sjedište bilo na uglu današnjih ulica Balšića i Novaka Miloševa, u ondašnjoj kući Laza Đuranovića. Miler se bavio fudbalom i hokejom. Igralište je bilo na mjestu gdje se danas nalazi zgrada Republičke zajednice zdrav-

12 Husein Tuzović, *Šest decenija titogradske Budućnosti – Fizička kultura*, Titograd, (Podgorica) VII/1986, str. 89.

stvenog osiguranja radnika i zemljoradnika Crne Gore, u neposrednoj blizini stadiona Budućnosti. Tada su počele da se igraju prve utakmice.¹³

Za tenis se može reći da je išao ukorak sa zapadnim djelovima Balkana. U svojoj studiji o Cetinju dr Dušan J. Martinović kaže da je tenis na Cetinju krajem prošlog i početkom ovog vijeka bio naročito razvijen, da je u gradu bilo 11 teniskih igrališta.¹⁴ Diplomatski kor, koji se uvećavao, doprinio je da je ovaj sport imao izrazitu dinamiku razvoja. Može se naći podatak da je u Cetinju, pri Italijanskom poslanstvu osnovan prvi teniski klub u Crnoj Gori, i to 1906.godine. U krugu poslanstva ostao je do danas sačuvan jedan broj teniskih igrališta .

Na Cetinju je, prema Radunoviću, 1906. godine osnovan Golf klub, a pokrovitelj ove organizacije bila je knjeginja Milica, supruga prestolonasljednika Danila, najstarijeg sina knjaza Nikole¹⁵ Igralište se nalazilo u tzv. Novoj Varoši - novom dijelu grada, u neposrednoj blizini zgrade Italijanskog poslanstva, čija je izgradnja započeta te godine. Na svečanom otvaranju prvu partiju je odigrala knjeginja, a onda su se do sumraka redali članovi kluba. Ova igra je bila i ostala privilegija uzanog kruga ljudi, uglavnom diplomatskog kora i dvorske kamarile. Razumije se i članova vladajuće kuće.

Streljački sport u Crnoj Gori ima dugu tradiciju. Gađanje iz vatrenog oružja, kad je bilo dovoljno municije, bilo je vrlo popularno. Streljaštvo se kao organizovani sport javlja između 19 i 20 vijeka, kad su uvedene mete slične današnjima.

Mačevanje se organizovano vježbalo u okviru „Društvo za gimnastiku, tociljanje i borenje” a tu sekciju su činili uglavnom oficiri i studenti koji su se školovali na strani, po raznim evropskim zemljama. Kasnije je osnovano društvo „Gorski vijenac”, koje je imalo sekciju za mačevanje

U crnogorskoj štampi krajem 19. vijeka, može da se nađe i obimniji tekst posvećen klizanju odnosno tociljanju, kako se taj sport tada zvao. U njima se govori o zdravstvenim funkcijama ovog sporta i apeluje se na mlade ljude da se njime bave; ima preporuka da se organizuju i udružuju. Prenose se iskustva drugih, vjerovatno najviše zbog toga da bi se na mlade Crnogorce i Crnogorke podsticajno djelovalo.

Rastko Radunović, istoričar sporta, u svom radu Pojava i razvoj modernog sporta u Crnoj Gori do 1914. godine početke klizanja smješta u 1889. godinu i kaže: “Postoji dosta uslova da se ono i prije javilo”¹⁶ što ostavlja mogućnost za nova istraživanja u ovoj oblasti.

Na Njegušima je pomenuti norveški kapetan Angell demonstrirao vještinu skijanja, a zatim je liže (skije) ustupao drugima-mještanima, ali su oni teško uspijevali da se duže održe na nogama. Ipak, skijanje je na Njegušima dobilo prve pristalice. Iz Norveške

13 Dr. Novak S. Jovanović, (1989): *Fudbal u Crnoj Gori do 1941. godine*, Cetinje, str. 17.

14 Dr Dušan J. Martinović (1977): *Cetinje: Postanak, razvoj i turističke mogućnosti*, Cetinje, str. 150.

15 R. Radunović, *Počeci modernog sporta...*, str 115. i dr Dušan Martinović u *Monografiji Cetinja* navodi podatak da je Golf - klub na Cetinju osnovan 1906. godine.

16 Fizička kultura, časopis za stručna i društvena pitanja fizičke kulture, Titograd (Podgorica) I 1980, sv.1, str.109-116.

je kasnije poslato dosta skija i skijaške opreme, i sve je razdijeljeno po selima u unutrašnjosti Crne Gore.

Jovanović, N.,(1994), kad je u pitanju razvoj sporta u Crnoj Gori zapaža: „U stvari, tradicionalni oblici sporta bili su ovdje decenijama, vjekovima razvijeni, i moglo bi se reći da je ovo vrijeme (kraj devetnaestog i početak dvadesetog vijeka) vrijeme stvaranja modernih organizacija, stvaranja institucija. Jednom riječju, dolazi do modernizacije sporta što odgovara modernoj državi koja se tada stvara.

Okrenutost Crne Gore i istoku i zapadu pogodovala je prodoru sportskog pokreta na ove prostore. Mnoge aktivnosti koje su se ranije uglavnom odvijale stihijno, dobile bi vjerovatno i prije pravu formu da su se Crnogorci time mogli organizovano baviti, da nijesu morali na vječnoj straži biti i svoju slobodu stalno braniti.”¹⁷

Na kraju ovog kratkog prikaza uslova i početka razvoja fizičke kulture u Crnoj Gori, treba naglasiti da je ubrzo, nakon što je Crna Gora obnovila svoju državnost, uslijedio prijem u članstvo Međunarodnog olimpijskog komiteta, na Generalnoj skupštini 6.jula, 2007.godine. Iste godine, u Lozani, sjedištu MOK-a, našim predstavnicima je uručen prvi zvanični poziv za učešće na narednim Olimpijskim igrama u Pekingu.

SAZNAJNI KONTEKST TEORIJE FIZIČKE KULTURE

Društvene nauke se konstruišu oko srodnog programa i uključuju u zajednički osnovni, epistemološki prostor (Berthelot, 2001: 459). „Oblik tog prostora je tripolarn. U polu se oko programa okupljaju skupovi različitih teorija. Pol je okupljanje oko zajedničkih ili odgovarajućih ontoloških angažmana jednog skupa različitih programa i teorija”.¹⁸ Prvi pol koji Berthelot,naziva naturalistički je pol struktura i uzročnih povezivanja; pol koji smatra da su društvene pojave u kontinuitetu sa prirodnim pojavama i ne otkrivaju jedno posebno objašnjenje. Dovoljno je analizirati ih, odrediti mehanizme od kojih zavise. Drugi, intencionalni je pol aktera njihovih vjerovanja i preferenci; shvaćen kao uslov za akciju usmjerenu ka određenom cilju. Njega je u sociologiju uveo Maks Veber koji otvara teoriju racionalnosti za druge oblike kao saglasnost cilju. Osnovna karakteristika trećeg, simboličkog pola jeste da je to pol značenja i kodova u kojem postoji odvojenost značenja od njihove moguće vezanosti za prvi ili drugi pol.

Poslije ovog opšteg uvoda primjerenog društvenim naukama, pa tako i teoriji fizičke kulture, potrebno je definisati “epistemološki prostor”, odnosno saznanj kontekst, koji teorija fizičke kulture zauzima u aktuelnoj društvenoj stvarnosti. Radi konkretnijeg izlaganja, navešćemo jednu značajnu misao sovjetskog autora Stoljarova,V.,(1985), koji je, prema mišljenju većeg broja autora doprinio razumijevanju saznanjog polja „naše” nauke. On je, u vezi ove problematike naglasio da: „u procesu naučnog istraživanja fizič-

17 Jovanović, N., *Sport u Crnoj Gori do 1914. godine*, Izdavački centar Cetinje, Jas promet Cetinje, 1994. str:122.

18 Berthelot, Jean-Michel (2001) :*Les sciences du social, Épistémologie des sciences sociales*, Pif, Paris, pp. 203.

ke kulture, važno je izučiti ne samo zasebne forme, vidove i komponente fizičke kulture, nego i njihovu međusobnu povezanost¹⁹ Ovaj autor je spreman, kako kaže, da teoriju fizičke kulture nazove "teorija veza posebnih vidova, formi i komponenata fizičke kulture" smatrajući da ovaj naziv, iako nezgrapno tačno definiše specifičan predmet date teorije. On dalje naglašava, da ako se nekom aspektu ove teorije treba pokloniti veća pažnja, onda je to teorija veza, odnosno objedinjenih pitanja fizičkog vaspitanja, sporta, rekreacije i sl.

PREDMET TEORIJE FIZIČKE KULTURE

Uobičajeno je da se pod pojmom teorija, u širem smislu, označavaju opšte teorijske discipline u kojima se integralno objedinjuje čitav niz uzajamno povezanih ideja, principa i koncepcija koje se odnose na neku naučnu oblast, dok se u užem smislu, pod pojmom teorija podrazumijeva sistematizovano znanje u okviru neke naučne discipline. U teorijama raznih nauka, utvrđeni su kriterijumi prema kojima se identifikuje naučno područje. Prvi kriterijum je vlastiti predmet proučavanja, pod kojim se podrazumijeva naučno područje u okviru koga se rješavaju problemi od važnosti za nauku i praksu. Teorija fizičke kulture je, po svom opredjeljenju i bazičnom sadržaju društveno humanistička nauka. U središtu njene pažnje je prije svega čovjek i bio-psiho-socijalni faktori njegovog razvoja. Iako u manjoj mjeri, ona izučava i neke oblasti iz sfere prirodnih nauka, koje su značajne za razvoj fizičke kulture u cjelini. Ona predstavlja integrativnu naučnu disciplinu koja otkriva fundamentalna obilježja, svojstva i zakonitosti koje izlaze iz okvira parcijalnih naučnih disciplina.

Prema Poliču, „fizička kultura sadrži široku skalu specifičnih ljudskih fizičkih (motornih) djelatnosti koje se kreću između zabave i zbilje a ne spadaju u domen proizvodnog rada. Po njemu riječ „fizička” treba da nas podsjeća na materijalnu prirodu čovjeka čije tijelo i njegovo kretanje postaju sredstvo i objekt svojevrsne fizičke aktivnosti, dok nas riječ „kultura“ upućuje na čovjeka kao društveno i humano biće koje je subjekt i svrha i cilj vlastitog stvaralačkog angažovanja u toj aktivnosti“²⁰. Ove dvije komponente su na svojevrsan način integrisane u takve oblike ljudske djelatnosti kao što su igra, gimnastika, ples, turizma i druge.

Pod fizičkom kulturom, Leskošek, J.(1980) podrazumijeva „dio kulturnih vrijednosti zasnovanih na motornim (kretnim) djelatnostima (igra, sport, gimnastika) koje služe usavršavanju i potvrđivanju cjelovite ličnosti. Fizička kultura predstavlja integralni dio opšte kulture. Ona obuhvata sve tekovine i sva sredstva, kako materijalna tako i duhovna, koja društvo ili narod, ukoliko se govori o nacionalnoj fizičkoj kulturi, preuzima u cilju razvitka i usavršavanja ljudskog organizma.“²¹ Ovaj autor naglašava da je teorija fizičke kulture potrebna da bi pokazala praksi kuda da ide i kako da ide, da bi odgovorila

19 Stoljarov, V. (1985): *Ka saznanju u fizičkoj kulturi*, Teorija i praksa fizičke kulture, br.7.

20 Polič, B. (1967): *Teorijske osnove fizičke kulture*. Beograd. str. 15-16.

21 Leskošek, J. (1980): *Teorija fizičke kulture*. Beograd. str. 21.

na pitanja koja postavlja praksa, i da bi ukazala na unutrašnju povezanost fizičke kulture sa samom stvarnošću.

Savremeni tempo naučnog i tehnološkog razvoja nameće interdisciplinarni pristup u većini oblasti, što znači da se ni jedna nauka ne može upiješno razvijati ukoliko je izolovana unutar okvira sopstvenog predmeta, pritom se oslanjajući samo na rezultate sopstvenih istraživanja. Tako teorija fizičke kulture nikad nije prekidala svoje veze sa drugim naučnim disciplinama iz oblasti nauka o fizičkoj kulturi, pa se najveći fond znanja u teoriji fizičke kulture formirao u okviru tih naučnih oblasti i disciplina, što nikako ne znači da se fond znanja teorije fizičke kulture svodi na jednostavno sumiranje saznanja iz drugih naučnih područja. Razumije se da svaka od pojedinačnih disciplina objašnjava određeni problem sa sebi svojstvenog naučnog stanovišta, u kojem se odslikava predmet i okvir problema kojima se bavi. Zbog toga je, na samom početku vrlo značajno odrediti poziciju teorije fizičke kulture u okviru nauka o fizičkoj kulturi, i definisati i utvrditi njen predmet i okvire oblasti koje proučava, upravo iz razloga da bi se odredilo mjesto teorije fizičke kulture u sistemu nauka o fizičkoj kulturi i napravila jasna distinkcija između njih. Može se reći da predmet teorije fizičke kulture čini sveukupna socijalna praksa usmjerena na realizaciji ciljeva i zadataka fizičke kulture. U analizi predmeta teorije fizičke kulture uključuje se veoma širok spektar pitanja od kojih bitno zavisi samo poimanje strukture predmeta teorije fizičke kulture, njenog položaja u društvenoj stvarnosti i njenih realnih dometa u sferi uticaja koje je predmetno determinišu. Prirodno je da se u središtu njenog interesovanja nađu upravo ona pitanja koja su najtješnje vezana za optimalizaciju procesa fizičkog vježbanja odnosno postizanja odgovarajuće djelotvornosti.

Jednu od često korištenih definicija teorije fizičke kulture formulisali su Berković, L. i Vuković, R. (1997), koja glasi: „Uslovno i u najširem smislu, teorija fizičke kulture se može predstaviti kao sveukupnost znanja koja su ponikla i razvijala se kao teorijska refleksija čovjekovog iskustva u fizičkoj kulturi, odnosno znanja koja na određen način reflektuju cjelokupno iskustvo i praksu fizičke kulture.”²² Isti autori dalje navode da „teorija fizičke kulture je pozvana, u prvom redu, da integrativno osmišljava osnovne komponente, suštinska svojstva i veze koje različite strane fizičke kulture spajaju i objedinjavaju u jedinstvenu cjelinu, da otkriva fundamentalne prirodne i socijalne osnove fizičke kulture, a takođe i njene mnogobrojne veze sa drugim stranama kulture i na toj osnovi formuliše opšte zakonitosti njenog funkcionisanja, svrshodnog korišćenja i daljeg razvoja u konkretnim, istorijski datim uslovima i okolnostima.”²³ Većina teoretičara smatra da teorija fizičke kulture predstavlja funkcionalno povezan sistem znanja o strukturi, karakteristikama i funkcijama fizičke kulture, koja integrativno osmišljava osnovne komponente, suštinska svojstva i veze koje različite strane fizičke kulture spajaju i objedinjavaju u jedinstvenu cjelinu.

22 Berković, L., Vuković, R. (1997.): *Teorija fizičke kulture*, Fakultet fizičke kulture Novi Sad, str.10
23 Ibid.

ZADACI TEORIJE FIZIČKE KULTURE

Osnovni zadatak teorije fizičke kulture, prema Berkoviću i Vukoviću (1997), je da: „otkriva ono što je suštinski opšte, tj. ono što omogućuje da se stvori cjelovita slika o objektu kojim se ona bavi i osmisli njegova fundamentalna obilježja, svojstva i zakonitosti koje izlaze iz okvira parcijalnih naučnih disciplina.“²⁴ Ovi autori ističu da to nije prosto preuzimanje ili sumiranje znanja iz drugih naučnih disciplina, već integracija u punom smislu te riječi, odnosno objedinjavajuće izdvajanje njihovog opšteg smisla, bez čega se ne može shvatiti cjelina. Stavljajući naglasak na cjelinu, ukazuju da tako nastaje novi kvalitet, koji predstavlja nešto više od prostog zbira dijelova i stoga se spoznavanje cjeline ne može svoditi samo na spoznavanje njenih dijelova. Dalje oni u zadatke teorije fizičke kulture ubrajaju i:

- integrativno osmišljavanje osnovnih komponenti,
- suštinska svojstva i veze koje različite strane fizičke kulture spajaju i objedinjuju u jedinstvenu cjelinu;
- otkrivanje fundamentalne prirodne i socijalne osnove fizičke kulture, a takođe i
- veze sa drugim stranama kulture i na toj osnovi
- formulisanje opšte zakonitosti njenog funkcionisanja, svrsishodnog korišćenja i daljeg razvoja u konkretnim, istorijski datim uslovima i okolnostima.

Prema Matiću (1992) zadatak teorije fizičke kulture kao predmeta „sagledava se u podsticanju duhovnog napora studenata na promišljanje samih osnova struke za koju su se opredijelili, odnosno napora za njeno dalje razvijanje i osmišljavanje.“²⁵ Ovaj autor dalje navodi: „njen zadatak nije samo u tome da ih „naoružava“ određenim fondom teorijskih znanja, već da ih osposobi za široko osmišljavanje svoje profesionalne djelatnosti. Između ostalog, oni moraju biti osposobljeni da u svakoj pojedinačnoj pojavi mogu razaznati i njenu suštinu, njenu povezanost i uslovljenost sa drugim pojavama. Zadatak teorije fizičke kulture je da im pomogne da se lakše snalaze u mnoštvu veoma složenih veza i odnosa koji djeluju u fizičkoj kulturi.“²⁶ Uvijek, kada je u pitanju interdisciplinarni pristup u razvoju neke teorijske nauke, važno je imati na umu da integracija svih saznanja iz različitih naučnih oblasti daje novi kvalitet i značenje koje kvalitativno prevazilazi prostu sumu značenja parcijalnih informacija

24 Ibid.str. 11.

25 Matić, M. (1992): *Opšta teorija fizičke kulture*. Fakultet fizičke kulture Univerziteta u Beogradu. str. 24.

26 Ibid.

POSEBNOST FIZIČKE KULTURE KAO INTEGRALNOG DIJELA OPŠTE KULTURE

Da bi što sveobuhvatnije istakli posebnost fizičke kulture kao integralnog dijela opšte kulture i posebnu formu ljudske djelatnosti, potrebno izvršiti analize sa više stanovišta. Prvo ćemo navesti nekoliko primjera koji slikovito ukazuju na posebnost fizičke kulture:

U Zakonu o sportu RCG, navodi se, između ostalog, da je sport djelatnost od javnog interesa, koji obuhvata mjere i aktivnosti kojima se obezbjeđuje djeci i omladini vaspitanje i skladan razvoj, sportistima sistematičan rad i stvaranje uslova za postizanje vrhunskih rezultata, interes građana za sportskom rekreacijom i djelovanje na zaštiti i poboljšanju zdravlja kao i pozitivno djelovanje na kvalitet života invalida. Nije slučajno što se na najprestižnijim fakultetima u svijetu, kao što su: Stenford, Harvard, Oksford, Kembriđž, Jejl itd. poklanja izuzetna pažnja sportu, a studenti sportisti uživaju veliki ugled i imaju značajne povlastice. Mnogi državnici i uticajni političari danas se sve više okreću sportu, tom fenomenu koji je ušao u sve pore društva, i preko koga postižu veću popularnost. Potpisivanjem dokumenata kojima pokušava da se uskladi politika sporta i posebnih oblika djelovanja u sportu sa savremenim humanističkim i progresivnim kriterijumima, jeste dokument Savjeta Evrope koji sadrži: Evropsku sportsku povelju; Evropski kodeks sportske etike; Evropsku povelju sporta za sve; Evropsku urbanu povelju; Konvenciju o sprečavanju nasilja u sportu; Konvenciju o sprečavanju dopinga u sportu. Treba napomenuti da u gornjim navodima pojam *sport* obuhvata sve ono što pripisujemo pojmu *fizička kultura*, i da na engleskom govornom području pojam *sport* obuhvata sve ono što kod nas podrazumijeva pojam *fizička kultura*, o čemu će u narednim lekcijama biti više riječi.

Navedeni primjeri nam ukazuju da se fizička kultura može posmatrati kao konkretna forma ljudske djelatnosti koja održava tipične crte načina života.

U analizi karakteristika fizičke kulture kao posebne, svojevrsne forme ljudske djelatnosti, Margautova i Joahimstaler(1984) ističu i: „dvije teze u koncepciji pristupa izučavanju čovjekove djelatnosti koje istupaju kao komponente načina života:

- a) teza o neprekidnom razvoju unutrašnje strukture svih osnovnih vidova i formi djelatnosti, o njihovom razgraničavanju i dijeljenju na tipove i forme djelatnosti;
- b) teza o trajnoj najtješnjoj povezanosti oblasti, tipova i formi djelatnosti, njihovom uzajamnom prožimanju i formiranju multifunkcionalnih sfera djelatnosti kao rezultatu njihovog neizbježnog međusobnog uticaja.²⁷

U užem smislu, fizička kultura se može okarakterisati na osnovu obilježja kojima se socijalno odlikuju svi vidovi, tipovi i forme djelatnosti. U skladu sa navedenim, prema Berković, L. i Vuković, R.(1997), „mogu se istaći sljedeće karakteristike:

27 Margautova, J.; f. Joahimstaler (1984): *Fizička kultura u strukturi društva i životne delatnosti čoveka*, Moskva.

- fizička kultura se javlja kao konkretan oblik ljudskog bitisanja;
- kao istorijska pojava koja je ponikla u određenoj etapi društvenog razvitka i mijenjala se u procesu razvoja i sazrijevanja konkretnih društvenih odnosa;
- nju osim toga karakteriše uzajamno djelovanje između subjekta i objekta, gdje obje strane mogu nastupati u različitim ulogama;
- ima aktivan, preobražavajući karakter, pošto predstavlja takav način osvajanja objekta subjektom koji mijenja i samog čovjeka kao objekta i subjekta sopstvene djelatnosti;
- ima socijalni karakter pošto subjekt, kao aktivna strana tog djelovanja, te saradnje, ima socijalnu suštinu;
- usmjereno se koristi u klasnom društvu, u zavisnosti od klasnih interesa, što suštinski opredjeljuje njen socijalni efekat²⁸.

U opštem smislu, čovjekova djelatnost, prema istim autorima, se može posmatrati u „dijalektičkom jedinstvu triju komponenata: *subjekat-aktivnost-objekat*, od kojih svaki može istupati u različitoj formi. Osnovna metodološka polazna tačka za razumijevanje karaktera veza ovih komponenti fizičke kulture, predstavlja shvatanje čovjeka kao bio-psiho-socijalnog bića.

Biološka aktivnost čovjeka javlja se kao pretpostavka za formiranje socijalne i kulturne djelatnosti. To znači da socijalna funkcija ne dozvoljava biološkoj funkciji da se ispoljava u čistom vidu. Samim tim jasno je da fizička aktivnost već u svojoj suštini ima dvojni i protivurečni karakter.

ZNAČAJ TEORIJE FIZIČKE KULTURE

Značaj teorije fizičke kulture je višedimenzionalan. Ona omogućuje formiranje jedinstvene opšte naučno-metodološke koncepcije, na osnovu koje se mogu proučavati različite forme, vidovi i usmjerenja fizičke kulture, ukazuje na osnovne pravce i mogućnosti korišćenja njihovih strukturnih osnova, njihove funkcije i zakonitosti njihovog uzajamnog djelovanja u društvu i to sve oslanjajući se na naučnu metodologiju i integrativne rezultate saznanja u širokoj sferi svog sopstvenog predmeta. Prema Popoviću, (1951), „u odnosu na praksu, teorija se ne javlja samo kao ono što treba otkriti, provjeriti ili dokazati, već kao njen bitni sastojak, kao „njena subjektivno-spoznajna strana kojom se odražava objektivna stvarnost, kojom se ušlo u razumijevanje njenih objektivnih zakona i na taj način omogućilo praktično mijenjanje stvarnosti²⁹. Na taj način, teorija se uključuje u životnu stvarnost ne samo time što mijenja postojeću praksu, već i time što obogaćuje, modifikuje i razvija saznanja na kojima se praksa temelji i koja upravo i omogućuju da se ona neprekidno mijenja i unapređuje. Njen značaj se može ra-

28 Berković, L., Vuković, R. (1997.): *Teorija fizičke kulture*, Fakultet fizičke kulture Novi Sad, str. 38-39.

29 Popović M. (1951): *O istini i njenim kriterijumima*, Beograd, str.24.

zumjeti samo onda ako se ona posmatra uporedo i u vezi sa praksom. Kao i u svim drugim teorijsko praktičnim disciplinama, praksa je osnova iz koje izrasta teorija i primarni je kriterijum njene istinitosti. O značaju teorije fizičke kulture Berković, L. i Vuković, R. navode: „Kao naučna disciplina, teorija fizičke kulture ima višestruki značaj - spoznajni, metodološki, praktični. Otkrivajući objektivne zakonitosti funkcionisanja i razvoja fizičke kulture, ona omogućuje da se dublje pronikne u praksu, da se shvati suština i smisao određenih pojava i tendencija, da se odvoji bitno od nebitnog, neophodno od slučajnog, progresivno od zastarjelog i već prevaziđenog, itd.”³⁰ Ukazujući na značajnost metodološke funkcije, svojstvene teoriji fizičke kulture, i svojstvene filozofske metodologije, ističu mogućnost proučavanja različitih formi, vidova i usmjerenja u fizičkoj kulturi. Ova funkcija dolazi posebno do izražaja u odnosu na druge, manje uopštene discipline. Govoreći o značaju i primjeni teorije fizičke kulture u nastavnom procesu, pomenuti autori naglašavaju da: „slobodno se može reći da je ona osnovni profilirajući predmet profesionalnog obrazovanja stručnjaka u fizičkoj kulturi. Njen prvorazredni značaj je u tome, što ona presudno utiče na formiranje profesionalnih pogleda i ubjeđenja od kojih u velikoj mjeri zavisi dalji razvitak i stvaralački domet budućih stručnjaka. Uloga teorije fizičke kulture u obrazovanju budućih nosilaca ove djelatnosti nije samo u tome da ih naoružava određenim fondom teorijskih znanja, već i da ih osposobi za široko osmišljavanje svoje profesionalne djelatnosti. Između ostalog oni moraju biti osposobljeni da u svakoj pojedinačnoj pojavi mogu razaznati i njenu suštinu, njenu povezanost i uslovljenost sa drugim pojavama i sl. Drugim riječima, teorija treba da im pomogne da se lakše snalaze u mnoštvu veoma složenih veza i odnosa koji djeluju u fizičkoj kulturi“.³¹

Značaj i uloga fizičke kulture, prema Leskošku, J. (1980), „ogleda se danas u svim aktivnostima ljudi i njihovim manifestacijama. Ona zadire kako u javni, tako i u privatni život svakog pojedinca”.³² Kao ilustraciju značaja fizičke kulture autor navodi da su sadržaji vezani za sve vidove fizičke kulture u dnevnoj štampi znatno više zastupljeni od ostalih događaja koji su vezani za ostala kulturna zbivanja.

NASTANAK NAZIVA FIZIČKA KULTURA I TERMINOLOŠKE NEDOUMICE

Kad je u pitanju problematika naziva *fizička kultura*, navešćemo sljedeće gledište: „Dinamika razvoja svih vidova fizičke kulture je uslovila i razvoj odgovarajuće terminologije. Budući da nije postojala globalna koordinacija u tom smislu, sa više strana, nezavisno jedni od drugih, nicali su novi termini, tako da je nastala konfuzija u tumačenju terminologije u ovoj oblasti. Počelo je prvo na zapadu od termina *igre*, zatim od termina *sportske igre*, nakon toga nastaje uprošćeni termin *sport*. Nastavljano je u srednjoj Evropi sa terminom *tjelesna vježba* (*Koerperuebung*), koji je prerastao u viši oblik kao

30 Berković, L., Vuković, R. (1997): *Teorija fizičke kulture*. Fakultet fizičke kulture Novi Sad. str: 12.

31 Ibid. str: 13.

32 Leskošek, J. (1980): *Teorija fizičke kulture*. Beograd. str. 29.

tjelesno vaspitanje (Koerpererziehung). Nakon toga se na Istoku pojavio termin *fizička kultura*, koji je bio prihvaćen i u našoj zemlji.”³³

Od nastanka pa kroz čitav period razvoja fizičke kulture, veliki broj autora je pokušao da definiše ovaj pojam. Zbog toga, danas imamo veliki broj više ili manje prihvaćenih definicija a navedene su samo neke od njih:

Prema Leskošku, „fizička kultura označava dio kulturnih vrijednosti zasnovanih na motornim (kretnim) djelatnostima (igra, sport, gimnastika) koje služe usavršavanju i potvrđivanju cjelovite ličnosti. Fizička (tjelesna) kultura predstavlja integralni dio opšte kulture. Ona obuhvata sve tekovine i sva sredstva, kako materijalna tako i duhovna, koja društvo ili narod, ukoliko se govori o nacionalnoj fizičkoj kulturi, preduzima u cilju razvitka stvaralačkih sposobnosti putem fizičkih vježbi“.

Momirović navodi da „fizička kultura predstavlja zajednički naziv za fizičke aktivnosti kao što su igra, sport, gimnastika, ples, turistica i drugo. Fizička kultura je djelatnost kojom se ljudi, a posebno omladina, transformira u nekom optimalnom ili optimiziranom smjeru“.

U Enciklopediji fizičke kulture piše: „Fizička kultura je oblik kulture koji označava cjelokupnost materijalnih i kulturnih vrijednosti ostvarenih slobodnom aktivnošću u igri, plesu, sportu, gimnastici i turistici koje pridonose zadovoljavanju prirodnih i kulturnih potreba čovjeka“.

Za Matića je „fizička kultura društvena pojava, to jest, iz generičkih korijena čovjeka izrasla njegova svjesna, planska, slobodna, cjelishodna, samostvaralačka društvena djelatnost (potreba i zadatak) time i samosvojna stručno-profesionalna (znači: teorijsko-epistemološko-metodološko-prakseološka) samosvijest, te (i po tome), program za ovladavanje (dakle: za korišćenje, čuvanje, nadgradnju i upravljanje) materijalnim i duhovnim dobrima ljudskih (direktno neproizvodnih, esencijalnih) fizičkih aktivnosti, operativno (u društvenoj zbilji) strukturiranih kao fizičko vaspitanje, sport i sportska rekreacija“.

Živanović gleda na fizičku kulturu kao na čovjekovu djelatnost koja, kao dio opšte kulture znanjima o fizičkom vježbanju za fizičko vježbanje, a unutar svojih područja (fizičkog vaspitanja, sporta i rekreacije), omogućava transformaciju ličnosti od stvarnog u moguće.

Dosadašnja praksa pokazuje da je izvor mnogih nejasnosti i nepotrebnih rasprava često baš u tome što je jedan te isti pojam označavan različitim terminima, kao što je to naročito slučaj na raznim jezicima, u raznim epohama, u okviru raznih društvenih sistema i dr.

Naprijed navedene činjenice iziskuju da već na početku naših izlaganja kažemo šta podrazumijevamo pod određenim terminima, koje tako često primjenjujemo u našoj teoriji i praksi, ili drukčije kazano, koje pojmove određeni termini označavaju. Pri svemu tome treba biti svjestan da pojmovi jednom obrazovani ne ostaju vječito isti. Uporedo sa našim saznanjem sve dublje prođiremo u suštinu predmeta i pojava, pa se tako raz-

33 Bjelica, D.(2006): *Sportski trening*, Filozofski fakultet, Nikšić, str. 9.

vijaju i sami pojmovi. Da bi naš rad bio pravilan, potrebno je dakle da pojmove kojima se služimo odredimo, jer nejasni, neodređeni pojmovi uslovljavaju zbrku i obično vode pogrešnim zaključcima.

Prije svega, imamo obavezu da predočimo makar dio semantičke stvarnosti pojma *teorije*. Pođimo od najelementarnijeg i najčešćeg tumačenja „teorije”, kakvo nalazimo, na primjer, kod Aleksić, R.(1978) *Teorija* (grčki „theoria”, gledanje, posmatranje, nauka) je rezultat misaone djelatnosti koja objašnjava neki skup pojava odnosno činjenica, bez obzira na praksu, primjenu; suprotno od *empirijska*³⁴.

Već iz ove odredbe *teorije* postaje jasno da termin *teorija* ne referira misaonu aktivnost kao takvu. Da bi ta ljudska djelatnost mogla – na određenom svom stepenu da bude shvaćena kao teorija, iz mišljenja mora da proistekne određeni rezultat. Koja vrsta, stepen koherentnosti, složenosti itd. će karakterisati taj rezultat misaone djelatnosti – to je više stvar metodološkog koncepta ili konvencija.

Nešto drugačiji izraz, u suštini istog (osnovnog) koncepta tumačenja *teorije*, srećemo kod Vujaklije. Ovaj autor umjesto izraza *misaona djelatnost*, u odgovarajućoj leksičkoj varijaciji koristi izraz uopštavati (u značenju: misliti u najopštijim pojmovima) i tu je on sa Aleksićem, što se tiče osnovnog jezičkog instrumentarija, u istoj ravni značenja. „Teorija, gledanje, posmatranje, u širem smislu: uopšteno iskustvo, čisto saznanje (suprotno: praksa); u užem smislu: sistematsko izlaganje neke nauke, izvođenje jedne pojave iz zakona na kome se ona zasniva suprotno: *empirijska*”.³⁵

Međutim, slobodno možemo reći da je glavni objekat ovog segmenta rada ustvari *fizička kultura*, tj. njena *stvarnost*, ili njena istina. Kao i ostali objekti saznanja kojima se bavi nauka, i fizička kultura je i ime (termin, sintagma, odnosno kvalitet veze tog znaka i onog entiteta kojim je njime označen), i pojam (misaoni odraz stvarnosti, to jest apstrahovano ljudsko iskustvo) kao i specifično ljudsko neposredno iskustvo u svoj njegovoj složenosti.

Sapir navodi: „Stalno sam insistirao na tome da prava kultura svojim nosiocima pruža osjećaj unutrašnjeg zadovoljstva, odnosno, osjećanje duhovnog gospodstva”³⁶.

Leskošek, J. pod pojmom „kultura”, u najširem smislu, podrazumijeva sve ono što je stvorilo ljudsko društvo i što postoji na osnovu fizičkog i intelektualnog rada ljudi, za razliku od prirodnih pojava. „Kultura kao pojam obuhvata dakle sve raznovrsne vrijednosti materijalnog i duhovnog karaktera, koje je čovjek postigao savlađivanjem prirode. Pod tim pojmom podrazumijeva se cjelokupnost društvenih dostignuća koja se javljaju kao rezultat napora niza pokolenja.”³⁷.

Živanović, N. stoji na sličnoj poziciji kao i Leskošek i smatra da je „kultura termin koji, u najširem smislu podrazumijeva sve ono što je čovjek stvorio svojim fizičkim i intelektualnim radom. Ali, kao što Finci čine, pod kulturom može da se smatra i svo-

34 Aleksić, R. (1978): *Rečnik stranih reči i izraza*. Beograd, Prosveta, str. 735.

35 Vujaklija, M. (1978): *Leksikon stranih reči i izraza*. Beograd, Prosveta, tr. 943.

36 Sapir, E. (1974): *Ogledi iz kulturne antropologije*. Beograd, BIGZ, str. 87.

37 Leskošek, J. (1980): *Teorija fizičke kulture*. Beograd, str. 22.

jevrstan odnos čovjeka prema čovjeku i čovjeka prema okolini koja ga okružuje. Već iz ovoga se vidi da je kultura veoma složen i sveobuhvatan pojam.”³⁸

„O pridjevu *fizička*, koji u *našoj* sintagmi ide ispred *kultura* postoji mnogo akademskih rasprava. Klasičan koncept svih autora koji su osporavali ovaj termin, bio je dualistički pristup čovjeku kao raspolućenom biću *tijela* i *duha*. Taj kritički pristup je prevaziden, jer se pridjev *fizički* ne smatra u strogom smislu odvojenosti *tijela* i *duha*, već u Aristotelovom tumačenju nečega što je dato od prirode, što je osnovano u prirodi, pa je otuda jedinstveno i nedjeljivo.”³⁹

Za razliku od Bokana, B. koji se u tumačenju pridjeva *fizička* poziva na Aristotela, Berković i Vuković pak polaze od Platona i ističu da riječ *fizička* označava ljudsku prirodu i upozorava na prirodne zakone kojima podliježe ljudski organizam.

U psihologiji se pojam *fizičko* tumači na sljedeći način: Načelno, fizičko u psihologiji ukazuje na prirodnu datost čovjeka ili njegove sredine, obuhvatajući ljudsko tijelo ili bilo koji drugi materijalni supstrat.

„Fizička kultura kao jedan od opštih filozofsko – socioloških pojmova obuhvata veliki broj pojava i procesa od kojih mnogi pripadaju svijetu misaonih razmatranja i apstrakcije. Otuda se pojam fizičke kulture ne može iskazati jednom proširenom frazom ili nekom pojednostavljenom definicijom. Fizička kultura nije skup okamenjenih formi, ona nije usko područje društva, prakse, stvaralaštva, svijesti. Ona je izraz životne aktivnosti čovjeka, njegove stvaralačke društveno – istorijske biti kao univerzalne prirodne sile koja označava sveukupnost materijalnih i duhovnih proizvoda kao i raznovrsnih organizacionih formi”.⁴⁰

Prema Poliču, B. (1967) „fizička kultura sadrži široku skalu specifičnih ljudskih fizičkih (motornih) djelatnosti koje se kreću između zabave i zbilje a ne spadaju u domen proizvodnog rada. Po njemu riječ *fizička* treba da nas podsjeća na materijalnu prirodu čovjeka čije tijelo i njegovo kretanje postaju sredstvo i objekt svojevrsne fizičke aktivnosti, dok nas riječ *kultura* upućuje na čovjeka kao društveno i humano biće koje je subjekt i svrha i cilj vlastitog stvaralačkog angažovanja u toj aktivnosti”.⁴¹ Ove dvije komponente su na svojevrsan način integrisane u takve oblike ljudske djelatnosti kao što su igra, gimnastika, ples, turistika i druge.

Prelaskom na područje fizičke kulture ovi oblici nisu više samo fizičke aktivnosti u biološkom smislu, već postaju ljudske djelatnosti, tj. produhovljene i osmišljene aktivnosti. Taj prelazak znači prevazilaženje prirode i pojavu novog sloja s kojim biološki sloj u čovjeku dobija nove mogućnosti. Materijalno-fizički elementi u igri, sportu, gimnastici i drugim oblicima dobijaju svoju kulturnu vrijednost, pod uslovom da ih prate odgovarajuće duhovne vrijednosti. Sportsko-tehnički rezultati u igri, sportu i gimnastici i druge

38 Živanović, N. (2000): *Prilog epistemologiji fizičke kulture*. Niš, str. 42-43.

39 Bokan, B. (2003-2004): *Nauke o fizičkoj kulturi-interdisciplinarni pristup-ka “nova” “(stara)” paradigma*. Fizič kultura. vol. 57/58. str. 14.

40 Petrović D., Stefanović, V. (1981): *Problemi teorije i metodologije fizičke kulture*. Beograd. str. 10.

41 Polič, B. (1967): *Teorijske osnove fizičke kulture*. Beograd. str. 15-16.

motorne vještine postaju „materijalni medijum za ostvarivanje duhovnih vrijednosti i pružaju mogućnost realizacije ljudskog duha a ne animalne prirode.

Tako shvaćen pojam *fizička kultura*, dakle, ne ograničava se samo na tjelesne vještine, to nije samo doprinos unapređenju zdravlja i sl. već je to određen ljudski odnos prema vlastitoj fizičkoj prirodi i vlast razuma nad tijelom. Sasvim je izvjesno da se pritom moraju uzeti u obzir i utilitarni sadržaji i vrijednosti, ali je i tako izvjesno da će igra, sport, gimnastika i drugi oblici biti bliže čovjekovoj ljudskoj suštini i njegovom kulturnom stvaranju ukoliko su više oslobođeni jednostranog pritiska njegovih utilitarnih potreba. Slobodno se može reći da je fizička kultura gotovo uvijek i jedan oblik preobražavanja i mijenjanja stvarnosti, u cilju zadovoljavanja vlastitih potreba i mogućnosti za zamišljenu realizaciju želja i snova, i oblik u kome će trajati vrijednost života, što je svojstveno svakoj kulturnoj djelatnosti.

Očigledno je, prema tome, da se ne može prihvatiti jednostrano etatičko tumačenje fizičke kulture kao cjelokupnosti istorijskog nasljeđa i dostignuća čovječanstva na podizanju zdravlja, usavršavanju fizičkog statusa i fizičkih sposobnosti i sl. Moramo se naime, složiti sa B. Poličem kada kaže: „Mi shvatamo fizičku kulturu prije svega kao svjesni napor da se pronađu najefikasniji putevi da se dođe do onoga čemu čovječanstvo teži. Fizičku kulturu prema tome treba shvatiti kao sistem specifičnih oblika fizičkih aktivnosti koje služe stvaranju ljudskih vrijednosti i preko njih stvaranju čovjeka kao nove vrijednosti”.

Kao što se vidi, u tumačenju pojma *fizička kultura* težište je mahom na procesu objektivizacije duhovnih vrijednosti koje čovjek realizuje u toj specifičnoj aktivnosti. Očito je naime, da se samo iz odgovarajuće duhovne aktivnosti može razviti moralno, estetsko ili drugo stanje, a ne iz čisto fizičkog. Prema tome, primjedbe i nedoumice oko termina su dobrim dijelom opravdane jer pridjev *fizička* kojim se objašnjava specifičnost ove kulture u istinu ne održava pravi smisao i suštinu aktivnosti koje se u toj djelatnosti realizuju.

Navešćemo i gledište jednog od autora ovog udžbenika, koji smatra da bi: „sva lutanja po ovoj terminologiji bila završena, ako bi se na nekom od svjetskih kongresa sa ovom, nama vrlo značajnom tematikom prihvatila zajednička konvencija za jedinstven naziv onoga, što sada nosi neadekvatan naziv fizička kultura”.⁴²

PREOBRAŽAJNI ASPEKT FIZIČKE KULTURE

„Savremenu preobražajnu ulogu fizičke kulture treba posmatrati kao vrijednost koja je u funkciji:

- svestranog razvoja i vaspitanja mladih,
- očuvanja i oplemenjivanja svojstava čovjeka,
- učenja novih načina kretanja koja će se koristiti u pravcu zadovoljenja različitih potreba,

42 Bjelica, D.(2006): *Sportski trening*, Filozofski fakultet, Nikšić, str.10.

- postizanja posebnog nivoa osposobljenosti za obavljanje raznih specifičnih poslova – djelatnosti,
- osvježanja i relaksacije organizma,
- liječenja nekih bolesti i rehabilitacije posle povreda ,
- pružanja mogućnosti ljudima da prate sportska nadmetanja koja imaju visok nivo sportskog stvaralaštva čime, se zadovoljava potreba ljudi za identifikacijom sa sportistom, klubom, masom itd⁴³.

Fizička kultura se može posmatrati sa različiti stanovišta. Da bi se potpunije shvatala njena suština, nju treba kao posmatrati barem sa tri aspekta:

- djelatnog (kultura kao proces ili način racionalno organizovanje preobražajne djelatnosti);
- predmetno-vrijednosnog (kultura kao sveukupnost „predmeta” koji predstavljaju određenu vrijednost za zadovoljavanje društvenih i individualnih potreba);
- personificirano-rezultativnog (kultura kao rezultat aktivnosti razvijenih u samom čovjeku).

Djelatni aspekt pojma fizička kultura

Istorijski uzevši, prvobitne forme aktivnosti koje ulaze u sastav fizičke kulture bile su reprodukovani elementi radne djelatnosti koja je imala prvenstveno karakter fizičkog rada. U procesu daljeg razvoja fizička kultura je u sebe sve više uključivala i specifične forme kretanja i aktivnosti koje su specijalno konstruisane radi rješavanja i drugih zadataka. Ovo naravno ne znači da je fizička kultura izgubila svaku vezu sa radom. Kao što je već istaknuto, ona je uvijek bila i ostala, prije svega, sredstvo i metod pripremanja čovjeka za rad. Kroz raznovrsnu aktivnost u fizičkoj kulturi, naime čovjek je sticao odgovarajuća motorička svojstva i sposobnosti koje su mu omogućavale da uspješnije ovlada radnom operacijom, da produktivnije radi, a da takođe i rješava druge životne zadatke koji predstavljaju određen nivo motoričkih sredstava i motoričku efikasnost uopšte.

Teškoće oko definisanja fizičke kulture, odnosno njenog poimanja kao „čiste djelatnosti“, kao homogenog sektora institucionalizovane oblasti kulturno – socijalne djelatnosti, nijesu samo jezičke prirode. One nastaju i stoga što su mnogi dijelovi (segmenti, područja fizičke kulture) integrisani u druge sfere ili oblasti ljudske djelatnosti. Tako je fizičko vaspitanje integrisano u školstvo (vaspitanje – obrazovni sistem), rekreaciju integrišu različite privredne oblasti – naročito turizam, kineziterapija je sastavni dio zdravstva. Izuzetak predstavlja sport, koji je sa svojim specifičnim institucionalnim organizmom izborio autonomiju posebne oblasti.

Kao vid djelatnosti fizičku kulturu karakteriše bitna specifičnost koja se sastoji u

43 Višnjić, D., Jovanović, A., Miletić, K. (2004.): *Teorija i metodika fizikog vaspitanja*, Izdavač Višnjić, D. Beograd, str. 19 – 24.

tome što njenu osnovu čini motorna aktivnost koja je usmjerena na razvoj ili očuvanje čovjekovih djelatnih sila.

Njene specifične komponente predstavljene su racionalnim formama motorne djelatnosti (djelatnosti u kojoj su suštinski momenti pokreti i kretanja organizovana u sistem motorne aktivnosti). Pri tom vrijednost predstavljaju samo one forme motorne aktivnosti koje omogućavaju najbolji način za formiranje odgovarajućih motornih učenja i navika, a preko ovih i usmjereni razvoj fizičkih sposobnosti, optimalizaciju stanja zdravlja i radne sposobnosti. Osnovni elementi takve motorne aktivnosti uobičajeno se označavaju kao fizičke vježbe.

Fizička kultura se razvija, prije svega, pod uticajem praktičnih potreba društva koje su primarno okrenute svestranom pripremanju čovjeka za rad – tom prvom i najvažnijem uslovu ljudskog bitisanja.

Važno je još pomenuti da naučno osmišljavanje djelatnog aspekta kulture uopšte, pa i fizičke kulture, u posljednje vrijeme dobija sve širi značaj prvenstveno stoga što se u teoriji sve više ističe da „osnovu za shvatanje kulture čini istorijski aktivna i stvaralačka djelatnost čovjeka, pa prema tome i razvoj samog čovjeka kao subjekta te djelatnosti.

Predmetno-vrijednosni aspekt pojma fizička kultura

Teorija fizičke kulture dosljedno prati i na najneposredniji način izražava opšta društvena opredjeljenja i stremljenjama oblasti koju ona pokriva svojim sadržajem. Teorija fizičke kulture na taj način se javlja i kao značajan faktor usmjeravanja fizičke kulture i njenog efikasnog uskladjivanja sa društvenom stvarnošću.

Fizička kultura je, prema Berkoviću, L. i Vuković, R. (1996)“ predstavljena cijelim kompleksom materijalnih i duhovnih vrijednosti stvaranih u društvu kao rezultat obezbjeđenja neophodne efektivnosti te djelatnosti. Na svakoj etapi razvoja fizičke kulture one su činile njenu vrijednosnu sadržinu i u tom svojstvu one su bile predmet usvajanja, korišćenja i daljeg usavršavanja.⁴⁴ Riječ je, prije svega, o gimnastici, sportu, igri i drugim pojavnim oblicima fizičke kulture i o mnogobrojnim i raznovrsnim vježbama i aktivnostima koje čine praktičnu osnovu fizičke kulture. U procesu razvoja, naime, sadržaji forme fizičke kulture, postepeno su se diferencirali u skladu sa različitim sferama društvenog života i djelatnosti (sistema vaspitanja i obrazovanja, materijalne proizvode, načina života i dr.), što je upravo i uslovilo i podspješilo formiranje niza socijalno značajnih oblasti i područja fizičke kulture (školsko fizičko vaspitanje, sportsko stvaralaštvo, sportsko-rekreativne aktivnosti, medicinsko vježbanje i dr.). Uporedo sa proširivanjem i jačanjem naučnih i metodičkih osnova ovih komponenata povećavao se i značaj predmetnih vrijednosti fizičke kulture u svojstvu jedne integralne cjeline ili kompleksa efektivnih sredstava i metoda za realizaciju obrazovnih, vaspitnih, zdravstvenih i drugih suštinskih zadataka i funkcija fizičke kulture.

Nesumnjivu vrijednost predstavljaju i kompleksne pojave kulture koje su ponikle na

44 Ibid, str. 32.

osnovu prakse u fizičkoj kulturi, kao što su: naučna znanja koja osmišljavaju suštinu i socijalnu ulogu ove strane kulture: programsko-normativne osnove; etičke norme regulišu ponašanje i međusobne odnose u procesu aktivnosti u fizičkoj kulturi; sportska i druga dostignuća; organizacijski materijalno-tehnički i drugi uslovi za efikasnije funkcionisanje fizičke kulture (zdravstvena zaštita, specijalni informacioni sistemi, specijalni uređaji, sprave, inventar itd.). Jasno je da se bez svega ovoga ne mogu ni zamisliti efikasno funkcionisanje i razvoj fizičke kulture, naravno, uz napomenu da se navedeni činiooci ne odnose samo na fizičku kulturu, već i na druge njoj bliske oblasti kulture koje zajedno čine sveukupnost predmetnih vrijednosti.

Personificirano-rezultativni aspekt pojma fizička kultura

Najvrjedniji rezultat svrshodnog korišćenja fizičke kulture je bez sumnje, dostizanje određenog stepena fizičkog savršenstva. Berković, L. i Vuković, R. navode sljedeće: pod ovim se podrazumijeva „optimalna mjera fizičke pripremljenosti i harmoničnog fizičkog razvitka, tj. nivo koji najviše odgovara zahtjevima radne i drugih sfera životne djelatnosti čovjeka.

Sveukupnost korisnih efekata ovaploćenih u samom čovjeku u vidu dobrog i stabilnog zdravlja, skladne tjelesne konstitucije, optimalne motoričke informisanosti i efikasnosti, značajnih sportskih dostignuća i drugih specifičnih i opštekulturnih vrijednosti koje se stiču kroz aktivnost u fizičkoj kulturi možemo definisati kao personificirano rezultativni aspekt fizičke kulture. Na taj način, pri razmatranju fizičke kulture sa ovog aspekta, neophodno je uzeti u obzir da ona nastoji ne samo kao djelatnost, ne samo kao nešto spoljašnje u odnosu pa čovjeka već i kao njegovo unutrašnje svojstvo ovaploćeno u njegovim znanjima, navikama i sposobnostima.

Kriterijum fizičkog savršenstva, po pravilu, imaju konkretan socijalno-istorijski karakter i oni se mijenjaju u zavisnosti od nivoa socijalnog razvoja odražavajući uvijek realne potrebe i zahtjeve društva. U savremenom humanistički orijentisanom društvu, razumje se, moraju biti maksimalno usklađeni sa opštevaspitnim ciljem čija je osnovna determinanta - svestrano i harmonično razvijena ličnost.

Kao što se vidi, sprovedena analiza. osim što detaljno osvjetljava ključne aspekte pojma „fizička kultura”. istovremeno predstavlja i solidnu osnovu za jedno šire i sveobuhvatnije predmetno određenje fizičke kulture, njenih funkcija. usmjerenja i drugih vrijednosnih karakteristika. Iz svega što je do sada rečeno naime, proizilazi da je fizička kultura organski dio ili sfera opšte kulture društva i svakog čovjeka ponaosob. Specifičnu osnovu njenog sadržaja čini racionalno organizovana motorna djelatnost kroz koju čovjek razvija, održava ili usavršava u prvom redu svoje fizičke dispozicije (kao faktor optimizacije fizičkog stanja), a preko ovih i sve ostale snage i sposobnosti.

Logički proizilazi, da fizička kultura uključuje u sebe u prvom redu, najrazličitije forme onih djelatnosti i njihovih rezultata koje imaju određenu vrijednost za pojedinca i društvo u cjelini, a u širem smislu i sveukupna dostignuća društva koja služe poboljšanju opštih uslova za potpunije usvajanje tih vrijednosti.

NEKI BLISKI I SLIČNI POJMOVI

Prije početka konkretnih analiza, za praćenje ovog materijala veoma je važno dati bliže semantičko određenje korišćenih pojmova. Na ovim prostorima se, kao korespondentna, još uvijek koristi sintagma *fizička kultura*, preuzeta iz ruske terminologije, koja je zbog niza ograničenja posljednjih godina sve manje u upotrebi. Prateći aktuelne tokove, u domaćoj a posebno stranoj terminologiji sve je više u upotrebi sport. Prema tome, izrazom sport je obuhvaćen veći broj izvedenih pojmova, poput školskog sporta, sporta za sve, takmičarskog (vrhunskog i kvalitetnog) sporta, i sl. Zbog njihove sličnosti često se dešava da se oni zamjenjuju, odnosno poistovjećuju, ili se jedan drugom podređuju. Često se, naime, dešava da se fizičko vaspitanja tretira kao dio fizičke kulture (ili područje), da se sport poistovjećuje sa fizičkom kulturom ili fizičkim vaspitanjem i sl.

U svakodnevnoj jezičkoj upotrebi, kao i u specijalnoj terminologiji komunicira niz termina koji su semantički veoma bliski ili se čak djelimično poklapaju sa terminom „fizička kultura”. Da bi se izbjegli ovakvi nesporazumi, neki od ovih termina će biti nešto bliže objašnjeni, uz očekivanje da će to omogućiti precizniju diferencijaciju pojmova koje oni obuhvataju i njihove međusobne relacije.

Fizičko vaspitanje predstavlja, prema jednoj od savremenih definicija, dio opšteg vaspitanja i predstavlja svjesni, planski, sistematski, organizovan proces, koji putem fizičkog vježbanja ostvaruje zadatke postavljene u cilju stvaranja tjelesno svestrano i harmonično razvijene ličnosti. „Ovo područje vaspitne djelatnosti se u savremenoj stručnoj literaturi pojavljuje pod različitim nazivima: fizičko vaspitanje, fizičko-zdravstveno vaspitanje, tjelesno i zdravstveno vaspitanje i sl.”⁴⁵ Prema citiranim autorima „fizičko vaspitanje ne bi trebalo shvatiti izolovano u odnosu na druga područja vaspitne djelatnosti. Ovo, utoliko prije što fizičko vaspitanje sadrži u sebi koliko motornu, toliko i kognitivnu i afektivnu komponentu, pa i u tom smislu može upotpuniti i obogatiti vaspitni uticaj na ispitanike. Tako shvaćeno, fizičko vaspitanje poprima još veći značaj i ulogu u sveukupnosti vaspitnih uticaja na mlade, ali i odrasle u savremenom društvu.”⁴⁶ Međutim, još uvijek termin „fizičko vaspitanje” spada u red onih termina koji se proizvoljno koriste. Na primjer, na fizičko vaspitanje se često nepravilno gleda kao na područje, segment ili dio fizičke kulture.

Pogrešno je i stanovište sa kojeg se na fizičko vaspitanje gleda samo kao na školski predmet. Fizičko vaspitanje u suštini predstavlja suštinsko svojstvo fizičke kulture, i nikako ne predstavlja njen dio ili područje. To je razumljivo već iz razloga što je „fizičko vaspitanje sastavna komponenta svakog vježbanja bez obzira na njegovo bliže usmjerenje, budući da je svako vježbanje u pravilu usmjereno na usvajanje neke nove vrijednosti (ili usavršavanje već usvojene vrijednosti).”⁴⁷ Razmatrani pojmovi zaista jesu u

45 Bjelica, D., Petković, J. *Teorija fizičkog vaspitanja i osnove školskog sporta*, CSA, Podgorica i Fakultet za sport i fizičko vaspitanje, Nikšić. str. 7-8.

46 Ibid

47 Bjelica, D., Petković, J. *Teorija fizičkog vaspitanja i osnove školskog sporta*, CSA, Podgorica i Fakultet za sport i fizičko vaspitanje, Nikšić. str. 9-10.

najbliskijoj vezi, ali se ipak ne mogu poistovjećivati, i iz razloga što se u nastavi fizičkog vaspitanja ravnopravno koriste svi pojavni oblici ili vidovi fizičke kulture, koji se usvajaju u skladu sa vaspitno-obrazovnim principima koji su svojstveni fizičkom vaspitanju.

To je u skladu i sa razmišljanjem E. Burka (1970), koji je, prema navodima Bjelica, D. i Petković, J. (2009) napisao da: „fizičko vaspitanje danas više nije aktivnost koja je zatvorena između četiri zida sale za fizičko vaspitanje, niti je aktivnost koja se sprovodi na sportskim terenima daleko od škole, nego je takva obrazovna oblast, koja sa drugim obrazovnom oblastima pokušava da odgovori na globalne probleme savremenog doba.”⁴⁸ Upravo kroz fizičko vaspitanje fizička kultura neprestalno učestvuje u realizaciji ciljeva i zadataka opšteg vaspitanja.

Važno je definisati i sličan termin: fizičko obrazovanje, koje predstavlja pedagoški proces i sastavni dio procesa vaspitanja, koji se sastoji iz sticanja i usavršavanja motornih znanja, vještina i navika, kao i odgovarajućih teorijskih znanja iz oblasti fizičke kulture.

Sport je termin koji se najčešće koristi u uobičajenom komuniciranju, pa zbog učestalosti njegove primjene često postaje za (manje upućene) sinonim za čitav spektar bliskih i srodnih pojmova. Ovo je karakteristično za termin *sport*, možda i više nego i za jedan drugi pojam koji je tako često u upotrebi. Prema Bjelica, D., (2006) “sport predstavlja takmičenje više ljudi u nečem zajedničkom za sve učesnike”⁴⁹ Sport se razvija iz potrebe stremjenje čovjeka ka povećanju „granica” svojih mogućnosti koje se realizuju kroz specijalnu pripremu i sistematsko učešće na takmičenjima u kojima se ispoljavaju i realizuju određeni napori emocije, odnosi, gledišta itd. Na taj način, sport se može uzeti i kao mnogovrsna društvena pojava koja podjednako pripada fizičkoj i duhovnoj kulturi društva. Isti autor dalje navodi: „U nastavku razvoja sportske terminologije pojavljuju se termini kao: kineziologija, nauka o sportu i sl.”⁵⁰ Sport se istorijski formirao prvenstveno u sferi fizičke kulture u vidu nadmetanja usmjerenog na demonstraciju dostignuća u samoj toj djelatnosti.

Sport za sve je karakteristično područje sporta za koje se kao sinonimi koriste termini: rekreacija, rekreativni sport, fitness, sport za sve, velnes i sl. Riječ rekreacija dolazi od latinske riječi *recreo* (*recreate*) što znači ponovno stvoriti, obnoviti, ponovno kreirati. U antropološkom smislu se odnosi na regeneraciju ljudskih fizičkih i mentalnih potencijala.

Fitness - termin engleskog porijekla – *fitness*. Nastao je od riječi *fit* što znači dobra forma, dobra kondicija (biti zdrav i oran). Upotrebljava se da bi se opisao način života u kojem jedna osoba može najefikasnije da funkcioniše svakodnevno. Fitness, dakle, ne obuhvata samo vježbanje, već način života koji podrazumijeva vježbanje, pravilnu ishranu, programe psihičkog rasterećenja, relaksaciju i estetske programe. Laički se fitness vezuje samo za vježbanje sa tegovima ili samo za aerobik, što je svakako pogrešno.

48 Ibid. str: 14.

49 Bjelica, D.(2006): *Sportski trening*, Filozofski fakultet, Nikšić, str. 9.

50 Ibid.

Kad su u pitanju zemlje engleskog govornog područja, ovaj termin najčešće obuhvata gotovo sve ono što se uobičajeno podrazumijeva pod pojmom fizička kultura. Bjelica, D. (2006) navodi „da postoji tendencija da se konvencijom na globalnom nivou prihvati termin „sport” sa jedinstvenim značenjem, u smislu da se preko tjelesnog vježbanja može na ljudski organizam djelovati i u smislu razvoja, i u smislu oporavka, i u smislu zabave, i u smislu najvećeg dostignuća.”⁵¹ Isti autor smatra: „da je vrijeme za prihvatanje jedne globalne konvencije postalo kritično, jer se u međuvremenu pojavljuju termini, koji su laički i poređani na istom nivou.”⁵²

Sportska rekreacija je slobodno izabrana, a ne nametnuta aktivnost, koja je usmjerena na zadovoljavanje osnovnih ljudskih potreba i interesa kroz raznovrsne, svima dostupne sportsko-rekreativne aktivnosti, koje su usaglašene sa zdravstvenim statusom, nivoom opštih sposobnosti, polnim i uzrasnim karakteristikama svakog pojedinca. Organizuje se u slobodnom vremenu - dokolici i svojim aktivnostima i sadržajima dopirnosi odmoru, rasonodi i podizanju fizičkih i radnih sposobnosti građana;

Vrhunski i kvalitetni sport se u najužem smislu vezuje za takmičarsku aktivnost usmjerenu na ostvarenje što boljeg rezultata. U odnosu na dostignuti kvalitet i kategorizaciju u nacionalnim i međunarodnim okvirima, može se razlikovati nekoliko nivoa takmičarskog sporta. Iako se međusobno prožimaju, za potrebe analize u ovoj studiji su izdvojeni – vrhunski i kvalitetni sport. Prilikom njihovog definisanja pošlo se od formulacije date u Zakonu o sportu.

U Zakonu o sportu *vrhunski sport* je definisan kao oblast sporta koja obuhvata sportske aktivnosti koje pokazuju izuzetne (vrhunske) sportske kvalitete i rezultate. To praktično znači da samo oni sportisti i sportske grane koji postižu vrhunske rezultate na međunarodnoj sceni mogu imati atribut vrhunskog sporta.

Pod *kvalitetnim sportom* se podrazumievaju sve sportske aktivnosti koje se sprovode u okviru pojedine sportske grane, a čija se takmičenja održavaju do nacionalnog nivoa (lige i prvenstva države), pod uslovom da su te sportske grane registrovane u skladu sa Zakonom i da ih prepoznaje Olimpijski komitet kao redovne ili pridružene članove. U ovu kategoriju ubrajaju se i sportske aktivnosti koje se održavaju na nacionalnom i lokalnom nivou. Osim po kvalitativnom nivou, sportove je moguće razvrstati i na olimpijske i neolimpijske. Oba navedena kriterijuma su od značaja prilikom sastavljanja kategorizacije sportista i sportskih grana.

Osim navedenih, potrebno je definisati još neke pojmove:

Fizička vježba je određeni pokret koji čovjek obavlja u cilju održavanja, razvijanja ili usavršavanja svojih fizičkih i funkcionalnih sposobnosti i fizičkog razvoja uopšte;

Fizičko vježbanje je proces razvijanja vještina, navika i sposobnosti, odnosno to je više puta ponovljeno izvođenje fizičkih (tjelesnih) vježbi;

Igra je stariji i širi pojam od sporta i kao slobodna, nagoniska, spontana, neproizvodna, prijatna aktivnost primjenjivana je kroz čitavu istoriju u obliku slobodno izabrane

51 Ibid.

52 Bjelica, D.(2006): *Sportski trening*, Filozofski fakultet, Nikšić, str .9.

zabave, a u fizičkom vaspitanju se koristi od samog njegovog početka;

Gimnastika je racionalna kretna djelatnost usmjerena na razvijanje i održanje ljudskog organizma i njegovih kretnih sposobnosti.

POJAVNI OBLICI FIZIČKE KULTURE

U ovom dijelu će biti analizirani pojavni oblici ili vidovi fizičke kulture: igra, sport i gimnastika, i dr. uz potpuno uvažavanje njihove uzajamnosti i međusobne uslovljenosti. Oni su oblikovani na osnovu podsticaja koji čovjeka podstiču na tu aktivnost, i predstavljaju određene modalitete čovjekove aktivnosti u fizičkoj kulturi. Njihove korijene nalazimo još u antičkoj gimnastici, koji su se u funkciji dijetetike (gimnastika u užem smislu) i agonistike harmonično dopunjavale. U daljem istorijskom razvitku, pojedini vidovi su naizmjenično dobijali izvjesnu prednost, ali se nikada nije prekidala njihova uzajamnost i međusobno prožimanje.

Savremeni trendovi pokazuju da ukoliko se ovi vidovi više razvijaju, utoliko su i razlike među njima sve manje i manje, tako da je već danas veoma teško utvrditi tačne granice među njima. Autori: Berković, L. i Vuković, R.⁵³ smatraju da je danas vrlo teško utvrditi kome vidu pripada npr. ritmičko-sportska gimnastika u kojoj se gotovo ravnopravno ispoljavaju čak i dominantne karakteristike sva tri osnovna vida fizičke kulture - gimnastike, sporta i igre. Vidove fizičke kulture ne određuju fizičke vježbe ili aktivnosti koje se upražnjavaju. Jedna te ista vježba, naime, može se primijeniti u sva tri vida. Trčati se može radi očuvanja zdravlja i fizičke kondicije (gimnastika), radi postizanja maksimalnog rezultata ili pobjede nad suparnikom (sport) i, gotovo po pravilu, trčanje je sastavni dio mnogih igara (elementarnih, sportskih i dr.).

Vidovi fizičke kulture se mogu prepoznati i na temelju psihičkih procesa koji dominantno karakterišu određenu fizičku vježbu odnosno aktivnost. Kao što je poznato igri, dominiraju pozitivne emocije, u sportu volja, u gimnastici razum odnosno spoznaja nužnosti ili potrebe za aktivnošću. Stoga pojedini autori s pravom ističu da aktivnost u igri traje tako dugo dok je prijatna, u sportu onoliko koliko je čovjek u stanju da istraje u naporima koje ta aktivnost iziskuje, a u gimnastici dok je to potrebno.

Pojedini oblici ili vidovi fizičke kulture se često tretiraju i kao metode fizičkog vaspitanja, pa i vaspitanja uopšte, a katkada i kao sredstva. Međutim, pomenuti autori smatraju da je takav tretman opravdan samo u određenom kontekstu razmišljanja ili globanog razvrstavanja. Kad se govori o opštem vaspitanju ili svestranom oblikovanju ličnosti, na primjer, onda igra sport i gimnastika, u izvjesnom smislu mogu predstavljati metode ili sredstva, ali samo u smislu isticanja njihovih specifičnih pedagoških funkcija.

U tekstu koji slijedi navedeni pojavni oblici fizičke kulture - igra, sport i gimnastika će biti posebno analizirani.

53 Berković, L., Vuković, R. (1997). *Teorija fizičke kulture*. Fakultet fizičke kulture Novi Sad, str.45.

IGRA

Pitanje istorijskog nastanka igre tijesno je povezano sa nastankom vaspitavanja mladih generacija u prirodu kada se ljudsko društvo nalazilo na nižim stepenima razvitka proizvodnje i kulture. Na osnovu obimnih podataka R. Alt ukazuje na postojanje prvobitnog jedinstva između rada i vaspitanja, tj. na činjenicu da vaspitanje, zapravo, nije ni bilo izdvojeno kao specijalna društvena funkcija. Po njemu, za vaspitanje djece na najranijim stepenima u razvitku društva karakteristične su sljedeće crte: prvo, jednako su bila vaspitavana sva djeca i učestvovali su svi članovi društva u vaspitavanju svakog djeteta; drugo, svestranost vaspitanja- svako dijete je moralo da nauči da radi sve što umiju i odrasli kako bi moglo da učestvuje u svim oblicima života društva čiji je član ; treće, kratkotrajnost perioda vaspitanja- djeca su već u najranijem djetinjstvu bivala upoznata sa svim zadacima koje postavlja život, ona su se rano osamostaljivala, njihov se razvoj završavao ranije nego što je to slučaj na kasnijim stupnjevima društvenog razvitka. Osnovni činilac koji presudno utiče na razvoj djece je neposredno učešće djece u životu odraslih; rano uključivanje djece u proizvodni rad, što je povezano sa niskim nivoom razvitka proizvodnih snaga; ravnopravno učešće djece sa odraslima u plesovima, praznovanju u nekim ritualima, svečanostima, odmoru.

Teorije igre

Postoje mnoge teorije koje pokušavaju da objasne suštinu, prirodu i funkciju igre:

- igra kao posljedica visoke nagomilane energije, koja se nedovoljno troši u običnim procesima svakodnevnih aktivnosti;
- teorija instinkta vidi uzrok igre u nasljeđu, u urođenim mogućnostima da se ponašamo igrački;
- teorija priprema posmatra dječiju igru kao vježbu za život i usavršavanje vještina koje su potrebne u kasnijem životu;
- teorija rekapitulacije objašnjava igru kao posljedicu biološkog nasljeđa, kao rekapitulaciju razvoja vrste.

Moderne teorije igru objašnjavaju kao:

- ponašanje usmjereno ka traženju stimulansa;
- kao učenje i razvoj;
- teorija ljubavi prema igri ističe tri glavne komponente ljubavi prema igri: spontanost, izrazitu radost i smisao za humor.

Značaj igre

Igra ne predstavlja samo zabavu koja ispunjava vrijeme, već predstavlja jedan važan dio života beba i djece uopšte. Igra je njihov svakodnevni posao i pomaže im da uče i rastu. Cjelovita njihova motivacija za igru proizilazi iz zadovoljstva koje osjećaju u sa-

mom procesu igranja. Djeca se fokusiraju na sami čin igre više nego na njen cilj i igra im je sama po sebi dovoljna. Kroz igru dijete zadovoljava svoju potrebu da je posebno, uči da bude nezavisno od okoline, uči da bude aktivno. Vrlo je teško zamisliti bilo koju vrstu igre koja ne bi vodila do učenja. Mnogi programi, čiji je akcenat na ranom djetinjstvu, uključuju vrijeme za igru a poznato je da je igra važan način učenja kognitivnih, komunikativnih, socijalnih i motornih vještina, kao i vještina prilagođavanja. Kroz igru dijete se priprema za realan život. Ne samo da kroz različite igre ono uči kako da se ponaša, već kroz sam proces igranja ono razvija i određene psihičke, fizičke, estetske, moralne, umne i radne vještine. S obzirom na to da je područje vaspitanja kroz igru veoma bogato i raznovrsno postoje velike i raznolike mogućnosti njegovog ostvarivanja u vaspitnoj i školskoj praksi.

1) Umno i radno vaspitanje kroz igru

Proces igranja nije samo nešto što djeci donosi zadovoljstvo, već je to način da djeca uče i vježbaju nova ponašanja. Kroz igru djeca prodiru u svijet odraslih, upoznaju ga i uče kako da ga savladaju. Putem igre ona uče kako da se snalaze u novim situacijama, kako da riješe problem, tako da igra kod djece razvija dosjetljivost, oštromnost, kao i sposobnost donošenja odluka. Kada dijete manipuliše raznim igračkama, ono se istovremeno upoznaje sa bojom, oblikom, veličinom i sastavom te igračke. Proučavajući njena svojstva ono joj pronalazi i različite namjene. Dijete upoređuje igračke, ređa ih od manje ka većoj, pravi od njih nove predmete i oblike čime razvija fantaziju, konstruktivnost i radoznalost, ali i niz misaonih sposobnosti, poput serijacije i klasifikacije. Ovaj neposredni kontakt je veoma važan, jer je opšte poznato da djeca najbolje uče putem vlastitih iskustava i aktivnosti, koje im igra u svakom momentu pruža. Takođe kroz igru dijete razvija i unapređuje svoje govorne sposobnosti.

2) Moralno vaspitanje kroz igru

Predškolsko doba je od najvećeg značaja kada je u pitanju moralno vaspitanje djece. Moralni kodeks djeca najčešće usvajaju od svojih ukućana, jer su im oni prvo i najbliže okruženje. Međutim, i u moralnom vaspitanju igra ima značajnu ulogu. Dijete usvaja moralne principe kroz svakodnevni kontakt sa okolinom. Kroz različite uloge u igri dijete se uči pravilima i moralnim načelima. U najranijem djetinjstvu ono uči da dijeli igračke sa drugarima, kao i da vraća posuđene, što kod djeteta razvija nesebičnost i odgovornost. Djeci je od izuzetne važnosti poštovanje pravila tokom igre, tako da se kroz igru uče uvažavanju pravila, fer odnosu prema saigračima, uvažavanju potreba druge djece, sportsko ponašanje, timsku igru, samokontrolu, lojalnost, uče da pobjeđuju, ali i kako da prihvate poraz.

3) Fizičko vaspitanje kroz dječju igru

Fizička aktivnost djece predškolskog uzrasta je od izuzetne važnosti. Dijete ima stalnu potrebu za kretanjem kako bi istražilo okolinu, ali i sebe i svoje fizičke sposobnosti. Kroz igru dijete stiče odgovarajuća znanja, vještine i navike i razvija psihomotoričke sposobnosti. Ono na nenametljiv način razvija koordinaciju pokreta, jača mišiće, podstiče pravilno držanje tijela, razvija se krupna i sitna motorika. Takođe podstiče i razvoj organa za disanje, bolji rad žlijezda i kardiovaskularnog sistema, što sve dopri-

nosi zdravijem i jačem organizmu djece. Naročito je značajno da se kod djece još prije polaska u školu produbi ljubav prema fizičkom vaspitanju i zdravom načinu života. To može da bude i osnov za kasnije ozbiljno bavljenje sportom. Pri tome, mora se voditi računa da se djeca ne smiju pretjerano opteretiti. Tako organizovano fizičko vaspitanje djece predškolskog uzrasta je koliko u funkciji njihovog razvoja tjelesnih svojstava, očuvanja i jačanja njihovog zdravlja i psihofizičkih sposobnosti, toliko i u funkciji njihovog intelektualnog, društveno - moralnog i estetskog razvoja. To otkrivaju i zadaci fizičkog vaspitanja na predškolskom uzrastu, od koji su najvažniji: stvaranje i učvršćivanje higijenskih navika, vježbe i kretanje, pravilan režim sna, odmora i rada, ekskurzije u prirodu, različite društvene igre, razvoj osjećanja za pripadnost grupi i kolektivu, kulturno ponašanje i sl. ali i društveno - moralnih, intelektualnih, estetskih i radnih kvaliteta.

4) Igra djece i socijalni kontakti

Dijete već od rođenja ima potrebu za socijalnim kontaktom. Najprije je to kontakt sa majkom i sa najbližom porodicom, a sa šest do sedam mjeseci, ono ih prepoznaje i raduje im se. Sve do treće godine, dijete će radije da se igra sa odraslima, a nakon toga, igra sa drugom djecom će mu postati zanimljivija. U početku to je period tzv. „paralelne igre”, kada se dijete igra pored druge djece. Nakon toga dijete počinje da se igra u interakciji, najprije sa jednim do dvoje djece, a zatim i sa grupom. Na dijete, kada treba da se odluči za jednu ili drugu igru, najčešće utiču uzrast, pol ili djetetove lične sklonosti. Ipak sve te igre daju djeci priliku da uče. Na kraju predškolskog perioda izuzetno su im zanimljive različite takmičarske igre, u kojima djeca mogu samostalno, ili u grupi da pokažu i odmjere svoje kvalitete.

5) Estetsko vaspitanje kroz dječju igru

Često čujemo da se za ozbiljne, odrasle umjetnike kaže da se oni “igraju”, a ne da rade jedan veoma ozbiljan posao, pa iz same te pošalice možemo zaključiti koliko je igra bitna za razvoj estetskog stvaralaštva, kao i estetskog doživljaja i ukusa. Estetsko vaspitanje se kroz igru ostvaruje kroz sam proces svake igre, kroz pokret, kroz doživljaj priče, kroz izradu igračkaka, kroz crtanje... U suštini, teško je i zamisliti ma koju organizovanu dječju igru u kojoj nema ljepote. Fizičko vaspitanje i sport pružaju raznovrsne mogućnosti za zadovoljenje estetskih potreba i razvijanja estetskih vrijednosti kod vaspitanika. Estetska komponenta fizičkog vaspitanja veoma je bogata i raznovrsna: u majstorstvu izvođenja sportskih pokreta, u ljepoti vladanja tijelom, u proporcionalnosti, harmoničnosti i ljepoti pokreta, u stvaralačkoj djelatnosti djece (nalaženje novih elemenata i tehnika), u ljepoti kolektivne igre.

Suština igre

Igra je složena pojava po svojoj strukturi i funkciji. Igra postoji, ne samo kao fizička, motorna, nego kao i igra duha, igra riječi, igra u komunikaciji među ljudima. Igra predstavlja neiscrpn izvor radosti i oduševljenja tih neophodnih podsticaja u izgradnji jake i čvrste ličnosti.

Tragajući za odgovorom na pitanje: zašto je igra toliko privlačna za djecu, ali i za starije uzrasne kategorije, poznati teoretičari igre su dali sljedeće odgovore:

A. E. Arkin smatra da se dijete igra zato što se od svih oblika djelatnosti igra nalazi u najvećoj saglasnosti sa osobnostima njegove psihofizičke organizacije. Dijete se igra, zato što ono može samo u igri lako, slobodno i mnogostrano očitavati svoje fizičke stvaralačke snage, svoje socijalne težnje, te usljed toga samo u njoj naći nepresušan izvor uživanja. Dijete se igra zato što ono ne može a da se ne igra, jer samo odnosom igre prema stvarnosti-koji mu omogućava da objektivna svojstva stvari zamijeni zamišljenima, koji odgovaraju njegovim ličnim željama i potrebama. U datom momentu ispunjava svoj život sjajnim punovrijednim sadržajem.

Psiholog Lebnik, L. navodi da se dijete igra jer se razvija, i dete se razvija jer se igra. Igru kao značajnim fenomenom, bavili su se i bave se naučnici i stručnjaci raznih specijalnosti koji posmatraju i izučavaju igru sa najrazličitijih aspekata. Ali, pored toga, ne postoji jednoznačna definicija igre. Ono što je opšte prihvaćeno jeste: igra je važna za život ljudi, posebno za djecu; igri se pristupa slobodno i obično spontano; igra je zabava, samoinicirana i često veoma ozbiljna; igra ima svoju unutrašnju vrijednost, igranje pruža zadovoljstvo samo po sebi. U igri dijete upoznaje predmete iz svoje okoline, njihovu potrebu i namjenu, upoznaje njihove osobine-boju, zvuk, oblik i težinu. Igra mu pokreće misao, razvija pamćenje, pažnju, maštu, stvaralačke sposobnosti,... Igru dijete formira odnos prema svojoj sredini i izgrađuje svoj karakter. Igra predstavlja putokaz za srećno djetinjstvo i osnovnu potrebu za njegov razvoj. Kod djece je igra takoreći *život sam*, potreba za igrom nije samo fiziološka, ona ima šire aspekte. Ona dakle predstavlja aktivnost djeteta koje je skoro uvijek praćeno veselim i vedrim raspoloženjem. Posmatrajuci dijete u igri možemo da upoznamo dijete uopšte. Možemo da saznamo o raznim sklonostima njegovog ponašanja u odnosu na kolektiv, o njegovom poštovanju pravila igre, kakva je njegova individualna uloga. Zatim možemo saznati kakvo je njegovo ponašanje u porodici, da li je to dijete plašljivo, agresivno, samovoljno. Stečene aktivnosti u igri dijete isprobava, uvježbava, ponavlja i kada ovlada takvim kretanjem, one će mu predstavljati zadovoljstvo i dijete će steći pozitivnu sliku o sebi. U igri dijete zadovoljava sklonosti, želje i interesovanja, bori se, pobjeđuje, uspjeva, biva poraženo, gubi. Sve ovo je veoma bitno za psihičko stanje djeteta.

Definicija i osnovne karakteristike igre

Koliko se poimanje igre razlikuje od autora do autora pokazuju i sljedeće definicije igre: u kojoj mjeri se ta shvatanja razlikuju jedno od drugog, pokazaće narednih nekoliko definicija uzetih iz naše i strane literature.

„Kad se igra, i možda samo kad se igra, dijete ili odrastao čovjek slobodan je da izrazi svoje stvaralaštvo.” (*Vinkot*)

„Čovjek se igra samo tamo gdje je u punom smislu čovjek, potpun čovjek je samo tamo gdje se igra.” (*Šiler*)

„Dobra igra je slična dobrom radu, u svakoj igri je potreban prvenstveno radni i misaoni napor.” (Makarenko)

„Igra je put djeteta ka upoznavanju svijeta u kojem živi i ono je pozvano da ga izmijeni.” (M. Gorki)

„Igra je nešto ozbiljno i u isti mah plemenito.” (Hegel)

„Igom se dijete razvija i cvjeta kao što se cvijeće razvija i rascvjetava iz pupoljka: radost je duša svakog djelanja u to vrijeme.” (Frebel)

„Razumjeti jezik igre znači razumjeti misli i srce djeteta.” (L. K. Frank)

„U igri djeca bez molbi i sa osmijehom podnose mnogo šta zbog čega bi u drugačijim prilikama prolila čitave potoke suza.” (Ruso)

„Igra je način na koji dijete upoznaje spoljašnji svijet, igra je za dijete učenje, igra je za njega ozbiljan vid vaspitanja, igra je neophodna dječijem organizmu koji raste.” (Krupska)

„Ni naš život, ni umjetničko djelo, nastalo kao njegov proizvod, ne mogu bez igre.” (Andrić)

Igra je aktivnost koja angažuje sve strane dječije ličnosti, a takođe i funkcionisanje ljudske svijesti koja predstavlja formu organizacije života i aktivnosti djeteta. U realnosti dijete nije ravnopravno sa odraslima, za njih je dijete samo dijete.

Uz pomoć igre djeca stvaraju svoj imaginarni svijet u kome ona učestvuju kao što odrasli čine u realnom. Igra kod djece nije mehanička, već je specifična, maštovita tj. realnost koja tako izgleda u očima djeteta.

L. S. Vigotski ima stav: „da je dječija igra mašta u praktičnom djelovanju”⁵⁴, a mašta je interiorizirana igra. Dijete uzrasta do treće godine ispoljava potrebu da zadovolji svoje potrebe i želje, a nakon toga ima veći broj nerealizovanih želja koje teži da se što prije realizuje.

Iako je jedan od značajnih faktora dječije igre uzrast, igra je prisutna u svim fazama čovjekovog života: djetinjstvu, mladalaštvu, zreloom dobu. Ali intenzitet interesovanja za igru nije podjednak u svim razvojnim periodima. U nekim je više izraženo a u nekim manje, jer i igra kao i sve pojave se razvija i mijenja. Djetinjstvo predstavlja period najintenzivnijeg interesovanja za igru. Dijete spontano počinje da se igra od rođenja i ta igra je bez nekog određenog cilja, naivna i spontana. Nakon toga igra postaje svjesna aktivnost sa nekim određenim ciljem.

Tokom igre dijete ne smije zanemariti emotivan razvoj tj. svoj emotivni život u cjelini, jer je on bitna komponenta dječije igre. Predstavlja motivaciju za igru, utiče na njen sadržaj i tok igre. „Aktivnost od posebnog razvojnog značaja u predškolskom uzrastu je igra djeteta, bolje rečeno njegovo igranje”⁵⁵, njegova igračka djelatnost. Uz pomoć igre dijete razvija svoje psihičke i fizičke snage i sposobnosti, razvija znanje o spoljnom svijetu i bogati dječiji emocionalni život, formira osobine, bogati rječnik, izgrađuje svoj govor.

54 L. S. Vigotski: *Igra i njena uloga u psihičkom razvitku djeteta*, Predškolsko dijete, br. 1/1971. str. 50.

55 Matić, R. i saradnici: *Igra i njena aktivnosti djece*, Nova prosveta, Beograd 1990., str. 14.

Funkcija igre

Priroda igre je veoma kompleksna i raznovrsna, a njeni uticaji višestruki. Zbog toga je veoma teško odrediti i granice njenih uticaja i njenog značaja u životu savremenog čovjeka. U procjenjivanju njenih vrijednosti, osobito ako se radi o igrama koje se koriste u vaspitno-obrazovnom procesu, jasno se izdvajaju dvije njene funkcije - biološka i pedagoška.

Biološka funkcija igre ispoljava se, prije svega, u njenim uticajima na organizam čovjeka. Ona predstavlja podražaj na rast i razvoj svih organa. U većini slučajeva, naime, igra sadrži najraznovrsnije pokrete i kretanja u kojima se, manje ili više, angažuju gotovo svi biološki potencijali čovjeka. Na taj način, igra podstiče rad unutrašnjih organa, poboljšava razmjenu materija i druge vitalne organske procese, a kod mlađih osoba, dakako, podstiče rast i razvitak organizma u cjelini. Posebno, igra na otvorenom prostoru, uz promjenjive klimatske faktore predstavlja sredstvo čeličenja organizma. Igra stimulativno djeluje na razvijanje čula i povećava sposobnost centralnog nervnog sistema.

Pedagoška funkcija igre se ogleda u raznovrsnoj, mahom kompleksnoj motornoj aktivnosti koja obiluje najraznovrsnijim pokretima i tako povećava obim ukupne motoričke informisanosti, a time i nivo motoričke efikasnosti uopšte. Osim toga, u mnogim igrama, osobito u kolektivnim, nedvosmisleno se ispoljavaju i potvrđuju mnoge pozitivne osobine ličnosti (druželjublje, inicijativnost, odvažnost, samodisciplina i dr.) i suzbijaju negativne (sujeta, samoljublje i dr.). Zato mnogi autori s pravom ističu da se upravo u igri čovjek pokazuje onakav kakav je .

Klasifikacija igara

Mnogi poznati teoretičari igre su nastojali da razvrstaju igre u određene kategorije i grupe, koje bi objedinili šire sa istim ili srodnim sadržajima. U tim pokušajima, međutim, nije bilo jedinstvenih mjerila za razvrstavanje. Tako, pojedini autori polaze od godišnjeg doba, drugi od uzrasta, pola ili nekih drugih karakteristika učesnika, treći od karaktera aktivnosti ili sadržaja igre, itd. One klasifikacije koje zaslužuju da se o njima nešto više kaže su klasifikacije prije svih :K. Biler, zatim R. Kajoa i još neke druge.

Osnovne kategorije igara Biler, K. (1982) određuje na taj način što „najprije utvrđuje pojedine faze u razvoju dječije aktivnosti u oblasti igara. Polazeći od ovog kriterijuma on je sve igre podijelio u četiri grupe: funkcijske, fikcijske, konstruktivne i ozbiljne, ili sport.”⁵⁶

Funkcijske igre (prva godina života) su satkane od različitih, mahom neodređenih pokreta ruku, nogu i drugih dijelova tijela pomoću kojih dijete upoznaje funkcije aparata za kretanje, govor i dr. i na izvjestan način ih uvježbava i priprema za kasniju cjelishodnu upotrebu. To su, svakako, prve igre djeteta i njegovo ulaženje u svijet igara.

Fikcijske igre (od 2-5. godine života) su one u kojima je najviše zastupljena fan-

56 Biler, K., (1982): Razvoj igara, Zagreb, str.112.

tazija. U njima dijete oponaša način života odraslih koristeći se predmetima koji najčešće imaju simboličko značenje (personifikacija predmeta). Svaka krpica, na primjer, može predstavljati lutku, a ova simbolizira dijete o kome se djevojčica brine kao majka. Značaj ovih igara je upravo u tome što one bude i podstiču dječju fantaziju i na prikladan način približavaju djetetu stvarnost i buduće životne obaveze.

Konstruktivne igre (od 6-13. godine života) su počeci stvaralačke aktivnosti djeteta. Pomoću fantazije i mišljenja dijete proučava okolni svijet, postavlja i ostvaruje svoje zamisli, samo ili uz pomoć drugih, nastojeći uvijek da učini bolje, više, teže (slaganje kockica, građenje mostova, kula i sl).

Ozbiljne igre ili sport predstavljaju nekakav međustupanj između igre i rada. One nastaju kada *naivna* igra preraste u ozbiljnu aktivnost, a njihov osnovni sadržaj čini borba, težnja za uspjehom.

Druga značajnija klasifikacija, koja takođe polazi od razvojnih perioda dječje igre, sve igre razvrstava u dvije osnovne grupe: **stvaralačke i pedagoške igre**.

Stvaralačke igre odražavaju, najvećim dijelom, razne događaje i pojave iz neposredne okoline djeteta. Ove igre dijete samo izmišlja, dajući im različite sadržaje i zadatke, što mu upravo i omogućuje da ispolji svoje utiske i doživljava, da razvija samoinicijativnost, radoznalost, snalažljivost i slično.

Pedagoške igre obuhvataju sve igre koje se koriste u pedagoškom radu. Po pravilu, dakle, njihov sadržaj je unaprijed određen i ostvaruje se pod neposrednim nadzorom vaspitača (nastavnika, trenera). Većina autora dijeli ove igre u dvije grupe od kojih prvu čine tzv. *elementarne igre*, a drugu *sportske igre*.

a) **Elementarne igre** satkane su od različitih pokreta i kretanja čija sadržina i način korišćenja zavise od konkretnih zadataka koji se pred igru postavljaju. Najčešće ove igre su usmjerene na usavršavanje pojedinih motoričkih kvaliteta u specifičnim uslovima nadigravanja (borbe, nadmetanja) čime se praktično proširuje krug njihovog uticaja i na sve ostale sfere ljudske ličnosti.

Bitna odlika ovih igara je u tome što se to mahom jednostavne igre, bez čvrstih pravila i sa velikom mogućnošću prilagođavanja sadržaja, forme i drugih kvalifikativa aktivnosti.

b) **Sportske igre** su nastale iz elementarnih, ali za razliku od njih one se odlikuju čvrstim, standardnim pravilima kojima se regulišu ne samo odnosi igrača već i organizacije igre, a često i nivo sposobnosti i drugih uslova igre. Pojedini autori dijele ove igre na kolektivne ili timske i individualne, u kojima se takmiče pojedinci, bilo pojedinačno ili u parovima.

GIMNASTIKA

Kad je u pitanju gimnastika kao vid fizičke kulture, među teoretičarima su prisutna različita stanovišta. Prisutna su mišljenja da je to istorijski prevaziđena pojava, te da i sama riječ *gimnastika* danas nema gotovo nikakvo značenje, dok neki autori gimnastiku

često poistovjećuje sa fizičkim vježbanjem uopšte, ili sa pojedinim pravcima ili oblicima fizičkog vježbanja. Često se radi se o nekim oblicima fizičkog vježbanja koji su dugo bili samo dijelovi gimnastike ili nekih gimnastičkih sistema, i tek u novije vrijeme počeli se razvijati kao samostalni oblici ili grane fizičkog vježbanja (kao što je, na primjer, sportska gimnastika, ritmičko-sportska gimnastika). Međutim, savremeni autori gimnastici pridaju šire značenje i sasvim opravdano je svrstavaju u vidove fizičke kulture.

Smisao i suština gimnastike

Kad se govori o smislu i suštini gimnastike prvo je važno navesti osnovne podsticaje radi kojih se neko bavi gimnastikom, jer, kao što je već navedeno, oni određuju vid fizičke kulture kojim se neko bavi. Berković, L. i Vuković, R. (1997) ističu: „ti podsticaji su veoma raznovrsni i u pravilu nikada ne djeluju pojedinačno i izolovano. Ipak, u svakoj aktivnosti jedan od tih podsticaja dominira, a najčešći su: zabava ili razonoda, težnja za nekim postignućem (postizanje spoljašnjeg efekta) i težnja za usavršavanje vlastitog organizma (pozitivan biološki uticaj). U prvom slučaju očito se radi o podsticajima koji čovjeka upućuju na igru, u drugom - na aktivnost u sportu, a u trećem - na aktivnost čije su determinante najvećim dijelom sadržane u pojmu gimnastika”.⁵⁷ U svom prvobitnom značenju, u doba antičke civilizacije, pojam gimnastike obuhvatao je sve fizičke vježbe i aktivnosti koje su se koristile u cilju svestranog i harmoničnog razvoja tijela. U svom daljem razvoju gimnastika je često mijenjala svoje značenje, čas u pravcu sužavanja, čas opet u pravcu proširivanja, prilagođavajući se uvijek novim potrebama i zahtjevima određene društvene stvarnosti. Tokom svog istorijskog razvoja, gimnastika je bila pod snažnim uticajem vodećih ideoloških i drugih društvenih stremljenja. Tokom prosvjetiteljskog pokreta, na primjer, gimnastika je igrala veoma značajnu ulogu, prije svega u sistemu vaspitanja i obrazovanja, ali i u širem društvenom životu. Zaslugom pedagoga toga doba gimnastika se počinje uvoditi u škole kao obavezan predmet i to, najčešće, u svom sveobuhvatnom značenju. Prosvjetitelji su, naime, uočili da je za razuman život potrebno zdravo tijelo koje se, po njima može „jačati, čeličiti i harmonizovati samo vježbama koje je stvorio ljudski razum”. Zato sport nisu prihvatili kao kulturnu djelatnost i nisu ga ni uključivali u školsku gimnastiku. Štaviše, smatrali su da su igre i borilačka nadmetanja (znači i sport) „podsvjesni fenomeni, nagonske vanistorijske aktivnosti”.

Prosvjetiteljska koncepcija gimnastike, međutim, nametnula je dirigovano kretanje i komandne metode vježbanja što je, opet, dovelo do raskoraka između „naturalističkog scijentizma i vrijednosnog potvrđivanja slobodne ličnosti, između spoljnih uticaja i unutrašnjih snaga ličnosti”. Posredno, pak, to je izazvalo istorijski razvitak fizičke kulture u dva pravca: na dirigovano razumno tjelesno vježbanje, odnosno gimnastiku čiji je cilj da jača zdravlje i harmonično razvija tijelo, i sport čiji je zadatak da omladina u međusobnom takmičenju razvija svoje fizičke sposobnosti. Ovo istorijsko nasljeđe, kako

57 Berković, L., Vuković, R. (1997). *Teorija fizičke kulture*. Fakultet fizičke kulture Novi Sad, str.45.

kaže Polič, i danas otežava integralno tumačenje pojma fizičke kulture, pa šta ukazuje i često primjenjivana pojmovna i terminološka besmislica *fizička kultura i sport*, koja se negativno održava na cjelokupnu praksu fizičke kulture.

Već početkom XX vijeka sve jače se počinje ispoljavati tendencija ka integraciji fizičkog vježbanja. Prevladalo je, naime, saznanje da se nove i sve složenije potrebe čovjeka u fizičkoj kulturi mogu uspješno ostvariti samo ako se oba pravca ravnopravno i integralno koriste. Istovremeno u samoj gimnastici počele su se razvijati posebne forme ili usmjerenja gimnastike kao što su: higijenska, proizvodna, korektivna, sportska i dr. Takav tok razvoja neminovno je doveo do dezintegracije gimnastike kao jedinstvenog institucionalizovanog pravca fizičke kulture. U većini slučajeva, međutim, nove forme gimnastike zadržale su neka svoja ranija obilježja, osobito metodička, što ih i danas donekle povezuje i istovremeno diferencira od drugih pravaca i vidova fizičke kulture. Na toj osnovi se pravo i zasniiva i opravdava postojanje gimnastike kao vida fizičke kulture odnosno fizičkog vaspitanja.

Osnovne karakteristike gimnastike

Gimnastika prije svega doprinosi pozitivnim funkcionalnim, morfološkim i motoričkim promjenama koje se odvijaju u čovjeku. Drugim riječima, radi se o uticajima na organizam u cjelini, ili samo na pojedine organe ili dijelove aparata za kretanje. Kako navode Berković, L. i Vuković, R., (1996) „, u gimnastici se ne traži maksimalno naprezanje organizma, već strogo odmjereno opterećenje koje, osim toga mora biti usklađeno sa individualnim mogućnostima i potrebama svakog pojedinca. Zahvaljujući tome, gimnastika je sačuvala svoju vodeću ulogu, naročito ako se radi o osnovnom oblikovanju aparata za kretanje i oblikovanje pokreta i kretanja, a dobrim dijelom i ako se radi o očuvanju i usavršavanju funkcija unutrašnjih organa.”⁵⁸ Kako navode pomenuti autori, o tome svjedoči i činjenica da se gimnastika veoma izdašno koristi ne samo kao autohtona forma fizičkog vježbanja već i kao dopunska djelatnost u svim područjima djelatne sfere fizičke kulture. U školskom fizičkom vaspitanju, čak, ona i danas ima dominantno mjesto. Ovi autori navode i sljedeća obilježja po kojima se ona upravo i razlikuje od ostalih vidova fizičke kulture.

Jedna od značajnijih karakteristika je njena *izborna usmjerenost*, tj. mogućnost da se diferencirano djeluje na građu i funkcije organizma. Određenim fizičkim vježbama, na primjer, izdvojeno se može djelovati ne samo na svaku grupu mišića (npr. na mišiće ruku, trbušnog pojasa i dr.) već i na pojedine strane njihove djelatnosti i stanje (npr. na jačanje, labavljenje ili rastezanje). Takav pristup omogućuje da se relativno brzo otklone nedostaci ili disharmonija u opštem razvoju aparata za kretanje, a isto tako da se obezbijedi specijalna priprema u skladu sa specifičnostima pojedinih vidova motorne djelatnosti (npr. u sportu).

Druga bitna karakteristika gimnastike je u tome što se u njoj veoma često koriste

58 Berković, L., Vuković, R. (1997). *Teorija fizičke kulture*. Fakultet fizičke kulture Novi Sad, str. 67.

apstraktne, specijalno iskonstruisane forme pokreta i kretanja. U svakom konkretnom slučaju, naime, forma kretanja se može prilagoditi zadatku odnosno zahtjevima koji se pred vježbu postavljaju. U nekim slučajevima, na primer, koriste se analitičke forme prirodnih kretanja (npr. hodanje na prstima, na petama, hodanje ukrštenim ili priključnim korakom, hodanje u određenom tempu ili sa određenom dužinom koraka i sl.). Osim toga, u gimnastici se koriste specijalne disajne vježbe, zatim elementi iz akrobatike i vježbanja na spravama, vježbe ravnoteže, vježbe proste i složene reakcije itd.

Treća bitna osobenost gimnastike je karakteristična i organizacijska pristupačnost i fleksibilnost. Gotovo svi oblici i usmjerenja gimnastike, naime, mogu se podjednako uspješno primjenjivati pojedinačno, tj. kao individualne forme fizičkog vježbanja, ili pak kolektivno, tj. sa manjim ili većim grupama. Poznati su i primjeri masovnog korišćenja gimnastike u vidu tzv. „gimnastičke pauze” ili neke druge forme pomoću koje se mogu podmiriti neke opšte potrebe na nivou koji zadovoljava interese šireg kruga korisnika.

Oblici i specifična usmjerenja u gimnastici

Osnovni samostalni oblici odnosno usmjerenja gimnastike su: higijenska ili jutarnja gimnastika, sportska gimnastika, ritmičko-sportska gimnastika i dr. U najkraćim crtama navešćemo ono što je karakteristično za svako od ovih usmjerenja gimnastike:

Higijenska ili jutarnja gimnastika se uglavnom primjenjuje u cilju održavanja i jačanja zdravlja i opšte vitalnosti organizma. Budući da se izvodi svakodnevno i mahom odmah poslije ustajanja, ona ima i nesumnjiv značaj u prevođenju organizma iz tzv. oblikovanja i druge forme motorne aktivnosti rekreativnog karaktera (pješačanje, umjereno dozirano trčanje, samomasaža)

Proizvodna gimnastika služi za sprječavanje ili ublažavanje štetnih uticaja radne sredine i radne djelatnosti na organizam čovjeka, a u širem smislu i za opšte osvećenje i održavanje optimalne produktivnosti rada. Iskustvo je pokazalo da ova forma gimnastike daje daleko bolje rezultate ukoliko su vježbe koje se primjenjuju usklađene sa karakterom same djelatnosti i uslovima rada. Ona se javlja u dvije forme i to: a) gimnastika prije rada (uvodna) i b) gimnastička pauza. Zadatak uvodne gimnastike je da obezbijedi brzo *uvođenje* u rad, dok se gimnastička pauza više koristi kao aktivan odmor, tj. za djelimično ublažavanje posljedica zamora pri radu i stvaranje pretpostavki za dalji produktivan rad. Važno je još napomenuti da proizvodna gimnastika smanjuje broj povreda na radu, broj odsustvovanja sa rada (bolovanja) i mnoge druge neprijatne posljedice do kojih dolazi usljed monotonije i zasićenosti pri radu.

Medicinska gimnastika obuhvata nekoliko specifičnih usmjerenja gimnastike sa višestrukom namjenom i pod različitim nazivom (korektivna, terapijska ili zdravstvena, rehabilitaciona i sl.). U najširem smislu, ovaj oblik gimnastike orijentisan je na uspostavljanje zdravlja i radne sposobnosti, što podrazumijeva otklanjanje posljedica nastalih uslijed bolesti, povreda ili jednostranog rada, ispravljanje tjelesnih deformiteta ili grešaka u držanju tijela, ili disharmonije u tjelesnom razvoju uopšte, itd. Kao što se vidi.

ona ima veoma diferencirani karakter, pa stoga njeni sadržaji i forme moraju biti strogo usklađeni sa zdravstvenim stanjem odnosno prirodom bolesti ili defekta i uslovima za rehabilitaciju odnosno liječenje.

Habilitaciona gimnastika je orijentisana prvenstveno na osposobljavanje odnosno rehabilitaciju nerazvijenih psihičkih funkcija i korekcije motornog ponašanja kod djece ometene u razvoju.

Pomoćna gimnastika se najčešće primjenjuje u sportu u vidu specijalne „jutarnje gimnastike” ili, pak, u vidu tzv. „uvodne gimnastike” (zagrijevanje), a vrlo često i u vidu posebnih sadržaja u okviru sportskog treninga. Najviše se koristi u cilju specifičnog razvoja muskulature i pokretljivosti zglobova i nekih drugih kvaliteta aparata za kretanje prvenstveno vezanih za specijalnost u određenom sportu. Zbog toga u praksi postoje različite varijante pomoćne gimnastike, na primjer smučarska gimnastika, gimnastika plivača, veslača itd.

Sportska gimnastika se razlikuje od drugih oblika i usmjerenja gimnastike po tome što je ona izrazito takmičarski orijentisana. Drugim riječima, cjelokupna aktivnost u sportskoj gimnastici usmjerena je na postizanje što savršenije tehničke izvedbe određenih vježbi. Takva orijentacija razumje se, zahtjeva neprekidno usavršavanje i ovladavanje uvijek novim elementima i kombinacijama pokreta i kretanja, na šta upućuju i česte promjene i usložnjavanje programa takmičenja. Takav rad obezbjeđuje veoma dobru koordinaciju pokreta, u cjelini uzevši pozitivno utiče na građu i funkcije organizma. Ipak, krug pokreta i kretanja koji se specijalizuju u sportskoj gimnastici je relativno ograničen i nepromjenljiv. Zbog toga, pojedini autori s pravom ističu da ona samo po sebi nije u stanju da u punoj mjeri obezbijedi svestrani fizički razvitak jedinke. Ovaj nedostatak, međutim, može se otkloniti, ili bar ublažiti, ako se specijalizacija oslanja na što viši nivo opšte fizičke pripremljenosti i ako se taj nivo sistematski proširuje i održava.

U okviru sportske gimnastike često se kao poseban dio navodi i akrobatika (vježba na tlu). Valja ipak napomenuti da se akrobatika, osim kao dio sportske gimnastike, javlja i kao samostalna sportska grana, a isto tako i kao artistska disciplina. Za sve forme akrobatike, pak, zajedničko je to što se u toj aktivnosti maksimalno ispoljavaju koordinacione sposobnosti, u prvom redu okretnost, orijentacija u prostoru i dr. Zbog toga elementi akrobatike ulaze i u sadržaje opšte ili specifične fizičke pripreme u mnogim sportskim aktivnostima. a u nekim slučajevima oni su i konstitutivni dijelovi te aktivnosti.

Ritmicka ili estetska gimnastika je osnovni oblik umjetničkog usmjerenja fizičkog vježbanja. Njen sadržaj čine najrazličitije kombinacije prirodnih oblika kretanja (hodanje, trčanje, skokovi, bacanja i dr.) protkani elementima narodnog i modernog plesa, pri čemu se veoma često koriste i razni rekviziti (obruči, čunjevi, vijače, lopte).

Osnovni zadatak ovog vida gimnastike je da: „razvija smisao za estetsko doživljavanje i izražavanje pomoću pokreta, tj. da razvija osjećaj za ritam, osjećanje slobode, prefinjenosti, plastičnosti i stvaralačke izražajnosti čovjekovih pokreta”.⁵⁹ Stoga njeno

59 Krameršek, J. (1950): *Teorija i metodika estetske gimnastike*, Zagreb.

bitno obilježje je da se izvodi uz muziku. Kroz to jedinstvo muzike i pokreta, naime, suštinski se mijenja karakter pokreta i kretanja i postižu kvalitativni efekti, kao što su mekoća, plastičnost, ritmičnost i dr. Muzika, osim toga, pozitivno utiče na emocije i, što je osobito važno, najfiniju diferencijaciju pokreta po brzini i jačini, orijentaciju u vremenu i sl.

U novije vrijeme na osnovama ritmičke gimnastike nastala je i posebna sportska disciplina pod nazivom *ritmičko-sportska gimnastika* (ranije moderna ritmička gimnastika). Sadržaj ove sportske discipline bitnije se ne razlikuje od uobičajenih formi i sadržaja ritmičke gimnastike, s tim što se takmičenja izvode prema unificiranim pravilima odgovarajuće međunarodne federacije (FIG). Takmičenja se sprovode u obaveznim i slobodnim sastavima, pojedinačno i grupno. Ocjenjuje se tehničko, estetsko i ritmičko izvođenje i usklađenost sa muzičkom pratnjom.

Na kraju, valja napomenuti da pojedini autori u novije vrijeme u pojavne oblike, ili vidove fizičke kulture sve češće svrstavaju izletništvo i turizam ili kraće - *turistiku*, zatim *medicinsko vježbanje* (medicinsku fizičku kulturu), a katkada i *plesne aktivnosti*. Što se tiče *turistike*, čini se da nema nekih posebnih razloga za to, budući da sve njene sadržaje uglavnom pokrivaju neki od već spomenutih vidova. Kada je riječ o medicinskom vježbanju, pak, mora se uzeti u obzir i činjenica da se veći dio sadržaja ove djelatnosti realizuje u medicinskim ustanovama, da je ono primarno vezano za medicinu, a da se samo neznatan dio njegovog sadržaja realizuje u organizacijama za fizičku kulturu (masaža, neki oblici terapije i rehabilitacije i sl).

SPORT

Termin „sport” koji je u svojim starijim oblicima, kao što su „disportare” u latinskom, „disport” ili „desport” u staroengleskom jeziku i dr. označavao nešto što je blisko igri zabavi, dokolici. U staroengleskom jeziku, na primjer, riječju „disport” označavala se aktivnost koja se provodi u cilju zabave, razonode, provođenja i sl. ali i aktivnost u smislu tjelesnog vježbanja. U pojedinim zemljama, čak, ovim terminom označava se cjelokupna aktivnost u fizičkoj kulturi, tj. koristi se kao sinonim termina „fizička kultura”. Znatno češće ovim terminom označava se samo jedan dio, odnosno vid ili pojavni oblik fizičke kulture (oblast, područje). Najčešće, sport se vezuje za takmičenje, nadmetanje borbu u čijoj osnovni je čovjekova težnja da prevaziđe već postignuto, tj. „da dodirne, nadskoči ili ospori granice ljudskih mogućnosti.”⁶⁰ Po tome, podsticaji u sportu ne mogu se vezivati samo za iskustva igre, nego i za najsloženije forme čovjekovog života, za zbilju, za čitavu oblast ljudskog aktiviteta. Otuda, vjerovatno, Dubech ističe da je sport *sinteza djelatnosti*, igre, kulture i borbe. Po njemu, „djelatnost je prirodna, igra proizvoljna, kultura voljna; sport je manje ili više sve to, i još uz to: borba”. Na sličan način sport je predstavljen i u definicijama mnogih drugih autora, što se može zaključiti iz sljedećih primjera:

60 Berković, L., Vuković, R. (1997): *Teorija fizičke kulture*. Fakultet fizičke kulture Novi Sad. str:63

„Sport je u širem smislu dobrovoljna psihofizička aktivnost čovjeka u toku slobodnog vremena, kome se posvećuje iz zabave i radi tjelesno-obrazovnih koristi. U užem smislu sport je učešće na takmičenjima.” (*D. Ulaga*).

„Sportom nazivamo sve tjelesne vježbe kojima je cilj neki učinak i koji u suštini radimo zbog savlađivanja nečeg određenog (daljine, vremena, težine, prepreke, opasnosti, protivnika, vlastite težina i sl.) Suština sporta je borba, neprekidan napor i težnja za većim dostignućima. Sportom u najširem smislu možemo, dakle, smatrati svaku tjelesnu vježbu, koju izvodimo zbog postizanja nekog vidljivog rezultata a provodi se u vidu takmičenja ili utakmice.” (*M. Mejovšek*).

„Sport je dobrovoljni i uobičajeni kult intenzivnog mišićnog vježbanja zasnovan na želji za napretkom, a koji može da ide do rizika.” (*P. Kuberten*).

„Sport je svaka vrsta tjelesnog vježbanja ili djelatnosti koja ima za cilj radnju čije izvođenje počiva u suštini na zamisli i borbi protiv nekog određenog elementa: daljine, vremena, prepreke, materijalne teškoće, opasnosti, životinje, protivnika i, pored toga, samog sebe.” (*G. Hebert*).

„Sport je igra, zabava, razonoda koja ima za cilj pobjedu nad nekom prirodnom preprekom ili nekim protivnikom, prvenstveno putem fizičkog napora, potpomognutom moralnim kvalitetima i rukovođenog živom inteligencijom i to tako da je isključena svaka materijalna korist.” (*Ch. F. Dessain*).

„Sport je svaki tjelesni napor, individualan ili kolektivan, vršen u cilju pobjedničkog afirmisanja superiornosti pojedinaca ili ekipe nad samim sobom ili nad nekim nepokretnim protivnikom (vrijeme, prostor, bilo kakav otpor) ili živim protivnikom.” (*N. Van Blijenburgh*).

„Sportom se naziva, prvo, određenje vidova fizičkog vježbanja kao predmeta upoređivanja majstorstva, snage, sposobnosti čovjeka i obuhvatajući element takmičenja, borbe za prvenstvo, rekord ili maksimalno dostupni rezultat i drugo, kao specifična forma priprema za takmičenje” (*A. D. Novikov i L. P. Matveev*).

„Sport je zabava neizvjesnog karaktera koja stavlja na probu prema utvrđenim pravilima, kvaliteta tijela i duha, u cilju određivanja tjelesne vrijednosti onoga ili onih koji mu se odaju” (*J. Dauven*).

„Sport je ona forma tjelesnog vježbanja koja je određena uglavnom kroz postignut rezultat pojedinca ili ekipe na osnovu upoređivanja određenog izvođenja i procjene” (*Sportski savjet UNESKO-a*).

Kao što se vidi, u postojećim definicijama sport se javlja kao igra, zabava, razonoda, zatim, kao vrsta fizičkog vježbanja, psihofizička aktivnost, svojevrsan napor ili stremljenje itd., a sve to vezuje se za takmičenje, tj. borbu ili nadmetanje praćeno težnjom da se postigne neki mjerljiv rezultat, optimalan učinak, pobjeda nad suparnikom i sl. Neosporivo je, dakle, da je sport jedan od vidova fizičke kulture, odnosno fizičkog vježbanja čija je osnovna karakteristika borba, praćena neprekidnom težnjom za višim dostignućima.

U globalnom pristupu, međutim, a posebno u određivanju socijalne uloge sporta,

ispoljavaju se znatno veće razlike. Najčešće, sportu se pripisuje ona uloga koja najviše odgovara interesima određenog društva, njegovoj vodećoj ideologiji i političkim ciljevima. Štaviše, i u sklopu jednog istog društvenog sistema postoje različite teorije zasnovane mahom na koncepcijama pojedinih filozofskih struja i pravaca. Pristalice egzistencijalizma, na primjer, sport predstavljaju kao način „samopotvrđivanja ljudske ličnosti” koji u univerzalnom industrijskom društvu, koje manipuliše ljudima, postaje jedno od osnovnih sredstava čovjeka. Na osnovu takvog pristupa formira se i shvatanje sporta kao sredstva individue da postane „unikum”, da se izdigne iznad masa (što je vezano za shvatanje sporta kao slobodne djelatnosti koja ne zavisi od ostalih društvenih procesa) i kao faktor „otuđenja” (što se vezuje za shvatanje sporta kao nastavka rada).

Drugu grupu čine koncepcije koje se zasnivaju na „teoriji kompenzacije”. One, po pravilu, polaze od poistovjećivanja društvenog razvoja sa tehničkim progresom (svodeći društveni progres na tehnički). Što se tiče tumačenja čovjeka i njegovog razvoja, apsolutizuje se njegova prirodna uslovljenost, „prirodna suština”, dok se društvene promjene predstavljaju gotovo isključivo kao rezultat razvoja prirodnih determinanta. Ovu poziciju najbolje je izrazio L. Sjuen svojim tvrdjenjem da je sport „svojevrsna protivteža našoj previše intelektualizovanoj civilizaciji”.

U pojedinim teorijama, osim toga, vidljiva je i tendencija negiranja klasnog karaktera sporta, čak i tada kada se priznaje njegova zavisnost od vodećih snaga i odnosa u društvu. Po mišljenju M. Vie-a, na primer, značaj sporta je upravo u tome što on potpomaže prevazilaženje „nesportskih razlika”, pa u tom smislu i klasnih i kulturnih razlika, ruši mnoge barijere koje ometaju razvoj međuljudskih odnosa i predstavlja faktor za suzbijanje sklonosti ljudske duše ka samoći.

Objašnjavajući uzroke povećanog značaja sporta u međunarodnim odnosima, R. Sjuen ističe da je suština u tome što se posredstvom međunarodnih takmičenja „prigušuje životinjski instinkt agresivnosti i omogućuje ljudima da spoznaju činjenicu da su svi oni među sobom braća”. „Sportska takmičenja - ističe dalje Sjuen - pružaju ljudima mogućnost ljudima da se neposredno približe stvaranju opšteg bratstva koje ujedinjuje ljude bez obzira na postojeće razlike i protivuriječnosti među njima”. U takvim razmišljanjima nije teško otkriti jednu od tipičnih tendencija zapadne sociologije sporta da se sport predstavi kao nešto iznad sfere klasnih i političkih odnosa, a pošto im on nije podčinjen, tobože je sposoban da služi kao faktor upravljanja osnovnim socijalnim procesima i regulisanja socijalnih konflikata.

Osnovne karakteristike sporta

Aktivnost u sportu, kao što je rečeno, odlikuje se stalno prisutnom težnjom da se prevaziđe već postignuto. Takva orijentacija neraskidivo je vezala sport za *takmičenje* kao posebnu formu realizacije ljudske ličnosti. Kroz ovu formu, naime, čovjeku se pruža mogućnost da pojedine svoje sklonosti i sposobnosti objektivno ispolji, uporedi ili ocijeni. Na taj način, takmičenje se javlja kao nekakvo mjerilo, odnosno test koji čovjeku

jasno pokazuje dokle je stigao. Po tome, ono je i trajni podsticaj za dalji rad, za postizanje još boljih rezultata.

Za razliku od drugih djelatnosti u kojima je takmičenje samo jedan element ili metoda, u sportu ono je njegova bitna osnova, njegovo suštinsko obilježje. Bez takmičenja, ističu mnogi autori, nema ni sporta. Jasno je, međutim, da se ne radi o takmičenju u smislu opstrukcije suparnika, borbe za opstanak i sl., već o aktivnosti u kojoj čovjek nastoji da bolje i brže postigne isti cilj kojem teže i drugi. Radi se, dakle, o „oplemenjenoj borbi” u kojoj se pobjeda nad suparnikom izražava uslovnim pokazateljima, odnosno pokazateljima koji se uslovno koriste kao kriterijumi dostignuća.

U takvim okolnostima, osim toga, znatno je otežano i pravilo odmjeravanje opterećenja, uslijed čega se sportska takmičenja moraju provoditi uz specijalan nadzor i uz pojačanu opreznost, naročito ako se radi o mlađim uzrasnim kategorijama.

Odlučujuća orijentacija ka postizanju što viših, pa i maksimalnih rezultata, zahtjeva specifičnu pripremu kroz koju se upravo i obezbjeđuje osnovne pretpostavke za postizanje tih rezultata. Stoga jedna od bitnih karakteristika je specijalizacija, odnosno uža usmjerenost na jednu sportsku granu ili disciplinu, a znatno rjeđe na dvije ili više disciplina, osobito kada su u pitanju sportske srodne discipline na primjer trčanje na 400 i 800 metara, sl. Takva orijentacija, razume se, pretpostavlja primjenu specifičnih metoda i pristupa, poseban režim života i druge uslove koji su mahom sadržani u principima sportskog treninga, a dijelom i u pravilima takmičenja.

Specijalizacija u sportu, međutim, često se ističe i kao njegova negativna strana jer, kako tvrde pojedini autori, ona neminovno dovodi do jednostranog fizičkog razvoja. Premda ove tvrdnje nisu bez osnova, mora se uzeti u obzir da su savremena naučna saznanja, a osobito dostignuća metodike sportsko-treznog rada danas na takvom nivou da se negativne strane specijalizacije mogu efikasno neutralisati, ili bar ublažiti. Jedan od bitnih uslova za to je da se specijalizacijom otpočne u pravo vreme, a isto tako da se ona što šire oslanja na svestranost koja joj prethodi. Mnogi autori, smatraju da će specijalizacija biti utoliko uspješnija ukoliko je šira osnova na koju se ona oslanja, što se slikovito može predstaviti u vidu piramide čiju osnovicu čini bazična fizička pripremljenost, a vrh specijalizacija Bazičnu fizičku pripremu, razume se, ne treba shvatiti tako da djecu treba učiti „svemu i svačemu”. Iskustvo je, naime, pokazalo da rasplinuto, nesistematično i nejasno nagomilavanje umijjenja i navika dovodi do površnosti a često i do pogrešnog usvajanja koordinacionih i drugih osnova kretanja. Na taj način, to može dovesti do isto tako ozbiljnih grešaka kao i prerana specijalizacija.

Među karakteristikama sporta često se ističe da aktivnost u njemu, u neposrednom smislu, nema neki veći utilitarni značaj, da zapravo ne donosi nikakvu neposrednu korist, već da služi prvenstveno kao zabava i razonoda. Ipak ovu konstataciju možemo prihvatiti samo uslovno jer, kao što je poznato, kroz čitavu istoriju svog razvoja sport je uvijek imao, izvjesnu, manju ili veću utilitarnu vrijednost. Posredno uzevši, sport te vrijednosti i danas ima i treba da ima, naročito u vaspitnom, zdravstvenom i rekreativnom smislu.

Najzad, ne smije se izgubiti iz vida da se navedenim karakteristikama ne iscrpljuju sve funkcije i vrijednosti sporta. Posebno bi bilo pogrešno da se njegova uloga svede samo pa postizanje čisto sportskih rezultata, osobito ne vrhunskih. Kao djelatnost koja djeluje na samog čovjeka i kao sfera svojevrsnih međuljudskih odnosa, sport ima daleko dublji smisao. U svom životnom ovaploćenju, sport je i trajno stremljenje čovjeka da proširi granice svojih mogućnosti koje se realizuje kroz specijalnu pripremu i sistematskim učešćem na takmičenjima koja su vezana za savlađivanje sve većih teškoća, i čitav svijet emocija koje rađaju uspjesi i neuspjesi na tom putu, i složeni kompleks međuljudskih odnosa, i najpopularnije gledišta, i jedan od najmasovnijih socijalnih pokreta savremenog doba i mnogo drugo.

Šema odnosa opšte i specijalne fizičke pripreme sportista (prema K. M. Smirnovu)

1. Opšta fizička priprema kao osnova za harmoničan fizički razvitak
2. Opšta fizička priprema kao osnova za specijalizaciju
3. Specijalizacija

Na taj način, sport se može razmatrati i kao veoma složena socijalna pojava ili, kako se to često ističe, kao svojevrsan socijalni fenomen. Ovome u prilog ide i činjenica da sport zauzima danas veoma značajno mjesto kako u fizičkoj tako i u duhovnoj kulturi društva sa sve većim socijalnim značenjem.

Sistematizacija sporta

Sport koji posljednjih godina dostiže popularnost na planetarnom nivou inspiriše razne teoretičare da izvrše sveobuhvatnu sistematizaciju. U određenom kontekstu, međutim, a posebno sa gledišta promjenljivosti, pojedine sistematizacije ipak zaslužuju da budu posebno spomenute i obrazložene.

U fazi stihijskog razvijanja sportova, stihijski su se razvijale i podjele sportova. Postoje podjele sportova prema veličini terena na kome se odvijaju, na velike i male sportove. U knjizi „Sportski trening“, Bjelica, D.,(2006) sistematizuje sportove prema nekoliko kriterijuma:

„Postoje podjele sportova prema sredini u kojoj se odvijaju, na sportove na tlu, u vodi i u vazduhu. Postoje podjele sportova prema obliku kretanja, na monostrukturalne, polistrukturalne i kompleksne sportove. Postoje podjele sportova prema istorijskom razvoju, na atletiku, gimnastiku, plivanje, borenje, smučanje, klizanje i sl.”⁶¹

Sve navedene podjele izvršene su spekulativnim putem, oslanjajući se uglavnom na forme kretanja. Takve podjele nijesu adekvatne, jer sadržajno nijesu istorodne. Na primjer, sva atletska trčanja su srodnija plivanju, biciklizmu, trčanju na skijama i si. nego atletskim bacanjima i skokovima. Gimnastički preskoci i gimnastička akrobatika su srodnije discipline sa atletskim skokovima, nego ostalim gimnastičkim disciplinama, itd.

Sa aspekta sportskog treninga, neophodno je izvršiti sistematizaciju sportova prema njihovom sadržaju. Sadržaj sportova je predstavljen kvalitativnom i kvantitativnom

61 Bjelica, D. (2006): *Sportski trening*, Filozofski fakultet, Nikšić, CSA-Podgorica, str.30

strukturu kretanja, a podjela sportova se vrši na osnovu količine učešća elementarnih biomotornih dimenzija u sportovima, respektivno.

Tamo gdje postoji više činilaca, koji nose jedan zajednički smisao, kao što je u ovom slučaju sport kao zajedničko obilježje, a sportske discipline kao mnoštvo činilaca, neophodno je izvršiti sistematizaciju svih činilaca i razvrstati ih po njihovom najtipičnijem obilježju.

Sport ima milenijumsku tradiciju, ima sve viši društveno-ekonomski značaj, pa je logično da je bilo mnogo zainteresovanih pojedinaca, koji su pokušali da izvrše sistematizaciju sportskih disciplina, kojih je sve više, paralelno sa razvojem ljudskog društva.

Rezimirajući postojeće pokušaje sistematizacije sportskih disciplina, može se uočiti nedosljednost po sadržaju i rogovatnost po formi. Vrlo je upadljiva prisutnost tendencije, da se sportske discipline sistematizuju na način, gdje dominira forma.

Tako se može sresti sistematizacija sportova na zimske i ljetnje, na sportove na čvrstom tlu i na sportove u vodi, na ciklične i aciklične, na monostrukturne i multistrukturne, na sportove sa spravama, na spravama i bez sprava i sl.

Poseban problem u izboru sredstava sportskog treninga čine kompleksni sportovi, koji sadrže više disciplina, od kojih bi svaka za sebe mogla da predstavlja nezavisnu sportsku disciplinu. Atletika i sportska gimnastika spadaju u najtipičnije kompleksne sportove.

U sportu dominiraju tri elementarne biomotorne dimenzije: sila, brzina i izdržljivost. Pomenuti autor navodi da su sve ostale osobine konstitucionalne prirode ili su izvedene iz tri navedene biomotorne dimenzije. „One se ne mogu posmatrati izolovano, jer su zajednički produkt autonomnog živog organizma, tako da prilikom svakog mišićnog naprežanja, svaka od njih je prisutna, i ispoljava se u doziranoj mjeri. Učešće ovih triju elementarnih biomotornih dimenzija, za svako sportsko kretanje, moglo bi se prikazati trodimenzionalno, svrstavajući svako složeno kretanje u prostorni triedar.”⁶²

Ni jedno živo biće nije u stanju da istovremeno razvije do svog relativnog maksimuma sve tri elementarne dimenzije, jer energetika za njihov razvoj dolazi sa istog mjesta. Drugim riječima, ako se protežira razvoj jedne elementarne biomotorne dimenzije, nedostajće energetike za razvoj druge dvije elementarne biomotorne dimenzije. U tom smislu su se razvijale i sportske discipline, gdje obično dominira jedna od elementarnih biomotornih dimenzija, dok je druge dvije podržavaju u određenoj mjeri. Ova podrška je vrlo suptilna, jer se razvija samo do *optimalnog*

minimuma, onoliko koliko je potrebno, ništa više, ali i ništa manje od toga, kako bi se iskoristili postojeći energetske resursi za razvoj dominantne elementarne biomotorne dimenzije.

Dozirano učešće elementarnih biomotornih dimenzija u raznim sportskim disciplinama, dozirana potrošnja energetskih potencijala u toku trajanja raznih sportskih disciplina, i specifičan oblik izvođenja sportske discipline, jednostavno nameću sportskim stručnjacima obavezu, da za svaku sportsku disciplinu odrede principe izbora sredstava

62 Bjelica, D. (2006): *Sportski trening*, Filozofski fakultet, Nikšić, CSA-Podgorica, str. 31.

sportskog treninga. Ukazujući na potrebu uspostavljanja međunarodne konvencije o primjeni tzv. „trećinska kvantifikacija” Bjelica, dalje obrazlaže: „Na osnovu takve konvencije omogućeno je svrstavanje svake sportske discipline u određenu kategoriju, koja bi sadržajno odslikavala tu sportsku disciplinu, sa funkcionalnog aspekta”⁶³, prema:

1. *Angažovanoj sili mišićnih napreznja.*

- a) Malo angažovanje - do 33% od maksimalnog mišićnog napreznja.
- b) Srednje angažovanje - od 33% do 66% od maksimalnog mišićnog napreznja.
- c) Veliko angažovanje - 66% do 99% od maksimalnog mišićnog napreznja.

2. *Razvijenoj brzini mišićnih kontrakcija.*

- a) Mala brzina - do 33% od najbrže mogućih mišićnih kontrakcija.
- b) Srednja brzina - od 33% do 66% od najbrže mogućih mišićnih kontrakcija.
- c) Velika brzina - od 66% do 99% od najbrže mogućih mišićnih kontrakcija.

3. *Potrebnoj izdržljivosti.*

- a) Nizak nivo izdržljivosti - do 33% od maksimalne izdržljivosti.
- b) Srednji nivo izdržljivosti - od 33% do 66% od maksimalne izdržljivosti.
- c) Visok nivo izdržljivosti - od 66% do 99% od maksimalne izdržljivosti.

Takođe je neophodno svrstati svaku sportsku disciplinu u određenu kategoriju, koja bi odslikavala tu sportsku disciplinu, sa aspekta forme izvođenja, u:

- 1. *Jednoaktna kretanja*
- 2. *Intermitentna kretanja*
- 3. *Ergostazična kretanja*

Moguće je svrstati svaku sportsku disciplinu u određenu kategoriju, koja bi, sa funkcionalnog aspekta ukazivala na količinu utroška energije, i koja kvantitativno određuje dimenziju izdržljivosti:

- 1. *Mala potrošnja*
- 2. *Srednja potrošnja*
- 3. *Velika potrošnja*

Konačno, svako mišićno napreznje može da se vrši u miometrijskom, izometrijskom i pliometrijskom režimu, pa se sportske discipline mogu i po tome slagati u podvrste.

Prema ovom autoru, „još suptilnije kategorisanje sportskih disciplina bi se moglo izvršiti ako bi se maksimalni obim i maksimalni intenzitet podijelili umjesto na trećine nego na još manje kvantume.

Uključujući sve navedene faktore, podijeljene samo na tri trećine, može se formirati sistem, koji bi obuhvatao svaku moguću kategoriju za postojeće sportske discipline, pa i za one potencijalne, za sada nepostojeće sportske discipline.”⁶⁴ Takav složeni sistem bi imao 81 kategoriju, što i nije tako mnogo, ako se uzme u obzir cjelokupni sport.

Poznati francuski teoretičar, jedan od najvećih pobornika sporta Kuberten (Pierre

63 Ibid, str:33.

64 Bjelica, D. (2006): *Sportski trening*, Filozofski fakultet, Nikšić, CSA-Podgorica, str.34.

de Coubertin), predlagao je sistematizaciju po tzv. *utilitarnom* kriterijumu pa je u tom smislu sve sportove podijelio na:

- 1) sportove sa ciljem *spasavanja* i to: (a) na zemlji (trčanje, skokovi, bacanja) i (b) na vodi (plivanje, ronjenje);
- 2) odbrambene sportove i to borenje s oružjem (mač, floret, sablja, palica); borenje bez oružja (rvanje, boks, streljaštvo koje može da se podijeli na ratno i lovačko gađanje);
- 3) lokomotorne sportove (hodanje, jahanje, biciklizam, veslanje).

Drugi francuski autor M. Božan (M. Beaujean) sistematizuje sport prema *psihofizičkom* kriterijumu. Po njemu, sportovi se dijele na: (a) sportove *automatizma* (veslanje, plivanje, biciklizam, trčanje, neke sportsko-gimnastičke vježbe); (b) sportove „po sopstvenom zadatku - komandi” (sportska gimnastika, dizanje tereta, kajakaštvo); (c) sportove „ponavljanja inicijative”, odnosno volje koja neprestano interveniše” (mačevanje, boks, fudbal, tenis).

Jednu od najčešće spominjanih sistematizacija sporta dao je Kurelić, N., (1959), „koja je zasnovana na kombinovanom kriterijumu čiju, osnovu sistematizovanja čine karakteristike sporta, uslovi u kojima se provodi i genetička obilježja. Polazeći od ovih kriterijuma sportovi su svrstani u sljedeće „rodove” i „grane”:

- *atletski sportovi ili atletika* (hodanje, trčanje kros i orijentacioni kros, skokovi, bacanja, višeboji),
- *gimnastički sportovi ili sportska gimnastika* (vježbe na spravama, akrobatika, gimnastički skokovi, olimpijske grupne vježbe, višeboji),
- *odbrambeni ili borilački sportovi* (rvanje, boks, džudo, mačevanje, streljaštvo, gađanje lukom i strelom),
- *nautički sportovi ili sportovi na vodi i u vodi* (plivanje, skokovi u vodu, vaterpolo, veslanje, kajakarstvo, jedrenje, motonautika),
- *sportske igre* (nogomet, košarka, rukomet, odbojka, ragbi, tenis, stoni tenis, golf, hokej na travi, kuglanje i ceo niz drugih nama manje poznatih igara),
- *klizački sportovi* (umjetničko klizanje, brzinsko klizanje, hokej na ledu, sankanje, jedrenje na ledu),
- *smučarski sportovi* (trčanja, skokovi, alpske discipline i kombinacije, skijering),
- *konjički sportovi* (kasačke, preponske i ostale trke, dresura, polo na konjima),
- *ciklistički sportovi* (automobilizam, motociklizam, biciklizam),
- *vazduhoplovni sportovi* (motorno letenje, jedriličarstvo, padobranski sport)^{.65}

Posebnu pažnju zaslužuje i jedna naša novija sistematizacija koju je razradio M. Mraković.⁶⁶ vodeći računa o utilitetu pojedine aktivnosti (sporta), te da li su rezultati te aktivnosti mjerljive veličine ili ne, potencijalnoj koristi u preobražaju psihosomatskog statusa, sklonostima ili interesima pojedinaca i društveno definisanih ciljeva, struktural-

65 Kurelić, N. *Osnovi sporta i sportskog treninga*, Beograd, 1959, str.32-34.

66 Mraković, M., *Kineziologija*, Instituta za kineziologiju, Zagreb, Kineziologija, vol. 1, 1971.

noj i biomehaničkoj analizi kretanja pošto ona grade motorički sadržaj, i s obzirom na stepen zastupljenosti motoričke komponente, autor je definisao čak 13 obilježja na kojima se zapravo i temelji njegova klasifikacija. Prisustvo nekog dominantnog obilježja, po pravilu, povlači i prisustvo grupe ostalih aktivnosti, pa se postojeća populacija sportova u našoj zemlji može klasifikovati u sljedeće grupe:

1. *Monostrukturalni* sportovi u kojima dominira standardna struktura cikličnog i acikličnog tipa s fizikalnim ciljem čije se postizanje može objektivno mjeriti i kod kojih rezultat po pravilu ne zavisi od kooperacije članova grupe. Kod monostrukturalnih sportova fizikalni cilj je uvek savladavanje prostora vlastitim tijelom ili projektilom (atletika, biciklizam, plivanje, smučanje, veslanje).
2. *Polistrukturalni aciklični* sportovi u kojima dominiraju aciklična gibanja, gdje je rezultat po pravilu binarna varijabla, gdje se gibanje izvodi i ograničava u direktnom sukobu s protivnikom i gdje je cilj gibanja simbolička destrukcija protivnika (boks, džudo, karate, mačevanje, rvanje, stoni tenis, tenis).
3. *Polistrukturalni kompleksni* sportovi čije je osnovno obilježje kompleksni sistem gibanja cikličnog i acikličnog tipa, gdje je osnovni cilj gibanja pogađanje određenog cilja u prostoru vođenim sa bačenim projektilom i u kojima rezultat po pravilu zavisi od kooperacije članova tima (košarka, odbojka, nogomet, rukomet, ragbi, hokej na ledu, hokej na travi, vaterpolo).
4. *Polistrukturalni konvencionalni* sportovi čija su osnovna obilježja ciklična gibanja koja se izvode skladno nekom konvencionalnom sistemu i kod kojih je osnovna svrha gibanja da se dostigne neki estetski kriterijum izvođenjem gibanja dopuštenih prethodnim dogovorima.

Po mišljenju autora, na temelju ove klasifikacije moguće je razvrstati sve poznate aktivnosti relevantne sa kineziološke tačke gledišta, izuzev onih kod kojih rezultat mnogo više zavisi od tehničkih uslova, osobito od spoljašnjih izvora energije. Pošto te aktivnosti uglavnom ne utiču na psihosomatski status ili je taj uticaj beznačajan, ove se aktivnosti, u kineziološkom smislu bar, mogu i zanemariti.

Osim navedenih sistematizacija u kojima je veoma izraženo nastojanje da se postojeća struktura sporta što potpunije i dosljedno uključi u šemu date sistematike, u stručnoj literaturi mogu se naći i sistematizacije u kojima autori nastoje, polazeći opet od nekog osnovnog kriterijuma, da sport razvrstavaju u neke šire okvire (oblasti, smjerovi). U sistematizacijama sovjetskih autora, na primjer, sport se veoma često dijeli na vrhunski, odnosno sport viših dostignuća i bazični sport.

Što se tiče *školskog sporta*, čini se da je sasvim prihvatljiva jedna posebna sistematizacija N. Kurelića koji polazi od specifičnosti društvene sredine u kojoj se sport upražnjava. Po ovoj sistematizaciji, naime, sportovi se mogu podijeliti na: školski, ili univerzitetski, armijski ili vojni, radnički, narodni ili folklorni, itd.

Položaj *rekreativnog sporta*, pak, trebalo bi preciznije definisati, osobito u odnosu na bazični sport, kojem je znatno bliži nego li vrhunskom. Pritom, mora se uzeti u obzir da se upravo u bazičnom sportu zapaža ta diferencijacija u odnosu na akcenat u pokretač-

kim motivima. U tom kontekstu, sasvim bi bilo prihvatljivo da se govori o tzv. *afirmativnom* sportu, s jedne strane, i *rekreativnom*, s druge dakako ne zanemarujući činjenicu da se u oba slučaja osnovni motivi veoma često podudaraju i prepliću.

ULOGA I ZNAČAJ TEORIJE FIZIČKOG VASPITANJA

Radi jasnijeg uvida u distinkciju između teorije fizičke kulture i teorije fizičkog vaspitanja, predstavimo, u najkraćim crtama ulogu i značaj teorije fizičkog vaspitanja:

Ljudsko društvo sa svojim posebnostima, specifičnostima, usponima, stagnacijama i dostignućima u svim sferama materijalnog i duhovnog mora u prvom redu da zahvali nauci, odgovarajućim naučnim disciplinama i naučnom stvaralaštvu. „Nivo razvijenosti nauke i naučnih dostignuća osnova je za napredak ljudskog društva u cjelini. Nauka i društvo su uzročno posljedično povezani, idu zajedno, uporedo, prepliću se, prožimaju, vrše jedno na drugo uticaj. Naučna dostignuća u različitim oblastima ljudske djelatnosti, svojom sveobuhvatnom, raznovrsnom i mnogostrukom primjenom u mogućim empirijskim domenima vršila su i vrše izuzetno značajne civilizacijske promjene na društvo u cjelini, ali i na čovjeka kao jedinku.“⁶⁷

Savremeni naučni i tehnički razvoj podstiče razvoj društva u najopštijem smislu, što u svakom slučaju zahtijeva sve intenzivnije izučavanje, ne samo različitih područja čovjekovog rada, već i njegovu užu, specifičnu djelatnost. Razvoj nauke kroz istoriju ljudskog društva analogno rečeno, odrazio se i na razvoj naučnih disciplina koje proučavaju problematiku i zakone vaspitanja i obrazovanja. Među njima, teorija fizičkog vaspitanja zauzima vrlo značajno mjesto. Savremeni uslovi života i rada, sve veća tehnologizacija ljudskog rada i životne sredine, usložnjavaju i brojčano povećavaju raznovrsne uticaje na razvoj i formiranje čovjeka u biopsihičkom i socijalnom smislu.

Nauka je tim prije obavezna da sve uticaje na čovjeka usmjeri na rješavanje njegovih životnih potreba i interesa u domenu individualnih antropoloških sposobnosti, nezavisno da li su uticaji slučajni, neobavezni, povremeni, malog obima i intenziteta ili su pak planirani, sistematizovani, organizovani, svrsishodni, usmjereni ka konkretnom cilju sa jasno izdiferenciranim zadacima, odabranim sadržajima, oblicima i načinima rada. Ovo je, naravno, moguće postići samo u neraskidivom jedinstvu teorijskih i empirijskih naučnih saznanja.

Prema tome, teorija fizičkog vaspitanja kao integralni dio naučnih disciplina koje se bave procesima vaspitanja i obrazovanja, tretira specifičnu oblast koja na veoma kompleksan i nadasve strukturalno zahtjevan proces fizičkog vaspitanja, planira, prati, osmišljava i njime upravlja u domenima opštih zakona koji u njemu vladaju, kao i opštih specifičnih transformacionih procesa, prije svega kod djece i učenika različitog uzrasta i razvojnih antropoloških svojstava.

Fizičko vaspitanje predstavlja izuzetno značajno područje sadržaja vaspitne dje-

67 Bjelica, D., Petković, J. *Teorija fizičkog vaspitanja i osnove školskog sporta*, CSA, Podgorica i Fakultet za sport i fizičko vaspitanje, Nikšić. str. 9-10.

latnosti, iako zanimanje za ovo područje sadržaja vaspitnog uticaja na mlade i odrasle postoji odavno, tek u novije vrijeme fizičko vaspitanje intenzivno zaokuplja pažnju pedagoških teoretičara, odnosno teoretičara sa područja fizičke kulture. U tom smislu ovo područje vaspitne djelatnosti se u savremenoj stručnoj literaturi pojavljuje pod različitim nazivima: fizičko vaspitanje, fizičko-zdravstveno vaspitanje, tjelesno i zdravstveno vaspitanje i sl. „Fizičko vaspitanje ne bi trebalo shvatiti izolovano u odnosu na druga područja sadržaja vaspitne djelatnosti. Ovo utoliko prije što fizičko vaspitanje sadrži u sebi koliko motornu, toliko i kognitivnu i afektivnu komponentu, pa i u tom smislu može upotpuniti i obogatiti vaspitni uticaj na vaspitanike. Tako shvaćeno, fizičko vaspitanje poprima još veći značaj i ulogu u sveukupnosti vaspitnih uticaja na mlade, ali i odrasle u savremenom društvu.”⁶⁸

Teorija se može predstaviti kao: gledanje, posmatranje, u širem smislu, uopšteno iskustvo, čisto saznanje, a u užem smislu: sistemsko izlaganje neke nauke, izvođenje jedne pojave iz zakona i pretpostavki, čisto naučno posmatranje bez obzira na stvarnost, školska mudrost. Poznato je naime da su se u ukupnom sistemu nauka o fizičkoj kulturi najprije počele razvijati tzv. „Teorije srednjeg obima” (kao sto su teorija fizičkog vaspitanja, teorija sporta i druge). Istorijski uzevši, najprije su se počela formirati znanja o osnovama fizičkog vaspitanja, tj. teorija fizičkog vaspitanja. Tome je najviše doprinijela i činjenica da je fizičko vaspitanje uvijek bilo i ostalo osnovna forma usmjerenog korišćenja fizičke kulture, u opštem smislu vaspitanja i obrazovanja mladih pokoljenja. Pošto je ponikla na osnovama takve prakse, teorija fizičkog vaspitanja se razvijala u neposrednoj vezi sa pedagogijom. Zahvaljujući tome, ona je relativno rano stekla status naučno-praktične discipline pedagoškog karaktera.

Uslovno i u najširem smislu teorija fizičkog vaspitanja se može predstaviti kao sveukupnost znanja koja je ponikla i razvila se kao teorijska refleksija čovjekovog iskustva u fizičkom vaspitanju, odnosno znanja koja na određen način reflektuju cjelokupno iskustvo i praksu fizičkog vaspitanja. Poznato je, međutim, da su se znanja o fizičkom vaspitanju formirala u okviru različitih naučnih oblasti i disciplina .

Svaka od tih disciplina zahvata samo jedan dio ukupne problematike, svaka od tih disciplina ima svoj sopstveni predmet i djelokrug pitanja i problema kojima se bavi. Teorija fizičkog vaspitanja je prvenstveno društveno-humanitarna nauka, jer je u središtu njene pažnje prije svega čovjek i socijalni faktori njegovog usmjerenog razvoja. Istovremeno ona uključuje i sadržaje iz prirodnih nauka s obzirom da je primarno orjentisana na izučavanje fizičkog vaspitanja kao specifičnog faktora usavršavanja prirodnih svojstava i sposobnosti čovjeka i optimizacije njegovog fizičkog stanja i razvoja.

Kao naučna disciplina, teorija fizičkog vaspitanja ima višestruki značaj: spoznajni, metodološki, praktični. Otkrivajući objektivne zakonitosti funkcionisanja i razvoja fizičkog vaspitanja, ona omogućuje da se dublje pronikne u praksu, da se shvati suština i smisao određenih pojava i tendencija, da se odvoji bitno od nebitnog, neophodno od slučajnog, progresivno od zastarjelog i prevaziđenog. U odnosu na praksu teorija se ne

68 Ibid.

javlja samo kao ono što treba otkriti, provjeriti ili dokazati, već kao njen bitni sastojak, kao njena subjektivna - spoznajna strana, kojom se odražava objektivna stvarnost, kojom se ušlo u razumijevanje njenih objektivnih zakona i na taj način omogućilo praktično mijenjanje stvarnosti. Jasno je da se teorija upliće u životnu stvarnost, ne samo time što mijenja postojeću praksu, već i time što obogaćuje, modifikuje i razvija saznanja na kojima se praksa temelji i koja upravo omogućuje da se ona mijenja i unapređuje.

„U cjelini uzevši, značaj teorije može se razumjeti samo onda ako se ona posmatra uporedo i u najtješnjoj vezi sa praksom. Teorija usavršava i unapređuje praksu, pokazuje joj kuda i kako da ide, dok praksa rađa teoriju tako da u neprekidnom toku jedna drugoj omogućavaju dalje usavršavanje. Drugim riječima praksa je osnov iz koga izrasta teorija, odnosno primarno izvorište njenih spoznajnih, ali i primarni kriterijum njene istinitosti. U odnosu na druge, manje uopštene discipline teorija ima i značajnu i metodološku funkciju.”⁶⁹

Oslanjajući se na filozofsku metodologiju i integrativne rezultate saznanja u širokoj sferi svog sopstvenog predmeta, ona omogućava formiranje jedinstvene opšte naučne metodološke koncepcije, na osnovu koje se mogu proučavati različite forme, vidovi usmjeravanja fizičkog vaspitanja, ukazuje na osnovne pravce i mogućnosti korišćenja njihovih strukturnih osnova, njihove funkcije i zakonitosti njihovog uzajamnog djelovanja u društvu. Ovome svakako treba dodati da teorija fizičkog vaspitanja, kao i svaka druga disciplina sa naglašenim ideološkim sadržajem, ne može biti nepristrasan registrator činjenica i zakonitosti i koje izučava. Ona je naime, dužna da prati i na najposredniji način izražava opšta društvena opredjeljenja i stremljenja u oblasti koju predmetno pokriva.

Fizičko vaspitanje se tretira kao dio fizičke kulture, a često i kao školski, odnosno nastavni predmet, stoji u oba slučaja nepravilno. U užem fenomenološkom smislu fizičko vaspitanje se može posmatrati kao način prenošenja vrijednosti fizičke kulture od starijih na mlada pokoljenja, odnosno način pretvaranja tih vrijednosti iz opšteg u lično dobro (u vidu poboljšanja zdravlja, usavršavanja morfo-funkcionalnih, motoričkih i drugih svojstava i sposobnosti). U isto vrijeme to je i način umnožavanja kulturnih vrijednosti, budući da mlada pokoljenja te vrijednosti ne prihvataju u jednoj te istoj i zauvijek datoj formi, već ih neprekidno usavršava i obogaćuje. U odnosu na fizičku kulturu, dakle, fizičko vaspitanje nije njen dio ili područje, već njeno suštinsko svojstvo.

Ovo je, prema tome, sastavna komponenta svakog vježbanja bez obzira na njegovo bliže usmjerenje, budući da je svako vježbanje po pravilu, usmjereno na usvajanje neke nove vrijednosti (ili usavršavanja već usvojene vrijednosti). U cjelini uzevši, dakle, nije sporno da su pojmovi fizička kultura i fizičko vaspitanje najtješnje povezani, da se međusobno duboko prožimaju, ali se ipak oni ne mogu poistovjeđivati, niti se jedan može posmatrati kao dio drugog. Opšte je poznato, naime, da se u nastavi fizičkog vaspitanja potpuno ravnopravno koriste svi javni oblici fizičke kulture: igra, sport, gimnastika, ples i dr.

69 Bjelica, D., Petković, J. *Teorija fizičkog vaspitanja i osnove školskog sporta*, CSA, Podgorica i Fakultet za sport i fizičko vaspitanje, Nikšić. str. 10-11.

Prema tome, ako se ta djelatnost svrstava u područje fizičke kulture, onda se to područje može označiti samo kao područje „školske fizičke kulture”. U najširem smislu fizičko vaspitanje se može definisati kao vid opšteg vaspitanja sto mu upravo obezbjeđuje status vaspitno-obrazovnog područja.

Da bi ostvarila svoje osnovne funkcije teorija fizičkog vaspitanja tijesno saraduje sa mnogim humanističkim naukama, kao što su teorija: kulture, sociologije, psihologije, pedagogije i dr. Naravno teorija veoma tijesno saraduje sa mnogim prirodnim naukama.

„Ona ne samo da se oslanja na postignuća i spoznaje tih nauka, već najneposrednije uključuje u svoju predmetnu sadržinu. Praktično uzevši, naučna teorija fizičkog vaspitanja ne može se ni zamisliti bez oslonca na biološke nauke koje izučavaju zakonitosti funkcionisanja i razvoja ljudskog organizma.”⁷⁰ Poseban interes za teoriju predstavljaju fiziološki, biohemijski, biomehanički i drugi aspekti, zatim teorija ontogeneze i filogeneze kao i drugi prirodni aspekti izučavanja motorne djelatnosti i njenog uticaja na čovjeka.

METODOLOGIJA U TEORIJI FIZIČKE KULTURE

Značenje riječi metodologija je sastavljeno od grčkih riječi *metodos* + *logos*, što bi se najprostije moglo definisati kao nauka o metodama. Metoda (način, put) – znači promišljen i ustaljen način za izvršavanje nekog posla. Može se shvatiti i kao shema (postupak, model), po kojem se odvija neka aktivnost (djelatnost). U istraživanjima to bi bio misaoni (logički) postupak, korišćen sa namjenom, da se što lakše i što tačnije otkriju i utvrde činjenice i podaci. Pri tome treba razlikovati opšte metode (npr. neposredno posmatranje, eksperiment) i opšta metodološka pravila (npr. pravila mjerenja, uzorkovanja i dr.).

Metodologija se bavi iznalaženjem puteva (metoda), pravila i principa u procesu sticanja naučnih saznanja u cilju dostizanja istina o našem svijetu. Pošto svaka nauka, u ovom slučaju i kineziologija, mora da ima svoje samosvojno područje i svoju osobenu metodu u procesu izučavanja tog područja. Te osobenosti se baziraju na opštim metodama koje se primjenjuju u mnogim naukama.

S druge strane, izraz *metodologija* se često koristi u smislu „skupa metoda koje se neposredno koriste u nekom istraživanju“ (npr. metodologija mjerenja, testiranja, anketiranja, metodologija trenažnog ili vaspitnog rada i sl.) a Berković, J. i Vuković, R., (1997) navode da je: „uobičajeno mišljenje da se nauka prepoznaje po metodama kojima se služi. Ima i mišljenja da se ni jedna nauka ne može u potpunosti razmahnuti ukoliko se u njoj ne razvije i ne usavrši njoj svojstveni istraživački aparat (sveukupnost sredstava i metoda naučnog saznanja)”⁷¹.

Razvoj samosvojne metodologije takođe je jedan od bitnih činilaca za teoriju fizičke kulture, za njen brži razvoj i osamostaljenje, mada u njenom dosadašnjem razvit-

70 Bjelica, D., Petković, J. *Teorija fizičkog vaspitanja i osnove školskog sporta*, CSA, Podgorica i Fakultet za sport i fizičko vaspitanje, Nikšić. str. 12.

71 Berković, L., Vuković, R. (1997): *Teorija fizičke kulture*, Fakultet fizičke kulture Novi Sad, str. 18.

ku ovom pitanju se nije posvećivala dovoljna pažnja pa je teorija još uvijek na nivou deskripcije i spekulativnog tumačenja određenih pojava i tendencija u fizičkoj kulturi. Konstatujući ovu pojavu, Malinovski, u svojoj *Naučnoj teoriji kulture* ukazuje na nedostatak spremnosti za razvijanje društvenih teorija, nasuprot ekspanziji tehničkih i uopšte primijenjenih nauka.

Za budući razvoj teorije fizičke kulture i uopšte teorijskih nauka, značajno je citirati još neka razmišljanja Malinovskog. Formirajući svoju naučnu teoriju kulture on, između ostalog, ističe da se eksplicitno bavio minimalnom definicijom nauke što je na sasvim novom području istraživanja kakva je kultura, jedan od najpogubnijih postupaka pozajmljivanje metoda od neke druge starije i bolje uspostavljene discipline. Govoreći o toj problematiku Poliç, B. (1981) ističe „da jednostrana empirička istraživanja vuku praksu fizičke kulture u konzervativni pozitivizam, koji obično postaje paravan za prikrivanje nesposobnosti ili nespremnosti da se logičkim teorijskim proučavanjem problema nalaze prava rješenja. Gubi se iz vida da se do naučnih činjenica može doći i teorijskom kreacijom, stvaralačkim povezivanjem svih raspoloživih činjenica i znanja sa društvenom stvarnošću.”⁷² U razmatranju odnosa empirijskih i teoretskih istraživanja, često se zanemaruje mogućnost da se do naučnih činjenica može doći i teorijskom kreacijom, stvaralačkim povezivanjem svih raspoloživih činjenica i znanja sa društvenom stvarnošću. Nakon ovih razmatranja i gledišta pomenutih teoretičara u ovoj oblasti, možemo se složiti da nauka o fizičkoj kulturi, pa i teorija, mora primijeniti novu metodologiju, koja bi obezbijedila jedinstven empirijsko-teorijski pristup, i koja bi više vodila računa o tome da empirija i teorija ne mogu biti elementi jednake težine, jer se ne radi o otkrivanju činjenica kao takvih već o stvaralačkom naporu da se mijenja i unapređuje postojeće stanje.

Možemo zapaziti da se u novijoj svjetskoj literaturi sve vidnije ispoljava tendencija ka integraciji naučnih metoda i pristupa, što je, posljedica sve šireg povezivanja i međusobnog prožimanja različitih nauka. Danas gotovo i nema metoda za koje bi se sa sigurnošću moglo reći da pripadaju isključivo jednoj naučnoj oblasti. Najveći problem u oblasti metodologije fizičke kulture je nepostojanje potpune saglasnosti teoretičara o izboru i primjeni naučnih metoda. Kao objašnjenje ove pojave navodi se činjenica da se metodologijom bave teoretičari različitih naučnih disciplina, odnosno da svi oni posmatraju ovaj problem samo sa stanovišta svoje struke. Rješavanju problema treba pristupiti sa težnjom usavršavanja postojećih i razvijanja novih metoda koje se koriste u fizičkoj kulturi. Krajnji cilj svakog istraživanja u oblasti fizičke kulture treba da bude dolaženje do rezultata koji će unaprijediti praksu i obogatiti teoriju a time će ova visoko organizovana djelatnost dobiti svoj društveni smisao. Razmatrajući ovaj dio problematike fizičke kulture, u fizičkoj kulturi u svijetu, kao i kod nas, možemo konstatovati da postoji mnoštvo problema na koje treba dati, naučnim pristupima, prave odgovore. U našoj zemlji praksa u fizičkom vaspitanju, sportu i sportskoj rekreaciji u velikoj mjeri je empiristička, pa i jednostrana, zasnovana na iskustvima i rezultatima dobijenim ponavljanjem određenih postupaka, mjera, metoda, uticaja.

72 Poliç, B.: Poliç, B. (1981): *Fizička kultura u samoupravnom socijalističkom društvu*. Beograd, str. 36.

Rezultati naučnih istraživanja se još uvijek nedovoljno koriste u praksi, jer većina stručnjaka iz praktičnih oblasti fizičke kulture nije osposobljena za usvajanje rezultata naučnih istraživanja i njihovu primjenu u praksi. Otuda se stvorio jaz između teorije i prakse, između nauke i iskustva koji u velikoj mjeri usporava dalji razvoj fizičke kulture.

Problemi za istraživanje u fizičkoj kulturi su brojni i oni se mogu grupisati po nastavno-naučnim disciplinama (fiziologija sporta, teorija fizičke kulture, psihologija sporta, biomehanika...) ili po granama sporta (rukomet, atletika, fudbal, odbojka, plivanje...) ili u okvirima širih područja kao što su : fizičko vaspitanje, sport i sportska rekreacija. Neki faktori koji utiču na izbor problema prema kojima treba usmjeriti pažnju istraživača su:

Potrebe prakse sačinjavaju najvažniji faktor u izboru problema za istraživanje. Do ovih problema se dolazi bilo u ustanovama prakse (škole, klubovi, druge organizacije za fizičku kulturu) ili u ustanovama koje imaju tretman naučnih institucija (instituti, fakulteti, zavodi, centri za istraživanje i sl.). To su oni problemi od kojih zavisi dalji razvoj sasvim konkretne prakse ili teorijske misli. Do ovih problema se može doći i ispitivanjem reprezentativnog uzorka sportista, trenera, istraživača, naučnika koji su u svojoj »praksi« došli do problema na koje nemaju prave (i naučne) odgovore.

Potrebe teorije su drugi po važnosti faktor pri odabiranju problema za istraživanje. U razvoju pojedinih naučnih nastavnih i sportskih disciplina često se srećemo sa poglavljima ili većim cjelinama koje su naučno nedovoljno istražene, ili čiji se stavovi zasnivaju na praksi bez gotovo i jednog ozbiljnijeg istraživanja. Međutim, baš ova okolnost, pored niza drugih, pruža mogućnosti da se definišu problemi koje treba istražiti da bi se taj segment prakse uopštio i podigao na stepen teorijskih saznanja. Brojnim istraživanjima slične ili iste grupe problema dolazi se do naučnih zakona i teorija, koji se ugrađuju u riznicu teorijskih saznanja i u zajednici sa drugim saznanjima pružaju prilog u konstituisanju odgovarajuće teorije (nauke).

Institucionalna i kadrovska osposobljenost predstavljaju sljedeći faktor koji utiče na izbor problema za istraživanje. Ukoliko je jedna ustanova (fakultet, institut, zavod...) opremljena instrumentarijem za naučna istraživanja širih razmjera u fizičkoj kulturi: fiziološka, biomotorička, psihološka i raspolaže sa naučnim kadrovima različitih profila, onda će moći da se bavi problemima čija je priroda istraživanja veoma suptilna i tanana. Međutim, ako je ustanova »metodološki« slabo opremljena, tada će i njen izbor problema za istraživanje biti skromnijih razmjera i ograničen na one probleme koji se mogu istraživati bez skupih i složenih tehničko-tehnoloških tehnika i instrumenata istraživanja.

Materijalno-finansijske mogućnosti su sljedeći značajan faktor pri izboru problema za istraživanje. Svako istraživanje je veoma skupo jer pored troškova za lične i materijalne rashode, postoje i drugi troškovi za opremu, njenu amortizaciju, obaveze prema društvu itd. Od sume sredstava kojom se raspolaže za neko istraživanje zavisice kako izbor problema tako i obim istraživanja (uzorak i druge dimenzije...). Problemi manjeg obima, parcijalnog karaktera, iziskuju, po pravilu, manje materijalno-finansijskih sredstava, dok veći fundamentalni problemi traže znatno veća materijalna sredstva.

Lični afinitet istraživača, i njihova osposobljenost za određena istraživanja, takođe utiču na izbor problema za istraživanje jer uključivanje istraživača u odgovarajuće projekte treba da bude i u skladu sa njihovim interesovanjem ali i postignutim rezultatima u tim i bliskim oblastima.

Osim široko primijenjenih metoda i postupaka i istraživačkih tehnika (kao što su apstrakcija, analiza i sinteza, indukcija i dedukcija, logičko-matematičke metode, teorijsko-kibernetičke i dr.), u teoriji fizičke kulture nešto više od ostalih koriste se i tzv. „sistemski pristup” i „teorijsko modeliranje”.

Metodologija sistemskog pristupa

Iako još nije temeljno razrađen konkretni metodički aparat za primjenu metodologije sistemskog pristupa u teoriji fizičke kulture, smatra se da je on vrlo podesan metodološki pristup i da će u budućnosti imati sve veći značaj. Već i sama polazna ideja sistemskog pristupa, da cjelina predstavlja više od sume dijelova koji ulaze u njen sastav, ukazuje da se svi aspekti fizičke kulture cjelovito analiziraju, iz potrebe da se dobije što vjernija slika o njenom jedinstvu, odnosno novom kvalitetu koji nije prisutan kod sastavnih djelova. „Prvostepeno značenje u metodologiji sistemskog pristupa pridaje se kategoriji *cjelina*. Pritom, cjelina se tumači s pozicije *paradoksa cjelokupnosti*, koji je već odavno formulisan, premda dugo nije privlačio pažnju u konkretnim naukama. Njegova suština ukratko se može izraziti u stavu: „cjelina je više nego suma dijelova koji u nju ulaze”. Može se reći i tako: „glavno što karakteriše cjelinu odsustvuje u njegovim dijelovima uzetim pojedinačno”.⁷³ Autori dalje navode, da: „U skladu s tim, pod sistemom u sistemskom pristupu podrazumijeva se „zakonomjerno regulisana sveukupnost elemenata međusobno povezanih tako da obrazuju neku integralnu cjelinu koja se ne svodi na svoje dijelove”. Pojam *sistem* pritom se ne odnosi samo na pojedine objekte, kako se na prvi pogled može pretpostaviti, već i sistemske komplekse koji se javlja kao spoj različitih i u isto vrijeme organski međusobno povezanih i uslovljenih objekata pojava procesa.”⁷⁴ Iz tog razloga, fokus pažnje u metodologiji sistemskog pristupa je orijentisan na identifikaciju integrativnih faktora koji obrazuju sistem, odnosno svojstva i veze na osnovu kojih se elementi objedinjuju u cjelinu, dajući im sistemski karakter. Razumljivo je da se dijelovi već formirane cjeline ne razmatraju odvojeno jedni od drugih i sami za sebe, već kao svojstva cjeline, objedinjene njenom strukturom. Ovaj metodološki pristup još uvijek nije u potpunosti razrađen, ali će zbog svoje očigledne primjenjivosti, u budućnosti imati veći značaj. Da bi se obezbijedilo da se pojedine pojave razmatraju u njihovoj razvojnoj sveukupnosti, pojedini autori preporučuju da se sistematski pristup primjenjuje u kombinaciji sa istorijsko-logičkim (genetičkim) pristupom.

73 Berković, L., Vuković, R. (1997): *Teorija fizičke kulture*, Fakultet fizičke kulture Novi Sad, , str. 20.

74 Ibid. str. 21.

Metodologija teorijskog modeliranja

U metodologiji teorijskih nauka, uz sistematski pristup i teorijsko modeliranje ima značajno mjesto, i to su dva metodološka postupka koja se u teoriji fizičke kulture sve više koriste. Pretpostavka primjene metode modelovanja je da su dva objekta ili dvije grupe objekata (model i original) slični u nekom bitnom odnosu, jer ako je to slučaj, onda se može očekivati da će biti slični i u nekom drugom odnosu, odnosno svojstvu. Međutim, osim sličnosti, postoji i razlika između modela i originala, jer objekat potpuno identičan originalu ne bi se mogao upotrijebiti kao model. Stepem sličnosti objekta (modela i originala) može se izraziti standardizovanim razlomkom od 0 do 1, s tim, što se veća sličnost izražava razlomkom koji je bliži 1. To znači da ako nijedan iskaz o modelu nije ujedno iskaz o originalu, onda je sličnost ravna 0, a ako su svi iskazi o modelu istiniti iskazi i o originalu, onda je sličnost 1.

U vezi s tim, proces matematizacije nauke omogućio je razradu veoma preciznih metoda određivanja sličnosti objekata u procesu modelovanja, tako da se u tom procesu koriste iskazi kao što su izomorfizam i homomorfizam objekata, odnosno sličnost ili jednakost njihovih oblika, struktura i funkcija. Modelovanje se najčešće vrši pomoću apstraktno-logičkih procedura naučnog istraživanja određenim redoslijedom. Međutim, kada se dođe do određenog saznanja o modelu, to znanje se mora prenositi na original, što znači da je model prvenstveno namijenjen korišćenju za rješavanje nekog praktičnog problema. Supstitucijom složenog objekta *modelom* koji ga reprodukuje u uprošćenoj formi i istovremeno ima s njim nešto opšte, istraživaču se pruža mogućnost da stvori neke predstave o svojstvima i odnosima objekta, pa čak i onda kad se on ne može neposredno posmatrati. Oblici modela mogu biti veoma raznovrsni, međutim, prema izražajnim sredstvima pomoću kojih se mogu modeli konstruisati, što ujedno znači pomoću njih prikupiti podatke, razlikuju se:

- *teorijski* (informacioni, verbalni, opisni, spekulativni, hipotetski),
- *grafički* (crteži, šeme, grafikoni) i
- *simbolički* (matematički, kibernetički).

Teorijski modeli se najčešće konstruišu pomoću spekulativnih ili introspektivnih metoda za koje je karakteristično da se fenomeni najčešće opisuju tekstualno (njihove strukture, funkcije, relacije između sistema, komponenata i elemenata unutar jednog sistema i sl.) i iz tih razloga posjeduju pretežno kvalitativne karakteristike. Nedostatak takvih modela sastoji se u tome, da svaki istraživač po jednom te istom opisivanju daje svoje subjektivno viđenje i mišljenje o određenom antropološkom fenomenu, što znači, da svaki na svoj način gradi svoj model. Prema tome, misli i riječi iza kojih ne stoje operacije pomoću kojih se mogu dobiti kvantitativni podaci o onome na šta se te misli i riječi odnose, nemaju nikakvog naučnog značaja, što praktično znači, da se podaci ne mogu niti definisati, niti se može kontrolisati njihova valjanost.

Grafički modeli najčešće prikazuju strukturu modelovanog sistema, raspored elemenata i linije veze (komunikacije) među njima. U tu svrhu se veoma široko primjenjuju šeme funkcionisanja nekog modela, šeme modela koje ilustruju upravljanje i sl.

Simbolički modeli prikazuju ponašanje sistema pomoću skupa matematičko-kibernetičkih i logičkih relacija i njihova primjena je najrasprostranjenija. Međutim, sve što proučavamo u teorijskim naukama, pa samim tim i u teoriji fizičke kulture, nije moguće istraživati teorijskim modeliranjem. Ipak, može se očekivati da će ubrzani razvoj digitalne tehnologije, matematike, kibernetike i drugih nauka koje mogu unaprijediti teorijsko modeliranje, doprinijeti široj primjeni metodologije teorijskog modeliranja.

VRIJEDNOSTI U FIZIČKOJ KULTURI

Proučavanje vrijednosti u sociologiji ima dugu tradiciju. Zastupajući shvatanja o prirodi „duhovnih nauka“ u Njemačkoj (Diltaj, Rikert, Veber), smatrali su da je vrijednost ono što društvenim pojavama daje specifično značenje. U našem jeziku pojam vrijednosti ima široku upotrebu i znači vrlinu, moć, snagu, ali cijenu i korisnost, kao i radinost, hrabrost i dobrotu. Može se reći da kao zajednički imenilac raznih značenja u upotrebi, vrijednost označava svaki objekt, radnju, kvalitet koji se cijeni, jer zadovoljava neku od ljudskih potreba. Vrijednost se uvijek odnosi na nešto valjano.

Čini se, ipak, da je vrijednosti teško definisati, jer spadaju u najfundamentalnije pojmove, koje ne trpe definiciju i pomoću kojih se definišu drugi pojmovi. Za neke je vrijednost relациона kategorija, a za druge intuitivna i biheviorističke; za treće objektivistička kategorija. Jedno je međutim tačno: vrijednosti su široka kategorija koja u sebe uključuje sve oblike društvene svijesti i djelatnog ponašanja ljudi.

Mada se najčešće ističe da vrijednosti obuhvataju samo „poželjno ponašanje“ i da se njima označava samo ono što je pozitivno, u pravu su istraživači koji smatraju da „ako se vrijednost definiše kao takav element kulture u strukturi ličnosti, koji određuje orijentaciju u djelatnom životu ljudskih grupa i individua i služi kao kriterijum, selekcije između postojećih i mogućih alternativa za zadovoljavanje ljudskih potreba, tada vrijednosti mogu imati *pozitivan i negativan karakter*, jer orijentacija i društva i individue može biti dvostruka; pozitivno-kreativna i negativna-destruktivna.”

Stiče se utisak da se ovakvom definicijom mogu prevladati neki nedostaci ranije iznijetih odredbi vrijednosti:

a) Vrijednosti predstavljaju koncepciju poželjnog za određene pojedince i grupe; ta koncepcija utiče na izbor vrsta, sredstava i ciljeva akcije; oni obuhvataju ličnosti u njihovim međudjelovanjima i interakcijama, grupe u njihovim međugrupnim odnosima, globalno društvo i odnose u njemu. Društvene vrijednosti nisu, dakle, samoindividualne, personalističke koncepcije opšte poželjnog stanja.

b) Vrijednosti se povezuju sa potrebama, jer se društvene potrebe kao rezultat društvene podjele rada, javljaju samo u okvirima određenih društvenih vrijednosti. Preko vrijednosti se vrši usmjeravanje društvenih potreba.

c) Ovako shvaćene vrijednosti javljaju se kao poželjne i nepoželjne, pozitivne i negativne. Mada neki istraživači smatraju da se ne može govoriti o alternativnim vrijednostima (From), može se prihvatiti stanovište koje smatra da se „isključivo pozitivno mogu definisati samo one najviše opšte ljudske vrijednosti!”

d) Vrijednosti shvaćene u ovom smislu, polaze od „djelatnog čovjeka ljudskih grupa”, i konkretne ljudske egzistencije. One se povezuju sa društvenim i klasičnim odnosima, sa socijalnim sistemom, kulturom, načinom i „kvalitetom života”. To ne znači da je čovjek ovim u potpunosti determinisan. Subjektivne karakteristike se prepliću sa objektivnim; duh vremena sa kvalitetom ljudskog duha.

Vrijednosti služe za orijentaciju i snalaženje u svakodnevnom životu, za izgrađivanje koncepcije ljudskog načina življenja, njegovog mjesta u svijetu u kome živi. Ovu orijentacionu stranu vrijednosti ima u vidu i A. Heler kad vrijednosti definiše “kao sve ono (i isključivo ono) na šta se mogu uopšteno primijeniti naše kategorije orijentacije u pogledu društvenog regulisanja, u pogledu norme. Dakle, one ukazuju na to šta treba izabrati a šta izbjegavati u najrazličitijim sferama realnosti. One se skoro uvijek javljaju u parovima; to slijedi iz njihove funkcije. Dovođenje u vezu potreba, vrijednosti i načina života, stvara mogućnost da se analizira cjelokupna ljudska egzistencija (radna i van radna sfera ljudskoj; življenja), da se ima uvid u cjelinu ljudske egzistencije.

Kako je etika rada “strategijska” komponenta ljudskog načina življenja, i kako ljudska djelatnost uvijek znači zadovoljavanje određenih ljudskih potreba, povezanost rada, potreba, vrijednosti i načina življenja je očigledna. Ljudska djelatnost se ispoljava u okviru širokih sociokulturnih sistema, a potrebe se javljaju kao jedna od važnih sfera ljudske samorealizacije, kao sastavni dio njihovog načina života.

U najopštijem smislu, sam termin „*vrijednosti*” označava valjanost ili izvrsnost, ili stepen valjanosti koji se pridaje objektu ili aktivnosti ili njihovoj klasi. Sigurno je, međutim, da se ovaj termin više koristi kao apstraktni pojam, često samo implicitno, koji pojedincu ili socijalnoj jedinki definiše one ciljeve ili sredstva za ostvarivanje ciljeva za koje se smatra da su poželjni. U ovom slučaju, pojmovi za vrijednost obično i nisu rezultat procjenjivanja samog pojedinca, već su mahom društveno “proizvedeni i nametnuti pojedincu koji ih na određeni način internalizuje, tj. prima i koristi kao sopstvene kriterijume za vrijednost.

Uopšte uzev, pojam „socijalna vrijednost” veoma je blizak pojmu „znanje”, pošto i jedan i drugi spadaju u oblast čovjekovih refleksija objekata okružavajućeg svijeta. Ipak, znanja sama po sebi ne istupaju u svojstvu faktora koji regulišu čovjekovo ponašanje, već samo kao odraz objektivne istine koja ne zavisi ni od čovjeka ni od društva. Vrijednost subjektivizirano odražava orijentaciju na određena znanja, naročito na ona koja su odabrana i prihvaćena kao vodeće premise aktivnosti čovjeka, socijalnih grupa, klase, društva. Vrijednosti svakako nijesu samo subjektivne, već se stalno prepliću sa objektivnim, pri čemu objektivno istupa i kao izvor istinitosti, i kao konačni cilj vrijednosne orijentacije. Prihvatajući vrijednost jedne istine, pretvarajući je u ubjeđenje, čovjek je prihvata kao sredstvo za regulaciju sopstvene aktivnosti. Na taj način vrijednosti odra-

žavaju realnost (objekta, procesa, odnosa) u njenom značenju za čovjeka. One poniču i preobražavaju se u „vrijednosnu orijentaciju”, odnosno vrijednosnu osnovu ljudske djelatnosti.

U sferi fizičke kulture, kako navodi Mraković, M.(1978): „suštinsku vrijednost predstavljaju, u prvom redu, uslovi njenog funkcionisanja i razvoja stvoreni u procesu razvoja društva, ovaploćeni u njenim socijalnim, naučno-metodičkim i organizacionim osnovama, a takođe u njenoj materijalno-tehničkoj bazi.

Vrijednosti učinka praktične aktivnosti u fizičkoj kulturi, u stvari, determinante su zadataka koje treba riješiti ovom djelatnošću. Granice tih zadataka određene su potrebama društva i pojedinaca, a njihovo ostvarivanje vremenom produkuje sasvim određene vrijednosti koje se izražavaju u pokazateljima fizičkog savršenstva, zdravlja i nivoa pripremljenosti za rad i druge sfere čovjekove djelatnosti. Jasno je, dakako, da ove vrijednosti nisu stalne i nepromjenljive, kao što pi ljudske potrebe nijesu uvijek jednake, već se iz postojećih uvijek rađaju nove i sve više potrebe.”⁷⁵

Svaki čovjek, međutim, ima sopstvene predstave o vrijednostima, što zavisi od nivoa fizičke kulture i opšte kulture svakog pojedinca. Ukoliko je kulturni nivo pojedinca viši, to će i njegove potrebe biti raznovrsnije, bogatije a time će i vrijednosti biti na višem nivou. To znači da se čovjek ne može zadovoljiti podmirenjem samo momentalnih utilitarnih potreba, već on treba da teži ka stvaralačkoj aktivnosti i aktivnom odnosu prema životu i društvu. Drugim riječima, utilitarne potrebe treba da budu „samo most za ostvarivanje viših kulturnih vrijednosti.

Kao što se vidi, vrijednosti se mogu tretirati kao funkcije fizičke kulture. Sa razvojem i proširivanjem funkcija, dakle, proširuje se i krug vrijednosti koje se u njoj mogu proizvoditi. Polazeći od sadašnjeg stepena razvoja i danas aktuelnih ljudskih potreba u fizičkoj kulturi, vrijednosti se mogu podijeliti na *bazične* ili utilitarne i *opšte kulturne*, a u svojoj sveukupnosti, pak, uslovno se mogu razložiti na biološke, zdravstvene, ekonomske, socijalne, pedagoške, estetske i dr.

Najviša vrijednost fizičke kulture sadržana je u njenoj kulturnoj funkciji. To znači da fizičko vježbanje treba shvatiti prije svega kao mogućnost da čovjek vježbajući stvara, usavršava i potvrđuje svoju ljudsku suštinu, svoje biće. Težnja čovjeka da ispolji svoje stvaralačke sklonosti, te njegovo nastojanje da dostigne nepoznate ljudske mogućnosti i mogućnosti za oplemenjivanje vlastitog bića, predstavljaju prave kulturne vrijednosti fizičkog vježbanja. „Takva jedna vrijednost - ističe Mraković - je krajnji cilj i u njoj su sadržane sve druge praktične funkcije fizičkog vježbanja”. To takođe znači, ističe dalje Mraković, da vježbanje u cilju učvršćavanja zdravlja, povećanja radnih i odbranbenih sposobnosti, ispoljavanja vrhunskih stvaralačkih sposobnosti i drugo ne može samo po sebi biti krajnji cilj fizičkog vježbanja, oni su još uvijek značajni i postoje, ali ih treba vidjeti u novoj humanističkoj koncepciji vrijednosti fizičkog vježbanja, u njihovoj kulturnoj funkciji.

75 Mraković, M. (1978): *Osnove fizičke kulture*, Zagreb, skripta.

BIO-PSIHO-SOCIJALNI ZAKONI U FIZIČKOJ KULTURI

Iako se u fizičkoj kulturi najviše pažnje poklanja fizičkom vježbanju i uopšte motoričkim aktivnostima, treba naglasiti da nije u pitanju isključivo biološki akt, već se radi i o drugim složenim psiho-socijalnim procesima. Fizičko vježbanje je svjesna aktivnost kojom čovjek koristeći uslovne reflekse nastoji da razvije fizičke sposobnosti izvan svakodnevnih potreba, što vrhunska postignuća u sportu i potvrđuju. Među ljudima može biti većih ili manjih sličnosti u biološkom smislu, ali njihove reakcije na nadražaje iz okoline su uvijek različite. Fizička kultura je pod stalnim i nepresušnim uticajem različitih faktora koji određuju pravce i nivo njenog ukupnog razvoja. Neki od ovih faktora, osim toga, odlučujuće djeluju na konkretne rezultate, odnosno učinak koji se ostvaruje u raznim vidovima njene djelatne sfere posredstvom fizičkog vježbanja, odnosno treninga. Riječ je pije svega, o nekim psihološkim, biološkim, sociološkim, i drugim zakonitostima koje su izvori adaptacije čovjeka na uticaje neposredne sredine. Stoga poznavanje ovih zakonitosti (zakona) predstavlja bitan preduslov u planiranju i programiranju ove aktivnosti i njenoj praktičnoj realizaciji.

Sve ovo upućuje na zaključak da fizičko vježbanje treba posmatrati i sa psihološkog stanovišta tim prije što i samim tim načinom može saznati više o različitim ponašanjima pojedinaca, šta ih pokreće na određene aktivnosti i koji sve faktori ličnosti utiču na postizanje postavljenog cilja.

Teorija fizičke kulture počiva na odrednicama koje su izvučene iz samih izvora fizičke kulture. Istraživanje teorije fizičke kulture svodi se na uticaje koji se dobijaju fizičkim vježbanjem a određene su fizičkim, biološkim, psihološkim i sociološkim zakonima. Mada svaki od ovih zakona odgovorni su samo za jedan vid adaptacije, i oni se ne smiju posmatrati izolovano već moraju biti u stalnoj dinamičnoj povezanosti. Valorizacija istraživanih predmetnih opredjeljenja u teoriji fizičke kulture nije ništa drugo nego procjena ostvarenja cilja, finalnog stanja, normi ili kriterijuma za svaku sposobnost, osobinu, karakteristiku i ostala znanja, kao i njihovih odnosa.

Sociološki zakoni u fizičkoj kulturi

Pošto se u fizičkoj kulturi radi o povezanosti između sporta, rekreacije, igre, rasonode i sl. to u daljem tekstu kada se govori o sociologiji sporta, podrazumijevaće se i sociologija rekreacije i igre kao i rasonode, pošto sport ne može imati optimalnu društvenu funkciju, ako nije u isto vrijeme i rekreacija, igra i rasonoda.

„U traženju sličnosti, razlika, onoga što spaja ili razdvaja sociologiju fizičke kulture od ostalih srodnih i komplementarnih disciplina, mora se poći od tih istih atributa, kada su u pitanju područja društvenog života koja su predmet ovih naučnih disciplina, kao i od karakteristika društvenih agregata, koji se javljaju kao faktori modifikacije tih područja, što takode spada u predmet navedenih socioloških disciplina.”⁷⁶

76 Bjelica, S. (2000): *Sociologija sporta*, Fakultet fizičke kulture, Novi Sad, str. 23.

Ovdje je riječ o sportu kao načinu ponašanja pojedinaca, grupa, institucija i zajednica, sportu kao organizovanoj djelatnosti, o sportu kao društvenom stanju i društvenoj pojavi, društvenom procesu; zatim o rasonodi, koja u sebi sadrži i može, ali ne mora da sadrži obilježja sporta ili rekreacije. U tom kontekstu se nalazi i igra, kao društveni agregat, koja u isto vrijeme sadrži sport, rekreaciju, rasonodu i ostale sadržaje dokolice.

Navedene relacije između sporta, rekreacije i rasonode mogu se identifikovati i između sporta i dokolice ili slobodnog vremena, odmora i slično i sva ta područja su predmet proučavanja sa sociološkog stanovišta.

U kojoj mjeri će se insistirati na odvojenom pristupu, pa stoga i posebnim naučnim disciplinama, a kada će biti uputno da se ovaj društveni kompleks proučava u međuzavisnosti, zavisi od cilja kojem se ide u proučavanju ovog područja društvene realnosti.

„Za one subjekte kojima je sport osnovna djelatnost, u strukturi edukativnog sadržaja, sociologija sporta će biti dominantna, a sociologija rekreacije, rasonode, odnosno dokolice predstavljace samo propratno, komplementarno područje sociološke analize društvenog miljea, unutar koga se sport realizuje. Suprotno tome, za one čija je djelatnost i način življenja u vezi sa rekreacijom, odnosno dokolicom, korišćenjem slobodnog vremena, dimenzije sociologije sporta biće zastupljene samo ukoliko se ti društveni agregati ostvaruju uz prisustvo sporta, kao društvenog sadržaja.”⁷⁷

Fenomen sporta, rekreacije i igre sa sociološkog stanovišta

Istorijska analiza sporta postavlja pitanje njegove etiologije, s obzirom na uzajamnost u funkcijama između sporta, igre, zabave, rekreacije, slobodnog vremena, ukupne aktivnosti pojedinaca i djelatnosti zajednice. Sport svoje porijeklo ima u osnovnim aktivnostima čovjeka i djelatnosti zajednice. S tog stanovišta etiologiju treba tražiti u biološko-reproduktivnoj djelatnosti, proizvodnji, odnosno kompleksu sportske djelatnosti, u kulturi ili kulturnom stvaralaštvu, u oblasti društvene regulative i u društvenoj zaštiti.

Ako se takmičenje ili rivalstvo uzme kao osnovni sadržaj sporta, prema Bjelica, S.(2000), „kojim se žele postići u datom momentu povoljniji efekti od protivnika, onda je takva aktivnost pojedinaca ili skupina često sadržana u sferi biološke reprodukcije. Primjer za to je nadmetanje mladića u situaciji kada ih djevojke ili druga kompetentna lica posmatraju, čime grade, preko rezultata nadmetanja, svoj prestiž i stiču mogućnost uticaja, odnosno zauzimaju položaj na kome mogu imati više slobode ili mogućnosti izbora.

Sport u biološkoj reprodukciji nije samo svojstven kod izbora polnog partnera, a u vezi s tim i bračnog partnera. Njega ima i u procesu vaspitanja, obrazovanja, stručnog i sportskog osposobljavanja⁷⁸. On može biti eksplicitno dat kao oblik i metod, ali i implicitno sadržan u brojnim oblicima, mjerama i metodama podizanja djece.

Sport može biti intrapersonalnog, grupnog, institucionalnog i šire društvenog karaktera, kada je u pitanju njegova interpolacija u oblasti biološke reprodukcije. Sport

77 Bjelica, S. (2000): *Sociologija sporta*, Fakultet fizičke kulture, Novi Sad, str. 24.

78 Ibid

svoju etiologiju ima i u sferi materijalne reprodukcije, odnosno stvaranja, proizvodnje materijalnih dobara, kao i njihove raspodjele, razmjene i potrošnje.

Elementarni oblici takmičenja, kao etiološka osnova sporta u oblasti proizvodnje, prisutni su u svim njenim granama još iz prvih njenih začetaka. Oni se susreću u oblasti lova, da bi kasnije, naročito u srednjem vijeku, taj oblik proizvodnje za vlastelu bio izraz sporta kao organizovane djelatnosti. To se odnosi i na ostale grane privrede. Indikativna je i sportska organizacija socijalističke privrede, zasnovana na sistemu udarništva ili rekorderstva u određenoj proizvodnji.

„U materijalnoj reprodukciji, sport je značajan i za ostale sfere te reprodukcije, sem proizvodnje. Raspodjela, s obzirom da se iskazuje u nesrazmjeri između potreba i mogućnosti, da bi se stvorili povoljniji uslovi za zadovoljenje potreba, zasniva se na konkurenciji ili takmičenju da se obezbjedi povoljniji položaj u raspodjeli.”⁷⁹ Obično se to postiže takmičenjem u proizvodnji, stoje generički izraz distribucije uloga i položaja u raspodjeli, međutim, konkurencija kao kanal obezbjeđenja povoljnijeg položaja u raspodjeli materijalnih dobara, može biti, pa je čak i češće, van sfere materijalne proizvodnje. Tu se koriste ostale sfere materijalne reprodukcije, kao što su razmjena i potrošnja, tržište kao instrument takmičenja, kojima se obezbjeđuju povoljniji rezultati, odnosno povoljniji položaj u raspodjeli. Koriste se svojinski odnosi, pripadnost grupi, sloju, kategoriji, esnafskoj, klasnoj, sportskoj i sl. Brojni su socijalni faktori koji determinišu konkurenciju, takmičenje, u pogledu sticanja povoljnijih pozicija u raspodjeli, pa sve do organizovane sportske aktivnosti da se takve pozicije obezbjede. Mnoge, ako ne i sve, a naročito profesionalne sportske aktivnosti, u sebi sadrže značajnu funkciju obezbjeđivanja povoljnijih uslova i položaja u raspodjeli materijalnih dobara.

Razmjena kao sfera materijalne, pa i društvene reprodukcije u cjelini, predstavlja područje manifestacije konkurencije, takmičenja, pa i sportske aktivnosti. U kojoj meri je to prisutno pokazuje sociološka analiza privredne propagande, reklame, različiti oblici sportskih komunikacija, čiji je osnovni smisao da se u odnosu takmičenja sa rivalima postignu povoljniji rezultati i obezbjedi protok roba i informacija. Smisao propagande je da se izvrši nadmetanje u informacijama o pojedinim vrstama proizvoda, da se što prije i što potpunije prodre u one sfere koje su kompatibilne sa stanovišta protoka vrijednosti, čiji je krajnji cilj takmičenje. A postoje i specifične vrste sportskih aktivnosti koje u sebi kriju osnovnu propagandnu funkciju, odnosno mnoge sportske aktivnosti, pa čak i djelatnosti, pokreću se s ciljem da se obezbjedi prestiž u raspodjeli materijalnih dobara.

Potrošnja kao završna ili početna faza materijalne reprodukcije, takođe u sebi sadrži komponente sportskih aktivnosti, počevši od onih da se takmičenje organizuje na ostvarivanju ciljeva i postizanju povoljnijih rezultata.

Čitave sportske manifestacije se organizuju u znak dobrobiti ili zahvalnosti, sa određenim mogućnostima i rezultatima potrošnje. Potrošnja prati sve vrste sportskih djelatnosti, što se sve zajedno manifestuje kao struktura predmeta sociologije sporta.

79 Bjelica, S. (2000): *Sociologija sporta*, Fakultet fizičke kulture, Novi Sad. str. 25.

Kultura i civilizacija, kao etiologija sporta, predstavlja dominantno područje sociologije sporta, sa stanovišta identifikacije sociogenih faktora sporta.

Sport kao društveni agregat koji u sebi sadrži igru, takmičenje, rekreaciju i razonodu, vrlo često medij za slobodno vrijeme pa i odmor, svoju etiologiju ima u kulturi u cjelini, a posebno u jednom segmentu te kulture, poznatom kao fizička kultura.

„Kultura kao društvena tvorevina, čiju strukturu čine odnosi između vrijednosti, sa svoje strane je tvorevina specifičnih oblika takmičenja. Mnoge kulturne vrijednosti, pa čak i čitave kulture, vezane su za sportska takmičenja, svojstvena sportu. Primjer za to je antička civilizacija. I ne samo ona. Skoro svaka civilizacija svoju etiologiju ima u specifičnom sportskom društvenom odnosu, svojstvenom sportu.”⁸⁰

Kultura, sa svog stanovišta, određuje karakteristike sportskih aktivnosti, odnosno sportske proizvodne djelatnosti. U onoj mjeri u kojoj sport određuje karakteristike antičke civilizacije, u još značajnijoj mjeri antička civilizacija, svojim obilježjima, daje pečat sportskim aktivnostima, koje dobijaju poznati karakter olimpijade.

Savremena potrošačka kultura, sportska kultura i civilizacija, koja iz takve kulture nastaje, daje pečat sportu, vodi ga u visok stepen racionalnosti i profesionalizma, čini od njega robu kao i svaku drugu robu, određuje njegov potrošački karakter, bilo da se javlja kao klasični biznis ili igra i rasonoda, odnosno roba koja čini sadržaj za dokolicu, roba koja se preko rezultata prodaje u različite društvene funkcije isto onako kao i sve druge vrijednosti potrošačke ili sportske kulture.

Sport i društvena regulativa takođe su u uzajamnoj etiološkoj povezanosti. Sport po svom karakteru predstavlja svojevrsni način ponašanja. Svojevrsnost se posebno izražava u načinu regulisanja tog ponašanja.

Sport teži novim rezultatima. Novi rezultati, po prirodi stvari, izlaze iz opsega uobičajenog, pa stoga i predstavljaju novo područje za društvenu regulativu. Ta etiološka komponenta sporta traži da se društvenom regulativom u toku djelatnosti, odnosno sportske aktivnosti, obezbjedi pravila ponašanja kojima će se regulisati odnos prema novostvorenim rezultatima.

Običaji, kao oblik društvene regulative predstavljaju društveni agregat, koji pored odgovarajuće vrste pravila u sebi, radi atraktivnosti, društvene motivacije i privlačnosti, sadrži u sebi društvene kontakte, odnose i ponašanja koji imaju obilježja igre, zabave, sporta, rekreacije, načine ostvarivanja slobodnog vremena i si. Skoro i da ne postoji običaj koji u svojoj strukturi, pored pravila, ne sadrži navedene elemente koji su predmet ove naučne discipline.

„Moral kao područje društvenog života, kao oblik društvene regulative, svojom strukturom, funkcijama i karakterom predstavlja etiološko područje sporta, rekreacije i rasonode, odnosno igre i dokolice. Njegov karakter, zasnovan na griznji savjesti i javnom mnijenju, predstavlja motivacionu snagu i značajan izvor sportskog podsticanja. Duh sporta je opredmećen duhom morala, odnosno, sportski moral predstavlja, svakako,

80 Bjelica, S.(2000): *Sociologija sporta*, Fakultet fizičke kulture, Novi Sad. str. 26.

osnovni psihosocijalni sadržaj, pored fizičko-fiziološkog, sadržaj sportske aktivnosti.”⁸¹

Pravo i politika, takođe su etiološko područje sporta. Brojne sportske manifestacije, sportske igre i sport u cjelini u funkciji su politike. Da bi se ostvarili politički ciljevi, u određenim okolnostima se pribjegava organizaciji sportskih aktivnosti, bilo da su one preko funkcije takmičenja, ili zabave, odnosno organizacije dokolice, usmjerene da djeluju na političkog partnera, da ga okupiraju i imaju propagandnu svrhu, bilo da pokazuju superiornost, odnosno inferiornost političkog protivnika.

Pravo kao etiološko područje sportske aktivnosti, pored ostalog, značajno je sa stanovišta da se utakmicom u utvrđivanju pravila ponašanja, odnosno ocjeni kršenja normi, pa čak i izvršenja sankcija, ovim elementima pravnog sistema daje specifičan nadformalni karakter. Ko je u pravu pokazaće rezultati u takmičenju, koje se povodom toga organizuje. Nadmetanjem se može obezbjeđivati odbrana. Određenim takmičarskim ponašanjem može se iskupiti sankcija, odnosno sankcija može biti iskazana u sportskom ostvarenju.

„Sport i društvena zaštita u etiološkoj vezi predstavljaju značajno pitanje sociologije sporta. Različiti su pravci te veze. Sport je vrlo često izraz organizacije društvene zaštite. On može predstavljati objekt te zaštite. Naravno, ovdje se podrazumijevaju svi oblici i sva područja zaštite, počev od zaštite globalnog sistema, preko njegovih dijelova, zaštite okoline, zaštite kvaliteta življenja, sve do zaštite čovjeka i njegovog zdravlja, vrijednosti.”⁸²

Psihološke osnove fizičke kulture

Najsloženiji i najobuhvatniji sistem u psihologiji je ličnost. „Ličnost predstavlja primjenljiv, koristan i najrelevantniji način za opis i objašnjenje ponašanja u svim vidovima fizičke kulture, i determinisana je sa više faktora. Ličnost je, pored situacionog, organskog, socijalnog i socijalno-istorijskog determinizma, dio determinističkog sklopa svake aktivnosti pojedinca, prema tome i učešća u aktivnostima svih vidova fizičke kulture.”⁸³

U toku razvoja ličnosti mogu se modifikovati psihološki uslovi za izvođačku aktivnost u svim vidovima fizičke kulture. Utvrđena je povratna sprega u kojoj ličnost sa svojom strukturom determiniše učešće, ponašanje i uspjeh u određenoj aktivnosti, što povratno utiče na dalji razvoj određenih struktura ličnosti.

Zbog vrlo složene strukture ličnosti, pažnja istraživača se u najvećoj mjeri usredređuje na istraživanje pojedinih komponenti ličnosti ili, u novije vrijeme, grupe komponentata za koje je empirijskim putem utvrđeno da su relativno trajne, stabilne i da čine neposrednu psihološku osnovu pojedinih oblika ponašanja. Te strukturalno - funkcionalne komponente ličnosti se u literaturi najčešće označavaju kao dispozicije.

81 Bjelica, S. (2000) : *Sociologija sporta*, Fakultet fizičke kulture, Novi Sad, str. 27.

82 Ibid, str. 27.

83 Bjelica, D.(2006): *Sportski trening*, Filozofski fakultet, Nikšić, str.99

„Dispozicije su teoretska konstrukcija, za koju se pretpostavlja da je odgovorna za izražavanje i stalnost određenih oblika ponašanja svakog pojedinca. Njihova organizacija je takva da kod svake osobe obrazuje sklop koji je u izvjesnoj mjeri neponovljiv kod drugih osoba. Dosljednost i jedinstvenost ponašanja i doživljaja proizilazi iz neuromentalne osnove, koja se formira kroz proces sazrijevanja i učenja.

Ispitivanje ličnosti sportista kretalo se najčešće u smislu određivanja opštih, ili zajedničkih, dispozicija ličnosti koje se ispoljavaju u nekoj sportskoj disciplini, ili u sportu uopšte, i koje uslovljavaju da se sportisti ponašaju na isti, ili sličan način. Iako su sportisti u suštini različiti oni se ponašaju slično, ili isto zbog sličnosti situacija i zbog posjedovanja izvjesnih zajedničkih opštih karakteristika. Zato je uvijek postojala tendencija da se otkrije i utvrdi izvjestan tip hipotetičke ličnosti sportista, za koji se pretpostavlja da bi bio drugačiji od profila ljudi koji se ne bave sportom.”⁸⁴

Osnovne kategorije ličnosti

Proučavanje strukture ličnosti može ići najmanje u tri glavna pravca:

- U pravcu proučavanja psihičkih funkcija (opažanja, mišljenja, pamćenja, emocije i dr.).
- U pravcu psihičkih dispozicija (potrebe, motivi, osobine, stavovi, vrijednosti i sl.).
- U pravcu psihičkih stanja (raspoloženja, sindromske konstalacije, aksioznost i sl.).

Između ove tri orijentacije granice nijesu oštre, jer su funkcije, dispozicije i stanja samo tri različita pristupa u proučavanju i definisanju psihičkih pojava, odnosno unutar ličnih procesa i zbivanja. Kada postoji interesovanje za pojedine psihičke aktivnosti ili procese, onda se govori o proučavanju psihičkih funkcija. Osnovne psihičke funkcije ulaze u sklop svakog ponašanja i doživljavanja. U dužim vremenskim periodima, dominantni tok psihičkog života odlikuje se stalnošću ili niskim stepenom promjenljivosti. Stalnost i dosljednost obezbjeđuje relativno trajne i stabilne dispozicije, tako da način i stepen njihovih funkcija ne dozvoljava da se pojedinac uopšte, ili u pojedinim situacijama, ponaša izvan okvira koji određuje sadržaj odgovarajuće dispozicije ili funkcije psihičkih procesa koji dominiraju u svakoj od njih.

Strukturalne komponente ličnosti

Ove dispozicije mogu da pripadaju različitim klasama. Navodimo jednu takvu kategorizaciju, u kojoj se sve crte kao osnovne komponente, mogu pojaviti u jednom od sljedećih modaliteta:

- Temperament
- Intelektualni potencijal

⁸⁴ Bjelica, D.(2006): *Sportski trening*, Filozofski fakultet, Nikšić, str.99-100.

- Motivacija
- Crte ličnosti

Temperament

Kada se misli na psihološku strukturu neke osobe onda je pažnja najčešće usmjerena na složene dispozicije temperamenta, koje su relativno nezavisne od posebnih situacija, zbog čega u najvećoj mjeri određuju konzistentnost, a time i produktivnost ponašanja.

Razvoj i formiranje određenih osobina temperamenta zavisi od uslova razvoja ličnosti. Pored organsko psiholoških uslova, crte temperamenta zavise od opštih i specifičnih uslova kulturne sredine i načina reagovanja karakterističnih za tu sredinu. Duža izloženost određenih uticaja dovodi do takvog načina ponašanja odnosno razvoja karakterističnih osobina temperamenta, koji bi u drugim uslovima imali sasvim drugi tok razvoja i ispoljavanja. „Svakako da je temperament povezan sa situacijom, konkretnom aktivnošću pojedinca, njegovim motivima, stavovima, interesima, nivoom aspiracije itd. Prema tome, za dispozicije temperamenta može da se kaže da predstavljaju inherentno svojstvo ličnosti, koje za osnovu imaju organske i konstitucionalne faktore, ali svoj definitivan izraz dobijaju kroz interakciju faktora konstitucije i sredine.”⁸⁵

Temperament može da se razgraniči na osnovu funkcionisanja nervnog sistema. Osnovni procesi u funkcionisanju nervnog sistema su razdraživanje (stimulacija) i kočenje (inhibicija). U zavisnosti koji od ova dva procesa dominira, zatim na osnovu vrste, brzine i načina uspostavljanja dominacije, moguće je razlikovati četiri tipa temperamenta, koji ustvari odgovaraju Hipokritovoj podjeli: ako je funkcionisanje nervnog sistema živahno onda odgovara sangviničkom tipu, ako je neobuzdano, onda odgovara koleričkom temperamentu, mirno funkcionisanje odgovara flegmatičnom temperamentu, a slabom nervnom funkcionisanju odgovara melanholički temperament.

Intelektualni potencijali

Ove sposobnosti se odnose na onaj aspekt ponašanja koji pokazuje sa koliko uspješnosti osoba shvata i rješava problemske situacije ili izvodi neku aktivnost. Kada se govori o sposobnostima obično se misli na senzorne, intelektualne i senzomotorne. Sve tri vrste sposobnosti vrlo su značajne za sportski trening.

Senzorne sposobnosti su izražene u čulnim kvalitetima i imaju značaj za razvijanje i ispoljavanje motornih, a naročito intelektualnih sposobnosti. Zato se senzorne (čulne) sposobnosti proučavaju i sagledavaju zajedno sa intelektualnim, a zajedno sačinjavaju kognitivne ili sazajne sposobnosti.

Nema mnogo pitanja koja su u psihologiji toliko proučavana kao što je sfera intelektualnih sposobnosti. Početkom ovog vijeka počeo je pokret proučavanja intelektualnih sposobnosti i traje i danas. Pored toga, i danas je teško govoriti o problemima inteligencije, njenoj prirodi, strukturi, razvoju, mjerenju, kao što je to bilo i ranije, mada su dosadašnja istraživanja značajno obogatila psihološku teoriju i praksu novim sazna-

85 Bjelica, D.(2006): *Sportski trening*, Filozofski fakultet, Nikšić, str. 102.

njima. Mnoge dileme o inteligenciji su i dalje ostale. Definicije inteligencije se mogu svrstati u tri grupe u zavisnosti da li je određuju kao sposobnost adaptacije i snalaženja u novim situacijama,

- Biološke definicije kao sposobnost za učenje;
- Pedagoške definicije, kao sposobnost mišljenja i rješavanja problema;
- Psihološke definicije.

Kada se radi o određivanju relacija između sportske aktivnosti i inteligencije, sportskom pedagogu se čine najprihvatljivije teorije koje zastupaju mišljenje o postojanju opšteg (G-generalnog) faktora i većeg broja posebnih sposobnosti. Ovo stoga što opšti faktor sažima sve vrste sposobnosti i u najvećoj mjeri, doprinosi individualnim razlikama, a specifični faktori treba da ukazu na specifične sposobnosti karakteristične za sportsku aktivnost.

Problem je što još uvijek nije jasno o kojoj vrsti intelektualnih sposobnosti se radi kada je sport u pitanju. Bez sumnje izvjesne posebne intelektualne sposobnosti, koje su u značajnijoj međusobnoj povezanosti sa senzomotornim sposobnostima (brzina vizuelizacije, perceptivna diferencijacija, specijalnost, koncentrisano ali i difuzno opažanje), brzina donošenja odluka igraju značajnu ulogu u sportu.

„U posljednje vrijeme se sve više govori o «sportskoj inteligenciji» ili «motornoj inteligenciji zbog pretpostavke da postoji posebna, specifična inteligencija sportista, odnosno izvjesna specifična struktura u cjelokupnoj strukturi inteligencije sportista koja doprinosi uspješnosti u sportu. I pored toga što su kvalitetni sportisti u prosjeku postizali statistički značajno više rezultate na testovima opšteg G-faktora u poređenju sa nesportistima, dosadašnja iskustva u radu sa sportistima ukazuju da nije dovoljno samo procjena opšteg G-faktora za predikciju uspješnosti u sportu, a još manje za uspješnost u nekoj određenoj vrsti sportske discipline.”⁸⁶ Sportske situacije zahtijevaju od njihovih učesnika i mnoge specifične sposobnosti (opažanje, prostora, diferenciranje rasporeda i položaja drugih igrača, anticipiranje njihovog kretanja, donošenje odluka itd), koje treba ispitivati pored opšte sposobnosti koja sažima sve ove specifične i koja, iako nije vezana ni za jednu specifičnu vještinu, doprinosi uspješnom izvodenju svake od njih.

Postoji više pokušaja da se pojam inteligencije definiše, ali jedinstvena klasifikacija ne postoji, vjerovatno što je pojam inteligencije složeniji, nego sam ljudski mozak.

Za sportsku aktivnost od izuzetnog i odlučujućeg značaja su psihomotorne sposobnosti, odnosno sportska motorna sposobnost (S-faktor). Posebno se ističu lokomotorne i manipulativne sposobnosti koje dalje mogu da budu diferencirane prema specifičnim svojstvima pojedinih sportskih disciplina.

Motivacija

Cjelokupni proces pokretanja aktivnosti čovjeka, usmjeravanja te aktivnosti na određene objekte i regulisanje te aktivnosti na određene ciljeve naziva se proces moti-

86 Bjelica, D.(2006): *Sportski trening*, Filozofski fakultet, Nikšić, str.103.

vacije. „Znači u svakom procesu motivacije mora da postoji: motiv koji pokreće organizam, aktivnost koja teži nečemu i cilj kao finalni dio tog procesa. U tom procesu postoji odgovarajući odnos između psiholoških i fizioloških faktora, odnosno svako prisustvo motiva praćeno je odgovarajućim fiziološkim promjenama izraženim kao izvjesno stanje napetosti (tenzije) koje je uslov akcije i usmjerenost prema nekom cilju”⁸⁷

Poslije postizanja određenog cilja dolazi do popuštanja napetosti-tenzije, koja je bila prisutna i javljanja zadovoljstva, koje je veće ukoliko su tenzija i napor, da se cilja dođe, veći. Međutim, dolaženjem do cilja, ne završava se proces motivacije. Postizanje cilja, po pravilu je praćeno javljanjem novog motiva koji nastavlja aktivnost. Tako se dobija jedan zatvoren krug koji počinje motivom, koji uslovljava javljanje, koje dovodi do postizanja nekog određenog cilja, a ovaj na svoj način utiče da se pojavi novi motiv. Od vrste i karakteristike postignutog cilja zavisice i pojava novog motiva. Ukoliko su novi ciljevi veće društvene vrijednosti utoliko će i motivi biti snažniji. Zadovoljenje osnovnih potreba (glad, žed i dr) nijesu neposredan uzrok za javljanje novih motiva, ali su indirektan uslova za njihovo javljanje.

Opisani motivacioni tok, odnosno dinamizam ovog procesa, najslikovitije se može prikazati analizom kod organskih motiva. Javljanje organskih motiva posljedica je narušavanja unutrašnje ravnoteže, usljed promjena koje se ispoljavaju ili u preterivanju ili u pomanjkanju.

Sa ovim je povezana uloga motivacije u sportskim aktivnostima sa stanovišta nivoa efikasnosti, tj. uspješnosti. To je problem vezan za pitanje zašto su jedni sportisti uspješniji od drugih, u onim situacijama kada je postignuta izjednačenost u pogledu njihove tehničko-taktičke pripremljenosti. Sve češće se dešava da između *jednakih* pobjeđuju oni čije su psihološke osobenosti, motivacijske posebno, adekvatnije i prikladnije za postizanje vrhunskih rezultata. Ponekad te osobenosti mogu da kompenziraju manje zaostajanje u iskustvu i fizičkoj pripremljenosti.

Motivi u sportu

Motiv samoaktuelizacije za mnoge psihologe je jedini viši motiv kod čovjeka. Vrijednost ovog motiva u sportu sadržan je u činjenici da sport, kao i druge privlačne društvene aktivnosti, uspijeva da omogući zadovoljenje ove potrebe kroz stalno javljanje novih, viših motiva, ali i kroz kongruenciju između osjećanja sebe i izvjesnih organskih kvaliteta. Kompetentnost je u tijesnoj vezi sa samoaktuelizacijom, a iz kompetencije se razvijaju najvažniji motivi koji determinišu učešće u sportu. I jedan i drugi motiv pripadaju višim ljudskim motivima iz sfere samodeterminišućih potreba.

„Kompetencija kao najopštiji pojam u psihološkom proučavanju motivacionih tendencija i dispozicija, podrazumijeva stalnu i opštu težnju pojedinca ka provjeravanju i upređivanju lične efikasnosti. Svaki pojedinac se tokom cijelog svog života nalazi pred zadatkom da uspješno saobraća sa svojom sredinom, fizičkom i socijalnom. Potreba da se upoznaju i provjere sopstvene snage i sposobnosti za takvo saobraćanje ispoljava se na svim uzrastima i kroz sve svakodnevne i izuzetne životne situacije.”⁸⁸

87 Ibid, str.104.

88 Bjelica, D.(2006): *Sportski trening*, Filozofski fakultet, Nikšić, str.106.

Afilijativni motiv, kao težnja za druženjem, dolazi do posebnog ispoljavanja u sportu. Ovaj motiv je vrlo značajan i javlja se kod svih ljudi pa se pretpostavlja da je univerzalan, pa stoga i urođen. Sport sa raznovrsnošću svojih oblika i brojnim situacijama, kao tipična društvena aktivnost, pruža mogućnost mladim osobama da na različite načine zadovolje motiv za druženjem. Među sportistima postoje oni koji pokazuju više ili manje tendencije da budu u društvu, ili da im je stalo do druženja. Iskustva u psihološkom radu sa sportistima upućuje na podatak da sportisti od malih nogu preferiraju sportsku aktivnost i iz razloga što kroz nju mogu da zadovolje svoje afilijativne težnje, da se druže i steknu prijatelje.

Afijativni motiv može da bude zadovoljen u sportu na različite načine, počev od sklapanja novih prijateljstva, druženja i prisnih odnosa u timu, ili u ekipi, u kojima je združenost pretpostavka postizanja grupnih, ili individualnih ciljeva, do afilijativnih tendencija ispoljenih kroz komunikaciju sa članovima svoje i drugih ekipa. Sport sve više postaje područje u kome opšti, univerzalni motivi nalaze mogućnost za svoje zadovoljenje, ovo utoliko prije, što čovjek ima sve više slobodnog vremena. Tu se radi o složenom motivu postignuća koji se manifestuje u stalnoj težnji da se prevaziđe postojeće mjerilo vrijednosti, a ne da se ostane na istom nivou ili ispod tog nivoa. Iz ovakvog shvatanja proizašla je danas poznata teorija motivacije postignuća.

U sportu se najčešće spominje motiv za samopotvrđivanjem ili ličnu afirmaciju, za koji se često kaže da se nalazi ispred motiva postignuća. Motiv za samopotvrđivanjem manifestuje se u težnji pojedinca da ga sredina priznaje, značajno vrednuje i prihvata. Položaj u društvu je isto tako važna komponenta motiva samopotvrđivanja. U traganju za prilikama i aktivnostima, koje pružaju mogućnost za afirmacijom, budući sportisti se rano susreću sa, za to pogodnim, područjem koje se zove sport. U društvu u kome se uspjeh u sportu veoma cijeni, mladi ljudi bivaju time privučeni želeći da preko njega dožive svoju afirmaciju, a mora se priznati da je to u sportu relativno lakše, i svakako mnogo brže, nego u drugim aktivnostima kao što su umjetnost, nauka, politika itd. Jedna komponenta, ili forma ovog motiva, a može se reći i motiva postignuća može da se javi kod sportista u vidu potrebe da se kroz pobjedu ili uspjeh ovlada nad drugim. U tom slučaju se govori o motivu dominacije.

Kada kod sportista tokom bavljenja sportom samopotvrđivanje ili postignuće može da dobije odlike želje da se kroz sportske rezultate i razna zvanja (internacionalac, majstor sporta, šampion i sl.) postane prvi među najboljima, da se bude najbolji predstavnik jedne strukture vrijednosti koja se u jednoj sredini cijeni, i samim tim obezbjeđuje odgovarajući socijalni status, govorimo o postojanju motiva za prestižom.

Motiv koji se javlja u obliku radosti i zadovoljstva što se čovjek bavi i učestvuje u sportskoj aktivnosti ističe se kao veoma značajan. Smatra se da kod većine sportista postoji to samozadovoljstvo i radost što se bave nekim oblikom fizičke kulture, provodeći sate neprekidno vježbajući. To je u suštini najprirodniji motiv, jer je kretanje jedan od najdubljih zapisa u genetskom kodu.

Crte ličnosti

Mnoga istraživanja ličnosti sportista ukazuju na ona dispoziciona svojstva u strukturi ličnosti sportista, koja u najvećoj mjeri imaju uticaja na njihovo ponašanje, prije svega za njihovu uspješnost.

Emocionalna stabilnost. Postizanje cilja u sportskom takmičenju uvijek je praćeno osujećenim spoljašnjim ili unutrašnjim pritiscima. To doprinosi javljanju osjećanja ugroženosti, nesigurnosti, bespomoćnosti, straha, strepnje, osjećaju krivice, radosti i dr. u doživljajima sportista. „Međutim, da bi sportista bio uspješan od njega se zahtjeva da se prilagođava složenim dinamičkim zahtjevima takmičarskog sporta, da posjeduje stabilnost i da ima visok nivo emocionalne samokontrole u stresnim sportskim situacijama.”⁸⁹Emocionalna stabilnost predstavlja dipolarnu dimenziju na čijem se jednom kraju kontinuma nalaze emocionalno stabilni sportisti koji ispoljavaju: zrelost, samokontrolu, realnost, odsustvo neurotičnog umora, optimizam, mirnoću, visok nivo tolerancije na frustracije. Na drugom kraju kontinuuma su emocionalno nestabilne osobe koje se karakterišu niskim nivoom tolerancije na frustracije, nezrelošću, nestabilnošću, sklonošću uzbuđenju, brigom, strijepnjom u takmičarskim situacijama, napetošću, umorom i nesigurnošću pred nastupom.

Ekstraverzija kao psihološka dimenzija ima značajnu psihološku vrijednost u ponašanju sportista. Ona se na osnovu kriterijuma opštosti i obuhvatnosti nalazi na vrhu hijerarhije u strukturi ličnosti zbog čega spada u najopštije tipsko obilježje ličnosti. Na taj način pored ponašajnih obilježja, značaj je dat određenju konstitucionalnih činioca, čime je određen odnos između fenotipa i genotipa u eksploraciji pojedinih sfera ličnosti.

Ekstraverzija kao bipolarna dimenzija ima svoj drugi tok koji se označava kao introvertnost. Osnovne karakteristike osoba koji se označavaju kao ekstraverti su:

- Otvorenost, neinhibiranost, lako uključivanje u grupu, komunikativnost, lako sklapanje prijateljstva, impulsivnost, momentalno reagovanje, optimizam, spremnost da koristi priliku, preduzimljivost, neustrašivost i kontrolisanu agresivnost.

Osnovne karakteristike osoba koji se označavaju kao introverti su:

- Povučenoš, teško komuniciranje, ne stvaranje prijateljstva, inhibiranost, osjetljivost, sklonost osjećanju manje vrijednosti, sklonost sanjarenju, strpljivost, upornost, rigidnost, bez afiniteta za šalu.

Povezana sa ekstraverzijom je dispoziciona osobina koja se naziva socijalnost. Ova osobina je značajna za sportiste, jer ukazuje na osobine bez kojih bi, naročito u pojedinim sportovima, postizanje izvjesnih ciljeva u sportu bilo veoma otežano. To su: dobri odnosi, povjerenje, spremnost za saradnju, prihvatanje i vrednovanje saradnika iz ekipe, neopterećenost osjećanjem zavisnosti itd.

Dominacija - s obzirom na prirodu sporta, i zahtjeve koje on postavlja onima koji u njemu učestvuju, može se, bez sumnje, pretpostaviti kod sportista u značajnom stepenu ispoljavanje dispozicije koja se naziva dominantnost.

Dominacija kao oblik ponašanja ispoljava se kod sportista i u formi potvrđiva-

89 Bjelica, D.(2006): *Sportski trening*, Filozofski fakultet, Nikšić, str:107

nja, samopouzdanja, težnji ka ispoljavanju ponosa, neosjetljivost za socijalne probleme, sklonost hvaljenju, pričanju itd. Sportisti sa snažno izraženom dominacijom, u odnosima sa drugim ispoljavaju nezavisnost, sarkazam koji može da dobije oblik verbalne agresivnosti.

Integralne funkcije. Za bavljenje sportom i postizanje uspjeha u toj aktivnosti značajna je grupa unutar ličnih osobina koje, zbog visoke međusobne povezanosti, smatraju kao jedna složena dispozicija, a identifikuje se kao selfconcept.

„Sadržina ove dimenzije obuhvata veći broj osobina čija svojstva daju suštinu ovoj složenoj dispoziciji. Jedna od njih je «integrativni karakter» koji se odnosi na sferu moralno-voljnog ponašanja, a izvornost joj se nalazi u obrascima moralnih kategorija sredine. Oblici ponašanja koji karakterišu ovaj aspekt integrativne funkcije, u skladu sa zahtjevima sportske aktivnosti, ispoljavaju se u istrajnosti i upornosti, ne samo u službi ličnog slavljublja već u sferi *nadličnih ciljeva* i ideala. Savjesnost, odgovornost, upornost, sistematičnost, ispoljavanje osjećanja i impulsa na jedan prikladan i, u skladu sa principima realnosti, zadovoljavajući način, su oblici ponašanja koji spadaju u ovu komponentu.”⁹⁰

Mentalna oštrina. Uspješnost u sportu, posebno ako je to područje kvalitetnog sporta, ili najviših sportskih ostvarenja, zahtijeva posjedovanje osobine koja se označava kao *mentalna oštrina* (mental tough-neš). Ova osobina diferencira uspješne sportiste od nesportista, i izdvojena je kao značajna dimenzija u strukturi ličnosti. Manifestni oblici ponašanja su čvrst stav, uravnotežen realizam, hladan i racionalan odnos bez prisustva emocionalnosti, sentimentalnosti itd. Sportisti koji posjeduje visok nivo ove crte, spremni su da se prihvate teških poslova, ne demotiviraju se lako, kritika ne može da ih povrijedi, nije im potrebno ohrabrenje od trenera. Priroda i porijeklo ove crte u najvećoj mjeri je određena faktorom životne sredine, odnosno biografijom svakog pojedinca.

Orijentacija na postignuće. Činjenica da je u sportu jedna od osnovnih komponenti takmičenje i vrednovanje učinka, isticanje orijentacije na postignuće, kao dispozicije u strukturi ličnosti i motivacije sportista, je potpuno opravdana i razumljiva.

„Navedene dimenzije u strukturi ličnosti, ne predstavljaju posebne osobine, već su, kao što se vidi, grupe «sindromi» osobina, koji čine određena dispoziciona svojstva ličnosti. Te grupe karakteristika su jedinstveni složaj ili sklop faktora (jer se obično do njih, dolazilo postupkom faktorske analize), koji u zavisnosti od ostalih djelova u strukturi i organizaciji ličnosti i njihove interakcije sa spoljašnjom sredinom determinišu karakterističan način ponašanja.”⁹¹

Uloga motornog faktora

Pod motornim faktorima podrazumijevamo one komponente ličnosti kojima se opredjeljuju motoričke sposobnosti kao latentne dimenzije ličnosti. Radi se o sposobnostima koje sudjeluju u rješavanju motoričkih zadataka ili, još preciznije, sposobnostima

90 Bjelica, D. (2006): *Sportski trening*, Filozofski fakultet, Nikšić, str.108.

91 Bjelica, D.(2006): *Sportski trening*, Filozofski fakultet, Nikšić, str.109.

čija je osnovna karakteristika da se aktiviraju upravo pri rješavanju motoričkih zadataka (snaga, brzina, koordinacija, gibljivost i dr.).

Karakteristika motoričkih sposobnosti je određeni stepen urođenosti čime se, na izvjestan način, ograničava mogućnost da se posredstvom fizičkog vježbanja značajnije uvećaju. Ovo svakako ne znači da se na sposobnost sa većim koeficijentom urođenosti opšte ne može uticati, već je to samo upozorenje da se pri njihovom usmjerenom razvoju, odnosno transformaciji nužno moraju uvažavati i određene zakonitosti. Od posebnog je značaja, naime, na primjer, da ove sposobnosti imaju zakonitu krivulju ili dinamiku razvoja. Pokazalo se, naime, da se maksimalni prirodni razvoj pojedinih motoričkih sposobnosti postiže u različito vrijeme, tj. u različitim uzrasnim dobima. Periodi koje karakterišu značajnije promjene u razvoju pojedinih sposobnosti i osobina, uobičajeno se nazivaju „kritični” ili „senzitivni”. U tim periodima, po mišljenju mnogih autora, usmjereni rad na usavršavanju pojedinih sposobnosti obično daje i bolje rezultate. Kao što se vidi, za usmjereni razvoj i usavršavanje pojedinih motoričkih sposobnosti od posebnog je značaja temeljno poznavanje zakonitosti njihovog razvoja a takođe i poznavanje postupaka i instrumenata za njihovo otkrivanje i praćenje. Važno je osim toga, osobito u sportu poznavanje strukture faktora koji su sadržani u određenoj motornoj aktivnosti, tj. u prirodi dotičnog sporta. Sve to upravo i omogućuje da se realno utvrde potrebe i mogućnosti svakog pojedinca, što je i bitni preduslov za racionalno programiranje i sprovođenje fizičkog vježbanja.

Biološke odrednice fizičke kulture

Kad su u pitanju promjene u sferi organske materije usljed aktivnosti ili promjene spoljašnjih uslova, Bjelica, D (2007) navodi: „Najupečatljivije promjene se dešavaju u sferi organske prirode. Te se promjene ne dešavaju slučajno. Te promjene su rezultat nepoštedne bitke za opstanak. Organski život neposredno zavisi od neorganskog svijeta. Najjači generator života predstavlja sunce. Zahvaljujući suncu, sintetiše se hlorofil u biljkama, koji je primarni faktor za razvoj biljnog svijeta. Zahvaljujući biljnom svijetu, razvio se i organski život. Razvoj flore i faune na ovoj planeti je najsloženiji proces koji ljudski mozak može da zamisli. Razvoj i promjene su riječi sa tijesno povezanim značenjem. Promjene se ne dešavaju stihijski. One su strogo upravljene u jedinom smjeru, a svako odstupanje od tog smjera znači neminovni gubitak daljeg razvoja, odnosno prestanak života. Te diktirane promjene se jednom riječi nazivaju adaptacija.”⁹² Odgovarajućom strukturom okolne neorganske sredine, kao što su voda, minerali i dr, uz prisustvo spoljašnjih uslova, kao što su vazduh, toplota, vlaga, sunčani zraci, i uz još čovjeku nepoznate uslove, formirana je prva iskra života.

Život je sam po sebi složen proces adaptacije na uslove u kojima živimo, a koji su visoko stresogeni i zahtijevaju niz odbrambenih mehanizama. Na sreću, čovjek raspola-

92 Bjelica, D., *Teorijske osnove tjelesnog i zdravstvenog obrazovanja*, CSA, Podgorica, Filozofski fakultet, Nikšić, str: 44.

že velikim brojem specifičnih adaptacionih mehanizama od kojih su i oni koji učestvuju u procesu prilagođavanja na sve veća opterećenja u sportu. Tu sposobnost Gutman pripisuje „adaptivnoj moći kojim se umnožava sposobnost prilagođavanja organizma životnim uslovima”, dok Du Bois Reymond s pravom ističe da „organska priroda nije samo kao mašina, nego mašina koja se sama usavršava”.

Biološki zakoni pomažu da se shvate organske promjene nastale pod uticajem programiranog fizičkog vježbanja. Sve biološke osnove zasnivaju na jednoj opštoj zakonitosti po kojoj organizam čovjeka ima svojstvo plastičnosti. On se pod uticajem programiranog vježbanja funkcionalno prilagođava novom opterećenju ili dolazi do pada sposobnosti ukoliko se radi o neadekvatnom doziranju vježbanja. Teorija fizičke kulture objašnjava kako za fizičko vježbanje, kao posebnog vida biološkog nadražaja, od značaja su samo opterećenja koja konstantno prouzrokuju adaptaciju u dužem periodu, tj. jaki nadražaji. Ova činjenica se zasniva na zakonitosti po kojoj organizam ima sposobnost da se opterećenje koje je uzrokovalo prilagođavanje jednom savlada kao normalno. Kako navodi Reindell (1959) porast funkcionalnih sposobnosti ne zavisi samo od intenziteta fiziološkog djelovanja izazvanog fizičkim vježbanjem nego i od intervala u kojem se ono ponavlja. To je zbog toga što u fiziološkoj aktivnosti organizma postoji zakonita periodičnost između trošenja energije i odmora. Pošto metabolički procesi nijesu isti kod svih osoba to se ni procesi obnavljanja energije ne odvijaju na istom nivou, pa planiranje treninga treba podrediti individualnim karakteristikama organizma.

Potreba za kretanjem je onaj motiv koji pokreće čovjeka na nužnost kretanja i fizičku aktivnost jer mu samo ona može omogućiti očuvanje bio-psiho-socijalne strukture ličnosti. Zanimarivanje kretanja dovodi do disfunkcija pojedinih organa i organizma u cjelini. Otuda je ovaj motiv postao i socijalna kategorija u oblasti teorije fizičke kulture i pretvoren je u smišljeni

proces kojim se fizičke sposobnosti razvijaju izvan svakodnevnih potreba.

Ostojić, S. za „adaptaciju” govori da je to „odgovor sistema na promjenu spoljašnje ili unutrašnje sredine odnosno sposobnost prilagođavanja novim uslovima rada. Adaptacija je individualno determinisan proces tokom kojeg organizam razvija fiziološke odgovore na vježbanje, čime se prilagođava na nova izmijenjena trenazna opterećenja”.⁹³

Ovaj zakon se upravo i temelji na činjenici da ljudski organizam ima sposobnost da na promjene okoline reaguje spoljašnjim mehaničkim kretanjem. Ujedno, mehaničko kretanje služi organizmu kao nadražaj za čitav niz složenih fizioloških reakcija u unutrašnjoj organskoj sredini. Ta sposobnost obezbjeđuje živom organizmu razmjenu energije i preko ove rad i fizičku aktivnost uopšte. Na taj način, fizičko vježbanje, posmatrano sa biološkog aspekta, nije ništa drugo nego nadražaj na koji organizam reaguje, tj. prilagođava mu se.

O odnosu veličine nadražaja i promjena koje mogu biti izazvane, Berković, L. i Vuković, R.,(1997) pišu: „Ako su nadražaji ispod određene veličine ili *praga nadražaja*,

93 Ostojić, S. (2006) : *Leksikon sportske medicine*. Beograd, str. 10

u strukturi angažovanih organa neće se ništa bitnije mijenjati. Ako nadražaji prekoračuju prag opterećenja, organizam će nastojati da se prilagodi novom obliku nadražaja.⁹⁴ Ovu pojavu preciznije objašnjava Koihov zakon, odnosno Arndit –Schulc-ovo pravilo koje kaže: „Umjereni nadražaji postižu životnu djelatnost organizma, jaki nadražaji izazivaju procese prilagođavanja, dok suviše jaki (maksimalni) inhibiraju funkcije organizma i mogu prolazno ili trajno da ga oštete.

Pomenuti autori dalje navode: „Za fizičko vježbanje, dakle, od značaja su samo *jake* draži, tj. one koje konstantno uzrokuju procese prilagođavanja. Važno je, međutim, uzeti u obzir i činjenicu da se prvobitno jaki nadražaji vremenom pretvaraju normalna svakidašnja opterećenja koja više nisu u stanju da u organizmu izazovu kvalitetne promjene. To znači, da svako novo opterećenje mora biti veće od prethodnog, tj. mora biti u određenom odnosu prema trenutnoj radnoj sposobnosti organizma. U protivnom, organizam se vraća na polazno stanje ili se, pak, predugo zadržava na nivou koji je ispod granice trenutnih mogućnosti. Jaki nadražaji ističe Mies, bez naknadnih smetnji i „relacija prema maksimalnim sposobnostima”, karakterišu optimalni nadražaj. O efektima fizičkih nadražaja Bjelica, D., kaže: „Savremeni transformacijski procesi u svim vidovima i oblastima fizičke kulture posmatraju se kao rezultat upravljanja morfološkim i funkcionalnim potencijalom organizma. Opšti zakoni nauke o upravljanju pretpostavljaju transformisanje određenog sistema iz prethodnog u sljedeće stanje. Organizam se posmatra kao jedinstvo sistema koji obezbjeđuju kako unutrašnje jedinstvo i uzajamnu povezanost, tako i složenu korelaciju sa spoljašnjom sredinom. U procesu sportskog usavršavanja jedan od zadataka upravljanja predstavlja dostizanje optimalne korelacije između lokomotornih i visceralnih sistema i kao rezultat toga, poboljšanje tehnike s jedne, i biomotornih dimenzija, s druge strane.”⁹⁵

„U toku sportskog usavršavanja, kao odgovor na uticaj endogenih i egzogenih faktora, vrši se raznovrsno prilagođavajuće prestrojavanje morfološke strukture, tehničkih sposobnosti i funkcionalnih potencijala, javlja se sljedbeni efekat. Pri višestrukome ponavljanju opterećenja za-paža se sumiranje (kumulacija) jednog djelovanja i kao rezultat toga, povećava se specifična radna sposobnost. Isključenje tih uticaja iz sistema upravljanja dovodi sistem u prvobitno, polazno stanje.”⁹⁶

Za konačni učinak u fizičkom vježbanju, međutim, od bitnog je značaja ne samo intenzitet nego i učestalost nadražaja, tj. intervali u kojima se oni ponavljaju. U fiziološkoj aktivnosti organizma postoji zakonita periodičnost odnosno intervalnost između rada i odmora i što se upravo u pauzama posle fizičkog vježbanja u organizmu odigravaju one kvalitetne promjene koje se inače očekuju.⁹⁷ Mies navodi da se povećanje radnih mogućnosti može postići samo ako se dejstvo drugog nadražaja nadoveže na još posto-

94 Berković, L., Vuković, R., (1997) : *Teorija fizičke kulture*, Novi Sad, str.74.

95 Bjelica, D.,(2007): *Teorijske osnove tjelesnog i zdravstvenog obrazovanja*, CSA, Podgorica, Filozofski fakultet, Nikšić, str: 45.

96 Ibid, str.45.

97 Ibid.

jeći ostatak dejstva prvog nadražaja. Drugim riječima, do novog časa vježbanja treba da dođe onda kada u organizmu još postoje pozitivne trofične i funkcionalne promjene izazvane prethodnim vježbanjem. Pošto intervali između pojedinih nadražaja zavise, prije svega, od brzine i kvaliteta metaboličkih procesa, što znači da se ni procesi obnavljanja ne zadržavaju na istom nivou, jasno je da se oni ne mogu utvrđivati proizvoljno niti izolovano od individualnih svojstava organizma svakog pojedinca.

Prema Matvejevu, optimalni intervali opterećenja najbolje se mogu sagledati kroz šemu procesa koji se dešavaju u organizmu u vrijeme i kao rezultat fizičkog vježbanja. Ovi procesi se odigravaju u četiri faze:

Prva - radna faza obuhvata cjelinu pojedine aktivnosti, uključujući opterećenje neprekidnog karaktera (npr. dugotrajno trčanje). Za vrijeme radne faze dolazi do realizacije potencijalne radne sposobnosti organizma. To je povezano, s jedne strane, sa povećanjem funkcionalne aktivnosti organa i sistema koji učestvuju u radu, kao i povećanjem nivoa obrazovanja energije, a s druge, sa postepenim iscrpljivanjem radnih resursa, naročito materijalnih izvora energije, kao što je glikogen i dr. *Brzi efekat* u pojedinoj aktivnosti, naime, izražava se - pri dovoljno velikom opterećenju, kroz zamor, sniženje radne sposobnosti, promjene balansa metaboličkih procesa i sl. Istovremeno s tim, ovaj efekat karakteriše i stvaranje neophodnih pretpostavki za formiranje motornih navika.

Po završetku radne faze počinje faza *relativne normalizacije*. Radne promjene se mijenjaju uspostavljanjem radne sposobnosti njenih energetskih i drugih osnova vraćanjem niza funkcionalnih pokazatelja na nivo prije rada. Istovremeno, kao da počinje transformacija *brzog efekta*, što se dakako završava u narednoj fazi. Ako naredna aktivnost (vježbanje) počne u ovoj fazi, to se navedeni procesi normalizacije znatno usporavaju.

Treća – superkompenzatorna faza, karakteriše se čitavim kompleksom pojava poznatim kao „superkompenzacija”. Prema istraživanjima brojnih autora (Uhtomski, Veigert, Folbort, Jakovljević i dr). Utvrđeno je da ljudski organizam posjeduje i svojstvo da na veće gubitke energije reaguje prikupljanjem nove energije koja premašuje stvarne gubitke za vrijeme rada. Ovome se još dodaje da što je veći raskorak između trošenja i obnavljanja energije, tim su intenzivniji procesi obnavljanja i hiperkompenzacije.

Preventivna superkompenzacija predstavlja novu dozu *zaostalog*, ili *transformacionog* efekta određene aktivnosti (vježbanja ili treninga). Ako iz date aktivnosti dođe do većeg prekida, to se dati efekat u ovoj ili onoj mjeri „gasi”- nastupa *četvrta* ili *redukciona faza*. Pritom, najprije se radna sposobnost vraća na početni nivo, dok se usvojene forme kretanja obično zadržavaju za duže vrijeme.

„Pri kvalifikovanju uzajamne povezanosti između uticaja odgovarajućeg fizičkog opterećenja i efekata prilagođavanja, neophodno je svrstavati komponente opterećenja prema njihovom značaju. Brza reakcija kao odgovor na ove ili one uticaje ne znači adekvatno po brzini morfološko i funkcionalno prestrojavanje. Često usljed inertnosti fizioloških mehanizama željeni kumulativni efekat ne dođe do izražaja (refrakcija). Karakterističnu osobenost organizma predstavlja relativno brzo privikavanje na ponovne

analogne uticaje, koji prestaju da izazivaju prilagođavajuće morfološke i funkcionalne promjene.⁹⁸ Ova zakonitost uslovljava potrebu primjene raznovrsnih fizičkih vježbi i progresivnog povećanja mišićnog intenziteta. Definisanjem najhitnijih i dominantnih faktora omogućava se cjelishodnije upravljanje procesom sportskog usavršavanja.

Očigledno je, dakle, da se pri sistematskom fizičkom vježbanju ili treningu ne smije dozvoliti duži period, odnosno prekid koji može dovesti do gašenja pozitivnog efekta prethodnog vježbanja, iz čega proizilazi, da se efekat svakog narednog vježbanja, načelno govoreći, mora oslanjati na tragove prethodnog, učvršćujući i produbljujući ih. Kao rezultat, efekti niza aktivnosti se sumiraju - nastaje kumulativni efekat sistema zanimanja (aktivnosti), tj. relativno stabilno adaptaciono prestrojavanje funkcionalnog i strukturnog karaktera, što čini osnovu fizičke pripremljenosti, treniranosti i stabilnih motornih navika. Bjelica dalje elaborira: „Efikasnost treninga umnogome zavisi od kvaliteta i kvantiteta informacije, tj. specifičnih signala koji karakterišu početno funkcionalno stanje osobe, dnevni efekat treninga, karakter uzvratnih reakcija na ovo ili ono opterećenje, kao i kumulativni efekat, poboljšanje sportske tehnike, povećanje radne sposobnosti, treniranosti, itd.”⁹⁹

Proizvodni rad je, kako ističe Polič, „samo embrion neproizvodnih fizičkih vježbi, koje se pod uticajem drugih faktora dalje razvijaju i pritom višestruko premašuju potrebu proizvodnog rada.“

Naravno, među teoretičarima fizičke kulture, a naročito u shvatanjima nekih građanskih filozofa i sociologa (Huinziga, Ortega, Butendik, Diem, Kerba i dr.) ima i sasvim suprotnih mišljenja. Mnogi od njih tvrde da fizičko vježbanje nije uslovljeno proizvodnim radom već da je ono niklo spontano, kao biološka potreba. Ortega i Gaset, na primjer, smatraju da sport treba prihvatiti kao prvobitnu, stvaralačku, po rangu višu, raniju i važniju djelatnost u životu čovjeka, a rad jednostavno kao njegov derivat odnosno talog.

Uz sve to, valja napomenuti da zamor izazvan fizičkim radom stimulatивно djeluje na procese obnavljanja. Primarna posljedica zamora je kako ističe Polič, trenutno smanjenje radne sposobnosti, ali pojava zamora istovremeno predstavlja za organizam fiziološki nadražaj za povećanje organskih funkcija, tj. strukturne promjene, što zajedno obezbjeđuje povećanje radne sposobnosti organizma. Stoga, Polič s razlogom upozorava da na zamor ne treba gledati kao na štetnu pojavu nego kao uslov svakog napretka u procesu fizičkog vježbanja i treninga.

O ovoj problematici jedan od autora ovog udžbenika iznosi svoje mišljenje: „U adaptacionim prestrojavanjima, u stvaranju glavnog kumulativnog efekta, najsloženiji zadatak imaju fiziološke reakcije, koje se javljaju ne samo u procesu mišićne aktivnosti nego i u periodu poslije treninga. Za nivo treniranosti organizma značajne su dvije faze u toku treniranja (napor-odmor), i jedna faza nakon treniranja (adaptacija).”¹⁰⁰ Poznato

98 Bjelica, D., *Teorijske osnove tjelesnog i zdravstvenog obrazovanja*, CSA, Podgorica, Filozofski fakultet, Nikšić, str. 46.

99 Ibid.

100 Ibid.

je da u vrijeme odmora pojačanje anaboličke razmjene doprinosi obnavljaju energetske rezervi, potrošenih u procesu rada, kao i povećanju sinteze bjelančevina. „Složeno morfološko i funkcionalno prestrojavanje, koje se vrši u periodu oporavka, obezbjeđuje povećanje radne sposobnosti. Stoga se odmor poslije izvođenja vježbi tretira kao organski dio opšteg procesa vježbanja. Kao posljedica velikih opterećenja na treninzima može se pojaviti poremećaj dobro usvojenih pokreta.”¹⁰¹ Izučavanje kinematičkih pokreta kod teškoatletičara omogućilo je da se otkrije da u toku 24 časa poslije napornih treninga dolazi do pogoršanja koordinacije strukture motornih navika. Ukazuje se na potrebu obazrivijeg prilaza pitanju usavršavanja tehnike sportskih pokreta drugog dana poslije velikih opterećenja na treningu.

U argumentovanju procesa oporavka, stepena spremnosti za ponovnu mišićnu aktivnost naročito su interesantna istraživanja u kojima se izučavao uticaj različitih režima opterećenja u toku treninga i nakon njega. Različite vrste sporta nemaju isti uticaj na energetske razmjene, na račun pojedinih organa i sistema, na različite dijelove motornog aparata, na karakter regulacije uzajamnog djelovanja funkcija. Stoga pri ocjeni postaktivnosti treninga (superkompensacija) treba posebno proanalizirati sukcesivne promjene u zavisnosti od vrste sporta.

„Složenost upravljanja procesom sportskog usavršavanja sastoji se u tome što ni nastavnik ni trener ni sportista ne mogu neposredno uticati na razvoj ovih ili onih morfoloških ili funkcionalnih prestrojavanja. To se postiže samo posredno, fizičkim vježbama i mišićnim opterećenjima. Stoga težina treninga predstavlja faktor koji u značajnoj mjeri uslovljava efikasnost upravljanja rastom sportskog majstorstva. Promjene ukupnog obima, trajanja i intenziteta pojedinih vježbi, njihovog karaktera i broja ponavljanja, dužine odmornih intervala, strukture motornih postupaka i sredstava treninga određuju ne samo brzu prilagođavajuću reakciju već dovode i do značajnih adaptacionih prestrojavanja, koja u krajnjem rezultatu, daju kumulativni efekat. Pri tome poenta nije u obimu rada, već u pravilno postavljenom sistemu treninga, što je naročito značajno sada, kada je već u mnogim sportovima iscrpljen značajan dio rezervi «mehaničkog povećavanja» opterećenja na treninzima.”¹⁰²

Za uspješno korišćenje fizičke vježbe važno je još napomenuti da na sve nadražaje ljudski organizam reaguje kao jedinstvena cjelina. Zbog korelativnih odnosa među organima. naime. funkcija jednog organa uslovljava funkciju drugih i istovremeno utiče na njih. Poznato je. na primjer, da intenzivan mišićni rad pojačava ostale funkcije i intenzivira biohemijske procese u njima. Na toj zakonitosti zasniva se i pretpostavka da će u uslovima civilizovanog načina života u kome se sve više ispoljava deficit u kretnom režimu čovjeka (hipokinezija) fizičko vježbanje postati nezamjenljiv faktor njegovog biološkog opstanka. Drugim riječima fizičko vježbanje postaje jedan od najznačajnijih faktora i uslov za održavanje i razvoj osnovnih funkcionalnih sposobnosti pa i centralnog nervnog sistema, što je i osnovni uslov za opstanak čovjeka.

101 Bjelica, D.,(2006): *Sportski trening*, Filozofski fakultet, nikšić, CSA, Podgorica, str. 95.

102 Bjelica, D.,(2007) *Teorijske osnove tjelesnog i zdravstvenog obrazovanja*, CSA, Podgorica, Filozofski fakultet, Nikšić, str. 47.

Na kraju valja napomenuti da sve ove zakonitosti treba posmatrati u jedinstvu sa čitavim nizom drugih osobenosti i spoznaja koje se takođe temelje na biološkim zakonima odnosno zakonima koji objašnjavaju biološku prirodu čovjeka. Ovdje pre svega treba spomenuti niz osobenosti rasteinja mladog organizma. jedinstva ljudskog organizma i sredine. djelovanje i dopri-nos genetskih faktora i mnoge druge osobenosti čije objašnjenje. dakako, prevazilazi okvire ovog izlaganja.

Zakoni fizike u fizičkoj kulturi

Tokom razvoja teorije fizičke kulture primjena fizičkih zakona odigrala je značajnu ulogu u podizanju čovjekovih mogućnosti, a samim tim ostvarivanjem sve boljih rezultata. Nema sporta u kojem, zahvaljujući primjeni zakona fizike i mehanike, nije došlo do bitnih promjena u načinu izvođenja kretanja koja su unaprijedila rezultate

Bjelica, D., (2006) u knjizi „Sportski trening” kaže da: „kada konačni oblik kretanja nije poznat, postoji način da se njegove performanse izračunaju. Poznato je da je svako složeno kretanje samo posljedica određenog djelovanja određenih sila. Za kvantitativno utvrđivanje tih uzroka odnosno sila, koriste se odgovarajući uređaji, koji su razvojem elektronike sve raznovrsniji i sve precizniji.”¹⁰³

Tenziometrijska platforma se koristi za određivanje sile odskoka, sile potiska i sile pritiska.

Elektronskim dinamometrom se određuje sila aktuelnih mišićnih grupa u statičkom i dinamičkom režimu.

Serijski postavljenim elektronskim „mlazevima” mjeri se kretanje vrijednosti brzine kretanja u određenim dionicama (spidometrija).

Aerodinamičnim tunelom mjeri se čeonni otpor vazduha na površinu poprečnog presjeka i bočni otpor na strukturu odijela, pri raznim brzinama i pri raznim položajima.

Elektromiografijom se mjeri bioelektrična aktivnost određenih mišića u raznim režimima naprezanja.

Kao primjer za analitičku metodu istraživanja poslužiće istraživanja tehnike skoka u dalj. Pomoću navedenih aparatura i dodatne antropometrije, kod jednog skakača u dalj mogu se izmjeriti sljedeći podaci:

1. Tjelesna visina (antropometrija).
2. Visina težišta tijela u trenutku odskoka (VRT-test).
3. Odskočni impuls (tenziometrijska platforma).
4. Elevacioni ugao (biomehanika-kosi hitac).
5. Mjesni ugao (biomehanika-kosi hitac).
6. Površina poprečnog presjeka (aerodinamički tunel).
7. Gustina i otpor vazduha - čeonni, bočni i depresija (aerodinamički tunel).
8. Brzina zaleta (rapid kino-kamera).
9. Odskočni impuls (biomehanika-kinogram).

103 Bjelica, D.(2006): *Sportski trening*, Filozofski fakultet, Nikšić, str. 97-98.

Dalje, isti autor navodi da se: „na osnovu navedenih podataka sa velikom tačnošću može izračunati jednačina parabole, odnosno jednačina balističke krive, i njena projekcija na x -osu (apscisu), koja predstavlja teoretski izračunat domet, odnosno daljinu skoka. Ukoliko je teoretski izračunata daljina skoka veća od stvarno postignute, to znači da u tehnici skoka kod tog skakača postoji greška, čiji uzrok treba pronaći i eliminisati.”¹⁰⁴. Ukoliko je teoretski izračunata daljina skoka približno jednaka sa stvarno postignutom, to znači da u tehnici skoka kod tog skakača ne postoji greška, što upućuje da se kod tog skakača može poboljšati rezultat skoka samo ako se poboljšaju glavne komponente skoka u dalj, a to je brzina zaleta i jačina odskočnog impulsa. Poznavanje fizičkih zakona omogućuje analizu uzorka relativnog mirovanja i kretanja pod uticajem određenih sila. Pomoću njih se ocjenjuje svrsishodnost nekog položaja, efikasno izvedenog pokreta, izvor greške u pokretu, racionalnost i efikasnost metoda usavršavanja usvojenih ili formiranja novih položaja i pokreta tijela. Oni predstavljaju jednu od osnova usavršavanja metoda obučavanja tehnika kretanja. Da bi to bilo moguće potrebno je prije svega poznavati unutrašnje i spoljašnje sile, njihovo uzajamno djelovanje i uslove u kojima se izvodi neko kretanje. Sve sile koje su odgovorne za određeni stepen adaptacije uslovno se mogu podijeliti na spoljašnje i unutrašnje. Spoljašnje sile su sila teže vlastitog tijela, sila reakcije podloge, otpor spoljašnje sredine. Unutrašnje sile su pasivne sile aparata za kretanje i unutrašnje reaktivne sile. Sile koje djeluju na organizam mogu da budu pasivnog karaktera, tj. ne izazivaju kretanje, već ograničavaju slobodu pokreta.

Fizička kultura i morfologija čovjeka

Otkako se čovjek razvio do tog nivoa, kako kaže Bjelica, D.(2007) „da je iza sebe mogao da ostavlja (pismene) poruke, saznalo se da se već odavno ljudi međusobno razlikuju, kako po ponašanju, tako i po obliku tijela. Proširivanjem svog sazajnog prostora, te psihosomatske razlike su dobro proučavane, ali još uvijek nijesu konačno, definisane. Antropolozi, biolozi i psiholozi se već cio vijek bave biometrijom, utvrđujući značajne tipove ljudskog rasta i razvoja. Utvrdili su tipične razlike, dovoljne da se razvije posebna istraživačka oblast (somatotipija), ali nijesu postigli jedinstvenu saglasnost.”¹⁰⁵

Veliki doprinos studiji o konstitucionalnim tipovima dao je Krečmer (Kretschmer, 1918.), koji je svoju podjelu entiteta ljudske vrste podijelio prema dvjema tipičnim dimenzionalnostima: longitudinalnoj i transverznoj. Osoblje, kod kojih je bila naglašena longitudinalna dimenzionalnost (visoki ljudi sa dugim udovima i „ptičjim profilom”) Krečmer je klasifikovao kao leptozomne tipove, a one kod kojih je bila naglašena transverzalna dimenzionalnost (ljudi „niskog rasta sa uzanim ramenima i širokim kukovima”) Krečmer je klasifikovao kao pikničke tipove. Između ove dvije ekstremne grupe nalaze se još dva izdvojena konstitucionalna tipa, atletski (muskulozni) i astenični (ce-

104 Ibid, str. 98.

105 Bjelica, D., *Teorijske osnove tjelesnog i zdravstvenog obrazovanja*, CSA, Podgorica, Filozofski fakultet, Nikšić, str. 15.

rebralni), koje je Krečmer nazvao „konstucionalnim legurama”. Atletski tip je srednje visine, sa malo izduženom četvrtastom glavom i izrazito razvijenom muskulaturom. Cerebralni tip je manje visine, sa većom glavom, uzanim ramenima i uzanim kukovima, i sa slabo razvijenom muskulaturom. Dosta kasnije, u istu oblast su se uključili i drugi istraživači. Tako su Šeldon Stivens i Taker (1940) predložili svoju podjelu humanih konstucionalnih tipova. Oni su se prije svega orjentisali prema gojaznosti ispitivanih entiteta. Izrazito gojazni pojedinci (visceralna komponenta-viscerotonija) su svrstani u grupu endomorfije, izrazito mršavi pojedinci (komponenta mršavosti-cerebrotonija) su svrstani u grupu ektomorfije, a izrazito mišićavi pojedinci (muskulozna komponenta-somatotonija) su svrstani u grupu mezomorfije. U Šeldonovoj somatotipiji upadljiv je nedostatak entiteta sa razvijenom longitudinalnom dimenzionalnošću. Pored standardnih konstucionalnih tipova, u Šeldonovoj podjeli mogu se naći i ekstremne varijante, kao što je nilska displazija (izrazito dugi ekstremiteti), ulkusna displazija (hipertrofiran kranijalni dio tijela), i akademska displazija (hipertrofiran kaudalni dio tijela).

U daljem tekstu, Bjelica, D. (2007) navodi podjele raznih autora prema raznim kriterijumima: „Iako davno objavljena, najprihvatljivija je somatotipija, koju je predložio Konrad. On entitete posmatra u parovima. Dijeli ih na leptozomne i pikničke, i na hipoplastične i hiperplastične.”¹⁰⁶

Kod prvih u prvom paru (leptozomnih) izražena je tendencija rašćenja u visinu na račun rašćenja u širinu, dok je kod drugih u prvom paru (pikničkih) izražena tendencija rašćenja u širinu na račun rašćenja u visinu.

Kod prvih u drugom paru (hipoplastičnih ili asteničnih) tipična je tjelesna nerazvijenost i slabost muskulature, a kod drugih u drugom paru (hiperplastičnih ili atletskih) tipična je čvrsta građa tijela sa izrazito razvijenom muskulaturom.

Indikativna je sličnost između Krečmerove i Konradove somatotipije. Krečmerovom leptosomnom i pikničkom tipu odgovaraju Konradovi leptosomni i piknički tipovi, a u grupi „konstucionalnih legura”, Krečmerovom atletskom tipu odgovara Konradov hiperplastični tip, dok Krečmerovom asteničnom tipu odgovara Konradov hipoplastični tip.

Uz ovu podjelu, isti autori su svojoj somatotipskoj podjeli dodavali još jednu grupu, koja je tipična za tjelesne anomalije u rastu, kao što su razne displazije, nilska, ulkusna i akademska displazija kod Šeldona.

Navedeni autori su pokušali da za tjelesnu konstituciju vežu i određeno ponašanje, u čemu nijesu našli zajednički jezik. U ovom poglavlju neće biti razmatran problem ličnosti, temperamenta i karaktera entiteta, koji bi eventualno bio vezan za njegovu tjelesnu konstituciju, ali će biti navedene neke psihičke osobine, koje bi se mogle vezati za određeni konstucionalni tip. Višestrukim istraživanjem je utvrđeno da su neke osobine vezane prvenstveno za dva najekstremnija konstucionalna tipa: za leptosomni i piknički tip.

106 Bjelica, D.(2007) *Teorijske osnove tjelesnog i zdravstvenog obrazovanja*, CSA, Podgorica, Filozofski fakultet, Nikšić, str. 16.

Kod leptosomnih tipova uočena je jača osjetljivost na oblik, sklonost zadržavanju novih informacija, zatvorenost i težnja ka apstrakciji, subjektivnost, uzdržanost, psihička napetost i sl.

Kod pikničkih tipova uočena je jača osjetljivost na boje, jača asocijativnost, otvorenost i konkretnost, govornost, otvorenost, objektivnost, bezbrižnost i sl.

Postoji još cio niz razlika u karakteru i ličnosti između navedenih konstitucionalnih tipova, ali i do sada navedene razlike nijesu pravilo, jer se javljaju vrlo česta odstupanja od navedenih razlika. One su samo uputstvo stručnom štabu za određenu sportsku disciplinu, koji te razlike treba da utvrdi, i na osnovu utvrđenih razlika, odredi formu i sadržaj sportskog treninga prema određenom konstitucionalnom tipu.

Morfološke karakteristike kao predispozicije

Prilikom opredjeljivanja za sportsku disciplinu, odnosno prilikom izbora sportske discipline kojom će se pojedinac baviti prema Bjelici, „tjelesna konstitucija igra značajnu ulogu. Veliki je broj endogenih i egzogenih činilaca, koji mogu značajno da utiču na sportski rezultat. Endogeni činioci su tipični za svakog pojedinca, lako su uočljivi, i mogu se tretirati kao osobine, sa kojima treba operisati u fazi opredjeljivanja za određenu sportsku granu. Među značajne endogene činioce spada i tjelesna konstitucija.”¹⁰⁷

Za leptosomne tipove najadekvatniji su sportovi oni gdje je tjelesna visina dominantna, gdje se zahvaljujući tjelesnoj visini lakše savladavaju prepreke, odnosno postiže se bolji rezultat. Tako, na primjer, u sportskim igrama, gdje je cilj ili visoko (košarka), ili postoji visoko postavljena mreža (odbojka), ili je postavljen *zid* od visokih igrača (rukomet), tjelesnom visinom se u odbrani sa više sigurnosti *blokira* napad protivnika (košarka, rukomet, odbojka), i sa manje rizika se postiže pogodak u napadu. I atletska disciplina „bacanje kugle”, odgovara visokim sportistima, jer se na dometu postiže više, ako je tačka izbačaja što više iznad tačke pada. Atletska disciplina „skok u vis” najviše odgovara visokim skakačima, jer je težište njihovog tijela već u samom odrazu na višem nivou u odnosu na skakače sa manjom tjelesnom visinom. U plivačkom sportu, naročito na kraćim stazama, tjelesna visina predstavlja realnu prednost, jer je zaveslaj dužom rukom mnogo efikasniji od zaveslaja kraćom rukom. Zaveslajem dužom rukom se postiže veća periferna brzina šake, čime se postiže veći otpor vode, a time i veća propulzija plivanja.

Za pikničke tipove najadekvatniji su sportovi oni gdje tjelesna visina ne samo da nije dominantna, nego je u određenoj mjeri i nepovoljna. To su uglavnom sportske igre sa konfliktnom situacijom, gdje se traži velika brzina kretanja, nagla promjena pravca u velikoj brzini kretanja, grubi sudari sa protivnikom (fudbal, hokej na ledu, hokej na travi), zatim borilački sportovi, gdje je cilj da se u direktnoj borbi savlada protivnik (sve vrste rvanja i sve vrste boksa).

Za astenične (cerebralne) tipove iz hipoplastične konstitucionalne legure najviše

107 Bjelica, D., *Teorijske osnove tjelesnog i zdravstvenog obrazovanja*, CSA, Podgorica, Filozofski fakultet, Nikšić, str. 18.

odgovaraju one sportske discipline gdje do izražaja manje dolazi sila, brzina i izdržljivost, a više taktičko razmišljanje i motorička vještina (karling, jahanje, šah, bilijar i sl).

Za atletske tipove iz hipoplastične konstitucionalne legure najviše odgovaraju one sportske discipline gdje do izražaja najviše dolazi sila, brzina i izdržljivost. Može se reći da je atletske konstitucionalni tip najpovoljniji tip za sport. Najveći broj takmičara na Olimpijskim igrama je atletske konstitucionalnog tipa, jer taj tip nosi najbolju osnovu za povećavanje sve tri elementarne biomotorne dimenzije tako da nema sportske discipline, u kojoj ne učestvuju i sportisti sa atletske konstitucijom.

Na kraju, podvlači autor, „potrebno je naglasiti da u sportu, pored tjelesnih i motoričkih odlika, učestvuje i intelekt, na osnovu kojeg sportista savlada složeno izvođenje nekog sportske kretanja, pa je vrlo čest slučaj, da sportista koji nosi sve konstitucionalne i biomotorne odlike, zbog nedovoljno dobro savladane tehnike složene sportske kretanja, postiže slabiji rezultat od sportiste, koji nosi sve konstitucionalne i biomotorne odlike na nižem nivou, ali je dobro savladao tehniku složene sportske kretanja.”¹⁰⁸ Osim toga, česta je pojava da svaka humana jedinka može da razvije visok (ali ne i najviši) nivo neke biomotorne dimenzije, koja nije tipična za njegovu konstituciju.

OSTVARENJE POTREBA SAVREMENOG ČOVJEKA KROZ FIZIČKU KULTURU

Milioni ljudi različitog uzrasta i pola, kulturnog nivoa, političkih i religioznih ubjeđenja, uključuje se na određeni način u neke aktivnosti koje su u vezi sa fizičkom kulturom, bilo kao aktivni učesnici, bilo kao simpatizeri, navijači, saradnici, radnici i sl. U fenomenološkom smislu, fizička kultura se najšešće tretira kao dio ili posebna sfera opšte kulture. Gledano sa tog stanovišta, ona se može definisati kao „cjelokupnost materijalnih i kulturnih vrijednosti, ostvarenih slobodnom aktivnošću u igri, sportu, gimnastici, plesu i turistici koje pridonose zadovoljavanju prirodnih i kulturnih potreba čovjeka.”¹⁰⁹

Na osnovu izloženog, fizička kultura je najširi pojam koji na izvjestan način odražava sve ono što je zajedničko, što objedinjuje sve ostale vidove ili pojavne oblike djelatnosti kroz koje se ostvaruju njene osnovne funkcije. Riječ „kultura”, ipak, upućuje na čovjeka kao društveno i humano biće što, opet, zahtijeva da sve aktivnosti u fizičkoj kulturi dobijaju ljudski smisao kako bi se kroz njih mogle razvijati istinske kulturne vrijednosti.

Ljudske potrebe predstavljaju jedno od fundamentalnih pitanja savremene nauke. Priroda ljudskih potreba podjednako interesuje prije svega psihologe, pa filozofe i sociologe, pedagoge, pa i mnoge druge. Jasno je, naravno, da ovaj problem privlači i sve veću pažnju teoretičara fizičke kulture i to iz više razloga.

108 Bjelica, D., (2007): *Teorijske osnove tjelesnog i zdravstvenog obrazovanja*, CSA, Podgorica, Filozofski fakultet, Nikšić, str. 19.

109 *Enciklopedija fizičke kulture* (1975). Zagreb: Jugoslovenski leksikografski zavod, str. 248

Ipak, i pored velikog značaja u nauci i uopšte u ljudskoj svakodnevnicu, mišljenja o prirodi ljudskih potreba nijesu do kraja usaglašena. Zadatak nauke je da utvrdi šta je to što ljude podstiče na aktivnost u fizičkoj kulturi, koje pokretačke sile stoje iza tih potreba, odnosno koje su to potrebe i kao ih dalje razvijati i oplemenjivati. Razlike nastaju i zato što se potrebe analiziraju sa različitih aspekata- biološkog, fiziološkog, sociološkog, filozofskog itd. Izvesnih neslaganja ima i kada se radi o vrstama ljudskih potreba.

„Razvojem nauke, posebno u eri tzv. naučno-tehnološke revolucije, stvorene su mnogo šire mogućnosti za dalje osmišljavanje procesa vježbanja, a time i za prelazak na naučno upravljanje tim procesom.”¹¹⁰

J. Leskošek (1976) potrebe u fizičkoj kulturi označava „kao dio kulturnih vrijednosti zasnovanih na motornim (kretnim) djelatnostima (igra, sport, gimnastika) koje služe usavršavanju i potvrđivanju cjelovite ličnosti”.¹¹¹ Kako bi na što ljepši slikovitiji način shvatili odnos ljudske ličnosti, tj. čovjeka sa jedne, i problema fizičke kulture sa druge strane moramo imati na umu činjenicu da je čovjek biološko i društveno biće i da kao takav podliježe njihovim zakonitostima. Čovjek je zahvaljujući razvoju svijesti, uspio da spontano fizičko vježbanje pretvori ili bolje reći osavremeni u svjesnu ljudsku aktivnost.

M. Matić (2000) potrebe u fizičkoj kulturi definiše kao „program za ovladavanje materijalnim i duhovnim dobrima ljudskih fizičkih aktivnosti, operativno strukturiranih kao fizičko vaspitanje, sport i sportska rekreacija”.¹¹²

Fizička kultura je sve značajnija sfera ljudske djelatnosti u kojoj se podmiruju mnoge socijalne potrebe kako društva u cjelini, tako i svakog njegovog člana ponaosob. Milioni i milioni ljudi različitog uzrasta i pola, različitog kulturnog nivoa, različitih političkih i religioznih ubjeđenja uključuje se na određen način u neke oblike djelatnosti u fizičkoj kulturi, bilo kao aktivni učesnici bilo kao simpatizeri, saradnici, navijači, društveno sportski radnici i sl. Za nauku o fizičkoj kulturi od velikog značaja predstavlja odgovor na pitanje zbog čega se ljudi bave ovom djelatnošću i šta je to što ih podstiče na tu djelatnost.

Pri analiziranju fizičke kulture sa aspekta potreba, valja uzeti u obzir i to da je sistem potreba uslovljen ne samo socijalnim već i biološkim faktorima, da potrebe ne odražavaju samo opšte uslove koji važe za sve ljude i za sve epohe, već i konkretne istorijske i socijalne uslove određene stvarnosti. U fizičkoj kulturi, čovjek zadovoljava i razvija različite potrebe i fizičkog i socijalnog bitisanja. Na konačan uticaj fizičkog vježbanja utiču uglavnom određeni fizički, biološki, psihološki i sociološki zakoni. Mada se svaki od ovih izvora smatra odgovornim samo za jedan vid adaptacije, oni se ne smiju posmatrati izolovano već u stalnoj dinamičkoj povezanosti. „Ova potreba se između ostalog zasniva i na poznatom principu fizičke kulture po kojem treba osigurati bio-psi-

110 Krsmanović, B., Berković, L. (1999). *Teorija i metodika fizičkog vaspitanja*. Novi Sad: Fakultet fizičke kulture, str. 6.

111 Leskošek, J. (1976). *Teorija fizičke kulture*. Beograd: NIP Partizan, str. 20.

112 Živanović, N. (2000). *Prilog epistemologiji fizičke kulture*. Niš: Panoptikum, str. 32.

ho-socijalno jedinstvo ličnosti".¹¹³ Nema napretka u fizičkoj kulturi ako se ne poznaju ili se dovoljno ne primjenjuju teorijski stavovi i zakonitosti na kojima se zasniva njen razvoj. Takođe, nema ni razvoja maksimalne motorne efikasnosti koje zahtijevaju mijenjanje metode rada, opterećenja i odmor. Ukoliko se prihvati da su potrebe, realna pokretačka snaga ljudske djelatnosti uopšte, onda je i očekivati od nauka o fizičkoj kulturi da sasvim konkretne odgovore na mnoga pitanja vezana za prirodu i suštinu ljudskih potreba u fizičkoj kulturi tj. da se utvrdi šta je to što ljude navodi na aktivnost u njoj, koje su to pokretačke sile koje stoje iza tih nagona, odnosno koje su to potrebe i kako ih dalje razvijati i oplemenjivati.

Potreba za motornom aktivnošću

Onoga momenta kada je čovjek uvidio svoj odnos prema fizičkom vježbanju, tj. fizičkoj kulturi u cjelini možemo reći da je nastupila era njegovog produhovljenja. Fizička kultura mora biti takva, da služi kako potrebama pojedinaca tako i društva u cjelini. Kroz motornu aktivnost se ostvaruje saradnja čovjeka sa prirodnom sredinom, pa ujedno sa tim motorna aktivnost se javlja kao faktor: učvršćivanja zdravlja, razvoj njegovih fizičkih snaga, sticanja motornih umijeća i navika. Ona se praktično nameće kao osnovni stimulan: „optimalne genetske realizacije nastalih potreba čovjeka za kretanjem u uslovima individualnog života“.¹¹⁴

Ovo je posebno izraženo u industrijski razvijenim zemljama, tj. u uslovima pojačane mehanizacije i automatizacije proizvodnog rada, uslijed čega se bitno smanjuje aktivnosti u procesu rada. U takvim uslovima, raste i potreba uključivanja motorne aktivnosti u svakodnevni režim života (način življenja). Dakle, potreba za kretanjem postaje sve složenija. Ekonomska vrijednost ogleda se u mogućnosti povećanja ljudskih sposobnosti na nivo rentabiliteta proizvodnje. Povećanje produktivnosti rada ne zavisi samo od organizacije poslovanja i njegovoj osposobljenosti za savremeni način rada. Motorna aktivnost omogućava čovjeku da razvija psihofizičke sposobnosti putem kojih on sa minimum napora izvodi veću količinu kvalitetnih pokreta bez štete po zdravlje.

Istovremeno teče i proces približavanja i međusobnog ukrštanja individualnih i društvenih potreba, jer fizička kultura predstavlja jedan širok prostor ne samo individualnih potreba već i opštekulturnih. Ujedno, shodno tome potrebe koje se javljaju u nezavisnosti individue a predstavljaju nezaobilazan faktor u fizičkoj kulturi su: potreba za intelektualnim razvitkom, potreba za fizičkim razvitkom, potreba za zdravljem, potreba za stvaralaštvom i potreba socijalizacije ličnosti. „Ne narušavajući individualnost mora se osigurati homogenost grupe, a putem zadovoljenja ličnih interesa maksimalno zadovoljiti društveni zahtjevi“.¹¹⁵ Motorne aktivnosti, a posebno fizičko vježbanje, nije isključivo biološki akt već one predstavljaju istovremeno vrlo složene psihološke procese.

113 Mraković, M. (1976): *Osnove fizičke kulture*. Zagreb: Fakultet za fizičku kulturu, str. 4.

114 Mergautova, J., Jaohimstaler, F. *Fizička kultura u strukturi društva i životne delatnosti čovjeka* (skripta)

115 Mraković, M. (1976). *Osnove fizičke kulture*. Zagreb: Fakultet za fizičku kulturu, str. 18.

Ostale potrebe uglavnom polaze od ove potrebe ali nesumnjivo je da svaki dio ima svoju individualnost, ali koliko god da su samostalne uvijek se prožimaju, toliko da je ponekad veoma teško napraviti jasnu granicu između njih.

Potreba za fizičkim vježbanjem

Osnovni elementi motorne aktivnosti obično se označavaju kao „fizičke vježbe“, koje se zavisno od gledišta raznih autora definišu kao pokret ili kretanje koje čovjek upražnjava u cilju smišljenog razvijanja, usavršavanja i održavanja svojih sposobnosti, pogotovo fizičkih. U širem smislu, pod njima podrazumijevamo skup, kompleks pojedinih pokreta koje se unaprijed ne mogu odrediti ali ih, kao i fizičke vježbe u užem smislu izvodimo u cilju rješavanja potreba fizičke kulture. Fizičke vježbe su jedan od slučajeva jedinstva čovjekove fizičke i psihičke djelatnosti, a neki autori pod fizičkom vježbom podrazumijevaju „specifično oblikovanu motorna aktivnost.

Fizičko vježbanje je više puta ponovljena fizička vježba, odnosno adaptivni proces kojim se u čovjekovom organizmu izazivaju određene promjene, bilo pojedinačno ili grupno, u cilju osvajanja određenih znanja, umijeća i navika, razvijanja sklonosti, sposobnosti, obezbjeđivanje zabave i razonode, potpunije afirmacije ličnosti i dr. Postoji čitav niz ljudskih potreba koje pokreću čovjeka da se bavi fizičkim vježbanjem. Te potrebe su na nižem ili višem nivou i kreću se od čisto nagonskih do kulturnih. Koja će potreba dominirati kao motiv aktiviteta zavisi od kulturnog nivoa pojedinca, odnosno nivoa njegovih potreba, a ove su određene materijalnom osnovom ljudske prirode, okolinom u kojoj čovjek živi i vladajućim društvenim odnosima.

Sve se vrijednosti mogu tretirati kao funkcije fizičkog vježbanja i uslovno se mogu podijeliti na bazične i opšte-kulturne, jer se u tim granicama kreću i ljudske potrebe. Specijalna vrijednost ogleda se i u mogućnosti pomjeranja starosne granice na viši nivo i u zadržavanju funkcionalnih sposobnosti organizma do duboke starosti. Naučna istraživanja pokazuju da je životni i radni vijek zavisan i od načina života čovjeka. Pa ako je u njemu zastupljeno fizičko vježbanje na način na koji povećava aktivnost svih organa onda se taj vijek uz prisustvo nekih drugih faktora, može produžiti.

Potreba za fizičkim razvitkom

U širem smislu, pod fizičkim razvitkom podrazumijeva se proces mijenjanja prirodnih morfo-funkcionalnih svojstava ljudskog organizma u toku života. U toku života svake individue sukcesivno se smjenjuju različiti periodi razvitka. Svaki od ovih perioda karakterišu i njemu svojstvene promjene forme i funkcionalnih mogućnosti organizma. Suštinski, fizički razvitak je prirodni proces, jer se odvija na prirodnoj osnovi koja se prenosi nasljeđem, ali izvjesno je da osim prirodnih na fizički razvitak utiču i socijalni faktori. Otuda, pojedini autori sa pravom ističu da je fizički razvitak svojevrsna sinteza zajedničkog djelovanja genetske prirode i uslova sredine, pri čemu vjerovatno, „unutrašnja priroda“ organizma u različitim etapama ontogeneze u različitoj mjeri odražava i uticaje socijalno-ekološke sredine i ispoljava različitu „osjetljivost“ u odnosu na različite elemente te sredine (Karsajevskaja, 1970).

Većina referentnih istraživanja pokazala su da već na najranijem stadijumu razvitka djeteta motorna aktivnost igra izuzetno značajnu ulogu. Sa druge strane, brojna istraživanja su pokazala da se smanjena motorna aktivnost negativno odražava na organizam i lako dovodi do promjena, koja se izražavaju u bržem zamaranju, slabljenju vegetativnih funkcija, poremećaja srčanog ritma i centralnog nervnog sistema itd. Od najranijeg stadijuma razvitka čovjeka potreba za fizičkim razvitkom, je ubrajana u jedan od najbitnijih faktora ne samo u fizičkoj kulturi već i u najznačajnijim ljudskim potrebama. Njena vrijednost ne određuje se samo u suštinskim potrebama već i u mnogim drugim koji su od izuzetnog značaja za fizičku kulturu. Biološka vrijednost sadržana je i u funkciji koje ima motorna aktivnost u održavanju ravnoteže između pojedinih organa i organizma i ravnoteže između organizma i okoline. Ova vrijednost dobija sve veće značenje u uslovima savremenog načina života i rada. Zbog sve manjeg aktivnog motornog kontakta čovjeka sa okolinom fizičko vježbanje pojavljuje se kao nadražaj, koji u tim uslovima služi održavanju biološke osnove čovjeka. Biološka vrijednost sadržana je i u podsticanju rasta i razvoja organizma, a posebno razvoja motoričkih sposobnosti. To je vrlo značajno za pojedinca i društvo, jer nije svejedno u kakvom se stanju nalazi organizam u pojedinim fazama evolucije i involucije.

Potreba za intelektualnim razvitkom

Davno već, ljudi su zapazili da motorna aktivnost (fizički rad ili fizičko vježbanje), podstiču misaonu aktivnost. U savremenoj teoriji fizičke kulture često se ističe potreba za intelektualnim razvitkom u fizičkoj kulturi čiji rezultati utvrđuju ove pretpostavke u brojnim istraživanjima. Logički proizilazi da fizičko vježbanje ne samo da aktivira intelektualne radne kapacitete već istovremeno podstiče i njihov razvoj. „Samo fizičko zdravlje, na koje fizička kultura ima ogroman uticaj, najvažnija je pretpostavka punovrijedne intelektualne djelatnosti.”¹¹⁶

U proučavanju i tumačenju povezanosti i međuzavisnosti fizičkog i intelektualnog razvitka u stručnoj i naučnoj literaturi preovladavaju dvije globalne koncepcije. Prva koncepcija se oslanja na teoriju fizičkih potencijala, što povlači za sobom povećanje postojanosti intelektualne radne sposobnosti. Prema drugoj koncepciji, motorna aktivnost se tretira kao sredstvo aktivnog odmora, tj. sredstvo koje se koristi za prebacivanje sa jednog vida djelatnosti na drugi. Većina autora, pristalica ove koncepcije, polazi od činjenice da pravilno smjenjivanje različitih vidova djelatnosti veoma povoljno djeluje na intelektualnu radnu sposobnost.

Potreba za zdravljem

Kod većine ljudi veoma je ukorijenjeno shvatanje da motorna aktivnost sama po sebi jača i unapređuje čovjekovo zdravlje. Premda su ove pretpostavke empirijski i teorijski zasnovane i provjerene, jasno je da se one mogu dosljedno realizovati samo ako se

116 Роноторјев, N. I. (1974). *Социјалније функције физическоу култури и спорта*. Москва: Физкультура и спорт, стр. 87

motorna aktivnost sprovodi u optimalnim higijenskim i drugim uslovima, i ako se trajno i svrsishodno usmjerava. U protivnom, ona ne samo da ne unapređuje zdravlje, već može ozbiljno i da ga ugrozi.

Prema definiciji Svjetske zdravstvene organizacije, zdravlje se definiše kao „stanje potpunog fizičkog, duševnog i socijalnog blagostanja, a ne samo odsustvo bolesti“, a vrlo često se posmatra i kao „dinamički proces koji uključuje snagu i sposobnost prilagođavanja u samom čovjeku i njegovoj okolini“. ¹¹⁷ Zdravstvena vrijednost sadržana je u preventivnoj funkciji motorne aktivnosti i fizičkog vježbanja, jer se njime može povećati otpornost organizma na štetne uticaje savremenog načina života i rada. U pitanju su razni posturalni poremećaji i deformiteti tijela kao posljedica na pr. statičkih opterećenja, nesreća pri radu kao posljedica neprilagođenosti ljudske motorike automatizovanom načinu proizvodnje, razna nervna oboljenja i poremećaji kardiovaskularnog, respiratornog i digestivnog trakta. Za sve te pojave fizičko vježbanje je značajno preventivno sredstvo.

Potreba za stvaralaštvom

Obično se misli da u fizičkoj kulturi samo sport pruža određene mogućnosti za stvaralaštvo, da je to neka njegova privilegija. Ne vidi se, ili se svjesno zanemaruje činjenica da stvaralaštvo nije samo vrhunsko sportsko dostignuće, već svako dostignuće koje za jedinku znači uspjeh i koje izaziva radost i zadovoljstvo. Čovjek, se ne uključuje u fizičku kulturu samo zato da bi zadovoljio svoje praktične potrebe, već i zato što mu ona pruža mogućnost da ispolji i provjeri svoje snage i ljudske vrijednosti. „Stvaralaštvo je jedna od najsuštniskijih i najdubljih ljudskih potreba“. ¹¹⁸ Ono ne trpi prinudu i ne zavisi od volje drugih, već se uvijek javlja spontano, kao rezultat nadahnuća i želje da se postigne što više i bolje. Uvijek traga za novim rješenjem, kroz koje bi se potvrdio i iskazao svoju moć nad prirodom. Vrhunska ostvarenja u fizičkoj kulturi upravo i jesu rezultat neprekidnog eksperimentisanja, traganja i težnje da se ostvari ono što još nije dostignuto. „Čovjek koji nije naučio da stvaralački misli, neće biti u stanju ni stvaralački da dela“ (Polič, 1967). Težnja čovjeka da ispolji svoje stvaralačke sposobnosti, njegove mogućnosti da dostigne fizičke mogućnosti i mogućnost oplemenjivanja vlastitog bića putem konkretne fizičke aktivnosti, predstavlja prave kulturne vrijednosti i osnovne potrebe u fizičkoj kulturi.

Potreba socijalizacije ličnosti

Pod socijalizacijom, najčešće se podrazumijeva proces u kojem pojedini usvajaju društveno korisne i poželjne obrasce ponašanja. Drugim riječima, socijalizacija je proces usvajanja socijalnih normi i uloga kroz koje se formira socijalna zrelost i sposobnost čovjeka da se uključi u život raznih socijalnih grupa i društva u cjelini. Karakteriše se sposobnošću čovjeka ili kolektiva da živi u društvu, da međusobno komunicira, saradu-

¹¹⁷ *Pedagoška enciklopedija* (1989). Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, str. 524

¹¹⁸ Polič, B. (1981). *Fizička kultura u samoupravnom socijalističkom društvu*. Beograd: Jugoslovenski zavod za fizičku kulturu, str. 60.

je. Socijalizirajuća uloga fizičke kulture izražava se u tome, što se kroz raznovrsne aktivnosti u njoj ostvaruju duboki i svestrani uticaji na suštinske strane čovjeka, prije svega na njegov fizički i društveni razvitak. U savremenim uslovima života veoma značajnu ulogu imaju faktori koji obezbjeđuju razvoj i očuvanje socijalne aktivnosti ljudi. U ove faktore spadaju i snaga, izdržljivost, spretnost i druga svojstva koja obezbjeđuju čovjekovu motornu aktivnost. Ova svojstva omogućavaju čovjeku da efikasno radi u raznim uslovima, da se duže suprotstavlja zamoru. Na taj način, sjedinjavanje fizičkog vježbanja sa drugim društveno-korisnim radom ili učenjem, bitno utiče i na formiranje ličnosti. S obzirom, da je fizička kultura socijalno aktivna djelatnost koja se najčešće odvija u uslovima kolektivnog djelovanja (ekipe, klubovi, grupe, društva), pri čemu često dolazi i do međusobnih kontakata između različitih grupa i kolektiva, i to na najrazličitijim nivoima (prvenstvo kroz sportska takmičenja, igre i sl.). Na taj način, fizička kultura doprinosi razvoju pričanja, druženja, zajedništva među individuama, što je veoma značajan mehanizam socijalizacije ličnosti kao bitnoj potrebi u ljudskoj kulturi. Na kraju, ne smije se smetnuti sa uma, da snaga i efekti socijalizacije kroz fizičku kulturu, u velikoj mjeri zavisi od ideologije određenih socijalnih sistema, od shvatanja potreba fizičke kulture i njenih suštinskih vrijednosti, a dobrim dijelom i od odnosa same ličnosti prema njoj. Pedagoška vrijednost je u tome što se razvijaju i one sposobnosti i karakteristike koje povećavaju adaptaciju na uslove života. Njena svrsishodnost se ogleda u svim onim radnjama i djelatnostima kroz koje se upotpunjuje značaj fizičke kulture, a bez kojih je nemoguće vršiti pozitivne transformacije u cjelokupnoj strukturi ličnosti čovjeka.

STANDARDI I NORME U FIZIČKOJ KULTURI

Značaj norme za postojanje društva je determinativan. Norma ga s jedne strane određuje kao posebnu pojavu u svemiru, a s druge strane je *differentia specifica* u odnosu na životinjska društva: „samo ljudsko društvo živi i postoji po normama, životinjska društva žive po urođenim nagonima životinja koji ih sačinjavaju”. Gams, A. (1990) navodi: „Ljudsko društvo se odvojilo od životinjskog putem norme, i norma je odrednica koja stoji u osnovi razvoja i civilizovanosti ljudskog društva. Norma nije samo pravilo ponašanja, jer određena pravila ponašanja, zasnovana na instinktima, postoje i u životinjskim društvima. U osnovi norme, njenog formiranja, održavanja i unapređivanja stoje društvene vrijednosti, koje su u određenom vremenu i u određenom društvu (društvima) opšte prihvaćene.”¹¹⁹ Savremena demokratska pluralistička društva zasnivaju se na sistemima normi čije poštovanje omogućava funkcionisanje tih društava i kvalitet življenja građana. Pojam „norma”, kaže Gams, ima više značenja. Potiče iz istoimene latinske riječi „norma“ koja je u početku označavala tesarev uglomjer, kasnije mjerilo opšte uzev, a još kasnije pravilo. I u današnjim jezicima ta riječ ili riječi izvedene od toga korijena označavaju određenu mjeru, pravilo, a zatim određen prosjek stanja stvari, činjenica.

U sferi fizičke kulture istorijski tokovi razvoja usloveli su poseban sistem normi.

119 Gams, A., *Norme i ljudsko društvo*, Zagreb, 1990.

On uključuje opšte norme, koje sa odgovarajućeg aspekta regulišu društvene odnose i specifične norme, koje su svojstvene samo fizičkoj kulturi. Sama riječ „norma” u najopštijem smislu znači pravilo, propis, mjerilo, načelo rada, ugledni primjer i sl.

U ovu, drugu vrstu spadaju, u prvom redu, norme upravljanja određenim procesima u fizičkoj kulturi, zatim sistem normi za ocjenu fizičke ili sportsko-tehničke pripremljenosti, norme sportskih dostignuća i sportsko-kvalifikacione norme, norme sportske etike i ponašanja (posebno u međunarodnim kontaktima), norme za izradu i korišćenje sportskog inventara i rekvizita. Ove norme nisu apsolutne i nepromjenljive, već uslovljene opštim normama i vrijednostima. *Vrijednostima* dominira faktor unutrašnje pobude, dobrovoljnog opredjeljenja, želje i slično... *Norma* više ističe obaveznost, primjenu sankcija u slučaju kada se one ne poštuju ili se bitnije odstupa od njih. Zato vrijednosti sadrže opštu i suštinsku orijentaciju, dok se norme konkretizuju u vrijednosne zahtjeve, kako bi se i ponašanje čovjeka uskladilo sa konkretnim uslovima, u konkretnim situacijama i stvarnosti.

U društvu su norme sastavni elemenat društvene djelatnosti, pa stoga i etiološka¹²⁰ osnova njene strukture, a to znači svake društvene djelatnosti pa i sportske, to je u sociološkom pristupu sportu nezaobilazna analiza sportskih pravila.

Karakter sportskih aktivnosti vezanih za specifičnost ili izuzetnu naglašenost ponašanja pojedinaca u postizanju posebnih rezultata, daje takmičarski karakter sportskim aktivnostima, postavlja etiološku dilemu formiranja pravila u sportskim aktivnostima. Osnovu etiologije pravila u sportskoj djelatnosti treba tražiti u takmičarskom, rivalskom karakteru sportske aktivnosti, zbog koje je potrebna „druga strana”. Postojanje „druge strane” u sportskoj aktivnosti traži instrumente uređivanja odnosa sa tom “drugom stranom”.

„Druga strana” može biti sadržana u istom subjektu sa „prvom stranom”, kada treba postići bolje rezultate, kada je takmičenje sa samim sobom. Takva vrsta sportskog nadmetanja sa „samim sobom” iziskuje takođe vrstu pravila kojima će se urediti sportski odnosi. Sportska aktivnost se najčešće ostvaruje u skupini, grupi, timu, zajednici ili organizaciji, što zahtijeva uređivanje ponašanja u tim skupinama, kako bi se izbjegli “sudari”. Karakter sportske aktivnosti na personalnom, interpersonalnom, a naročito unutar i međugrupnom planu, zbog njene kohezivnosti i intenziteta, čini sportska pravila neizbježnim elementima u svim vrstama sportskih aktivnosti. Etiološka osnova sportskih pravila u samom karakteru sporta posebno dolazi do izražaja u sportskoj djelatnosti, koja dobija karakter višestepenog organizovanja. Poznata je izreka „sportsko ponašanje” kao sinonim za dobro organizovane, izuzetno intenzivne društvene kontakte, odnose i ponašanje. Društvena pravila su utvrđeni načini ponašanja koji su u funkciji instrumenata za regulisanje socijalnih kontakata, društvenih odnosa i društvenog ponašanja. Iz navedene definicije društvenog pravila slijedi izvedena definicija sportskog pravila kao „utvrđenog načina ponašanja, kojim se regulišu sportski kontakti, sportski odnosi i ponašanja u sportu, a na osnovu toga personalne, grupne i kolektivne aktivnosti i djelovi sportskih

120 Etiologija u najširem smislu označava ispitivanje o uzrocima određenih pojava.

djelatnosti, sportska djelatnost i sport u cjelini.” Regulacija može imati interni i eksterni karakter, odnosno regulaciju u strukturi sporta i između elemenata sporta i ostalih elemenata globalnog sistema. Sa stanovišta elemenata između kojih se, uz pomoć pravila, uspostavlja odnos, sportska pravila mogu biti:

- *interpersonalna*, kada se uz pomoć utvrđenih načina uspostavlja sportski odnos ili ponašanje između dvije sportske aktivnosti istog subjekta ili dva srodna sportska kontakta, odnosno sportska odnosa, dva različita sportska ponašanja ili istorodnog ponašanja u dvije različite situacije. Neka za tu vrstu posluži primjer da sportista sebi utvrđuje pravilo ponašanja da bude onakvo kako želi od drugoga da se prema njemu ponaša, ili, drugi primjer, sportista određuje da će svakodnevno po jedan sat trenirati, uvježbavati ili probati jednu aktivnost i slično.

Intrapersonalna su ona sportska pravila gdje se reguliše odnos između dva subjekta u sportskim kontaktima, sportskim odnosima, sportskom ponašanju, sportskim aktivnostima i sportskoj djelatnosti. Tu spadaju najrazličitija pravila takmičenja između pojedinaca, pravila ponašanja sportiste prema publici i slično.

- *unutargrupna i međugrupna* sportska pravila, kojima se regulišu sportski kontakti, odnosi, sportske aktivnosti u sportskoj grupi, timu ili između grupa, odnosno sportskih ekipa, sportskih ekipa i publike i sl. Sa stanovišta elemenata u strukturi sporta između kojih se uspostavlja kontakt, djelovanje, ponašanje, zaokružena sportska aktivnost, odnosno djelatnost, sportska pravila mogu biti između subjekata sportskih aktivnosti, subjekata i oruđa, odnosno predmeta sporta, uslova ostvarivanja sporta i posebno pravila kojima se reguliše odnos prema rezultatima sporta. Sportska pravila, kao načini ponašanja u samoj sportskoj aktivnosti, posebno su manifestna kao utvrđeni načini podjele sportskih uloga ili podjele rada u sportskoj aktivnosti, odnosno podjele rada u sportskoj djelatnosti. U ovom slučaju se radi o podjeli rada, odnosno aktivnosti, unutar sportske ekipe.

Posebnu grupu pravila sačinjavaju ona kojima se reguliše igra ili takmičenje, sportska grana ili sport u cjelini. Sport ima posebnu vrstu tehničko-tehnoloških pravila, kojima se reguliše odnos između subjekata sportske aktivnosti s jedne strane i predmeta, odnosno oruđa, s druge strane.

Pored navedenih kategorija pravila kojima se reguliše sportska djelatnost, posebnu podjelu pravila treba izvršiti prema karakteru dispozicije i sankcije koje sadrže ta pravila. Tu spadaju sportski običaji, sportski moral i sportsko pravo.

Sportski običaji su, može se reći, najbrojnija sportska pravila. Radi se o nepisanim pravilima ponašanja u sportu, iza kojih, sem navike i kršenja istih, ne stoji nikakva sankcija. Sa stanovišta zastupljenosti sportskih običaja može se konstatovati činjenica da su oni najrasprostranjeniji u masovnim sportskim aktivnostima. Što je sportska aktivnost razvijenija i organizovanija preko sportske djelatnosti i pojedinih institucija, to su običajna pravila u sportu sve rjeđa. U vrhunskim sportskim disciplinama običajna pravila zamjenjuju pravna i aktivnosti su institucionalizovane.

Sportski moral je druga kategorija sportskih pravila sa specifičnom regulativnom, ali i integrativnom funkcijom u sportskim aktivnostima. Pošto je karakteristika morala

da su i to neformalna, nepisana pravila, sa funkcijom izraženom u stavu javnog mnjenja i griži savjesti, to se u samom karakteru sporta nazire funkcija sportskog morala, naročito na relaciji između sportiste i publike. Sportista mora izgrađivati ne samo svoju vještinu, dakle ulogu koju ima, već cjelinu svoje ličnosti, svoje „ja”, da bi mogao da primi odgovornost za odluke koje prihvata.

Tačno je da svaka rasprava o moralu ne može mimoći temu o profesionalizmu i amaterizmu, vrhunskom i takmičarskom sportu, problem masovnosti itd. Vrednovanje sporta svodi se na spoljašnje, tehnički mjerljive rezultate, dok se prikrivene i etičke, estetske i druge stvaralačke vrijednosti ne vide i ne traže. Danas mnogi istraživači govore o sociologiji sportskog morala, koja bi trebalo da proučava vladajuće moralne norme, one koje regulišu sportski život i društvene uslove, a ti uslovi, opet, izgrađuju takve norme. Konkretnije, ona treba da utvrdi kako se obrazuju moralne norme u sportskom životu i kakvu ulogu one imaju u izgrađivanju moralnog stava sportiste. Da se mnogi ne rukovode istinskim principima u sportskom životu, kazuju primjeri vidljivih devijantnosti i prevara u sportu. U pitanju su povrede osnovnih moralnih načela. Izvori moralnih devijacija ne leže u samom sportu, već izvan njega, u organizaciji, načinu odvijanja sportske aktivnosti u zahtjevima šire društvene okoline, partikularnim interesima određene grupe.

Sportsko pravo je svojevrsni regulativ sportske djelatnosti u savremenim uslovima, kada dominira vrhunski sport, izdiferencirana sportska djelatnost, što sve zahtijeva formalizaciju pravila, zahtijeva pisana pravila sa jasnom dispozicijom, sa arbitrom koji će pratiti izvršenje pravila i odrediti, te izvršiti sankciju, ukoliko dođe do kršenja sportskog pravila. Pored razuđenosti i visoke organizovanosti sportske djelatnosti, za pojavu sportskog prava i njegove dominacije nad sportskim običajima i sportskim moralom zaslugu treba tražiti u sportskim kontaktima i sportskim odnosima između raznorodnih sportskih kategorija, koje se bitno razlikuju baš po običajima i moralnim normama, koje unose u strukturu sportskih odnosa. Ako su društvene institucije tvorevine sastavljene od pravila kojima se reguliše jedna oblast društva, to bi i sportske institucije bile elementi u strukturi pravila, kao skup pravila uz pomoć kojih se regulišu odnosi unutar i između pojedinih sportskih grana, odnosi u sportu unutar sportske djelatnosti i između nje i drugih društvenih djelatnosti, te odnosi između djelova sportskog sistema, nacionalnog ili međunacionalnog karaktera. Brojne su institucije koje se razvijaju u sportu. Njima se može regulisati pojedini sportski kontakt ili sportski odnos, takmičenje ili igra, sportska grana ili cijela djelatnost, nacionalni ili internacionalni sportski sistem.

U pogledu regulisanja fizičke kulture kao značajne društvene aktivnosti, jedan od sistemskih propisa koji reguliše ovu oblast je Zakon o sportu. Pored Zakona o sportu, postoji niz drugih zakona i podzakonskih akata koji na određen način regulišu pojedina pitanja direktno ili indirektno u vezi sa fizičkom kulturom.

Pravno normiranje određene oblasti bitno determiniše datu oblast i određuje interes i prioritete države. I sport je, naravno, oblast čija se sudbina u znatnoj mjeri može određivati kroz pravno regulisanje. U tom smislu potrebno je prije svega jasno odrediti interes i prioritete države u sportu. Kada se utvrde interesi države u oblasti sporta, u

skladu sa tim potrebno je uskladiti i pravnu regulativu (direktnu i indirektnu), da bi se ti interesi ostvarili. U suprotnom sve ostaje u domenu želja i političkog marketinga, bez mehanizama da se zadato i ostvari. Od toga da li je interes države da razvija vrhunski sport ili školski sport ili sport za sve (masovni) ili sve zajedno, zavisi i u kom pravcu bi pravnu regulativu trebalo uskladiti.

Predstavljajući ukratko pravnu regulativu koja se tiče fizičke kulture, moguće je napraviti podjelu na propise koji:

1. direktno regulišu fizičku kulturu u cjelini ili njene pojedine oblasti ili
2. one koji regulišu neku drugu materiju, ali rješavajući tu materiju indirektno se odnose i na neku oblast fizičke kulture.

U sociološkom smislu riječ „norma” se više koristi kao termin kojim se označava „svaki socijalno sankcionisani način ponašanja odnosno, „okvir referencije“ ili standard po kome se ocjenjuje ponašanje u jednoj socijalnoj grupi”.¹²¹

Za razumijevanje pravnih pretpostavki važno je razlikovanje:

- sportske regulative i
- sportskog prava.

Sportska regulativa obuhvata sve norme kojima upravljačke hijerarhije propisuju ponašanje sportista, trenera i menadžera. Sportsko pravo obuhvata sve norme kojima država reguliše društvene odnose u sportu. Pravne norme su pravila ponašanja - društveni zakoni propisani od strane zakonodavne vlasti. Za razliku od moralnih, običajnih, religijskih, tehničkih normi, pravne imaju:

- 1) dispoziciju tj. pravilo ponašanja: imperativno ili dispozitivno (granica ponašanja, izbor drugog načina ponašanja);
- 2) sankciju tj. ponašanje drugih subjekata prema prekršiocu dispozicije - nagrađivanje ili kažnjavanje (pravna norma).

Sadašnja faza upravljanja sportom odlikuje se formiranjem novim aktivnostima države na ovom planu, uvođenjem tržišta, stvaranjem novih vlasničkih odnosa. Radni odnosi u sportu podrazumijevaju regulisanje odnosa poslodavaca i zaposlenih u sportu. Raste značaj ekonomskih i socijalnih prava u sportu - socijalno osiguranje, rad i sloboda izbora rada, pravični uslovi rada, jednaka plata za jednak rad. Zakonodavci najčešće usklađuju radno-pravne norme sa sportskom regulativom.

Fizička kultura kao djelatnost od javnog interesa, zauzima značajno mjesto u gotovo svakoj državi, lokalnoj zajednici. Polazeći od značaja fizičke kulture za zdravlje nacije, socijalnu integraciju, međunarodni prestiž i afirmaciju, nacionalni ponos, osjećanje pripadnosti, moral i druge vrijednosti od opšteg interesa, a u želji da se otvore nove perspektive fizičke kulture na nivou države neophodno je, prije svega učestvovati u stvaranju, razvoju materijalno tehničkih uslova za razvoj fizičke kulture. Fizička kultura (sa svim svojim segmentima) direktno je povezana sa očuvanjem i unapređenjem zdravlja, psihofizičkim razvojem, vaspitanjem i obrazovanjem ljudi. Shodno tome propisu-

121 Inđić, H.B.; A. Č. Inđić: Obuhvatiti rečnik psiholoških i psihoanalitičkih pojmova, Beograd, 1972.

ju se norme u pogledu prostora, odnosno objekta, opreme, stručnih radnika i sportskih stručnjaka i bezbjednosti učesnika u bavljenju fizičkim aktivnostima, u zavisnosti od vrste fizičke aktivnosti, koje moraju da ispune organizacije za obavljanje sportske djelatnosti i sportske organizacije osnovane kao preduzeća, odnosno ustanove, da bi mogle da obavljaju sportske djelatnosti, odnosno aktivnosti. Izgradnja sportskih objekata zavisi od uticaja mnoštva posebnih interesa, kako onih iz nalogodavnog okruženja, tako i onih koji proističu iz različitih pristupa djelatnosti sportskog objekta, te shodno tome prilikom izgradnje se moraju ispoštovati različite norme. Izgradnja objekata može se obavljati samo u skladu sa zakonom i drugim propisima, tehničkim normativima i normama kvaliteta.

Sportski objekti takođe moraju zadovoljavati propisane norme, koje se odnose na prisustvo odgovarajućeg sportskog prostora, u čijem sastavu je objekat sa: osnovnim prostorijama, odnosno površinama za izvođenje jedne ili više sportskih aktivnosti; pratećim prostorijama; instalacijama i odgovarajućom tehničkom opremom. S druge strane za sportske terene propisane su standardizovane norme koje moraju ispunjavati kako bi se mogli na njima održavati sportski susreti. Te norme uglavnom zavise od namjene sportskih objekata, odnosno koji se sportovi u njima održavaju. Takođe, postoje i propisane norme za opremu koju moraju posjedovati sportski objekti.

Organizacija može obavljati djelatnosti organizovanja sportskih priredbi, obučavanja u fizičkom vježbanju, razvoja fizičkih sposobnosti i sticanja sportskih navika u određenoj vrsti sporta, ukoliko u cilju osiguranja bezbjednosti sportista i drugih lica ispunu norme, u skladu sa zakonom i sportskim pravilima, koje omogućavaju predupređenje rizika nastanka štete i mjere kojima se smanjuje mogućnost rizika. „Poznato je, naime, da svako društvo čini određene napore u cilju održavanja ravnoteže u socijalnom sistemu odnosno smanjivanja tendencija koje nisu u skladu sa društvenim interesima. Svako regulisanje stvarnosti, pak, ukoliko prati stabilne ciljeve, mora da se oslanja na određene norme. Kao što je poznato, ljudski postupci se ne sastoje od prirodnih, instiktivnih reakcija na spoljašnje stimulanse. Drugim riječima, oni ne predstavljaju proste odgovore na situaciju, već između situacije i impulsa za dejstvo koje ona izaziva i između tog istog impulsa i odgovora na situaciju stoji norma, koja se ne može isključiti iz te situacije, ma da je ova nije uslovlila, nego je ta norma povezana sa najopštijim principima kulture.”¹²²

Kada su u pitanju norme sportskog ponašanja, prvo ćemo nešto reći o *Fer-plej* pojmu, pod kojim se podrazumijeva poštovanje dogovorenih pravila, odricanje od nepravedno stečenih prednosti, jednake šanse za sve, obzirno ponašanje, poštovanje svog protivnika u sportu i prihvatanje drugih i drugačijih. Razvojem fizičke kulture i sporta utemeljile su se norme, pravila ponašanja koja su samo za tu oblast važeća, te u tom smislu značajna su dva oblika moralnih pravila koja su bitna u međunarodnom sportu. Prvi „Sportski manifest” Međunarodnog savjeta za fizičko vaspitanje pri Ujedinjenim nacijama, ističe etički aspekt, koji se ogleda u sljedećem: sport je fizička aktivnost koja ima karakter igre i borbe, pri čemu se moraju poštivati sportska pravila, treba da bude „fer pley“ odnos, zatim, sport može da predstavlja susrete među ljudima uz solidarnost,

122 Солдов, Е. В.: Культура и личность, Београд, 1976, str:49

sportski ideali treba da budu istina i korektan odnos. Drugi oblik moralnih normi je kodeks ponašanja pod nazivom „Fair play” čiji je osnivač Pierre de Couberten (Pjer de Kuberten). Kodeks sadrži slijedeća pravila, norme:

- razvijanje korektnih, drugarskih odnosa među sportskim suparnicima,
- poštovanje pravila i sudijskih odluka,
- razvijanje aktivizma da bi se oplemenila sportska borba u takmičenju,
- usklađivanje ličnih potreba i interesa sa potrebama i interesima ekipe kluba, reprezentacije,
- razvijanje antikolonijalnog, antirasističkog, antinacionalističkog stava u širim sportskim takmičenjima.

Radi osiguranja jednakih pedagoških i materijalnih uslova u svim osnovnim i srednjim školama utvrđuju se pedagoški standardi i normativi, kao zajednička osnova u osiguranju uslova za vaspitno-obrazovni rad i uspješno ostvarivanje ciljeva i zadataka iz nastavnih planova i programa za fizičko vaspitanje Polazeći od potreba i materijalne osnove društva, Pedagoškim standardima i normativima se svim učenicima i nastavnicima osigurava ista polazna osnova za stvaralački razvoj i razvoj sposobnosti učenika. Poštovanjem standarda i normi se omogućava primjena svih vidova nastave koju zahtijeva savremena pedagoška nauka i praksa, zasnovana na savremenim dostignućima nauke i tehnike i tehnologije, na modernoj pedagoškoj teoriji i praksi, humanizmu i etici. Socijalne norme tijesno su povezane sa socijalnim vrijednostima, pošto i jedne i druge regulišu međuljudske odnose omogućavajući usaglašavanje postupaka, akcija i djelatnosti pojedinaca sa funkcionisanjem socijalne cjeline. Između normi i vrijednosti ima i značajnih razlika. U pojmu „vrijednost” dominira faktor unutrašnje pobude, dobrovoljnog opredjeljenja, želje i sl., dok se u pojmu „norma” više ističe obaveznost odnosno primjena sankcija u slučaju kada se one ne poštuju.

FUNKCIONALNA STRUKTURA FIZIČKE KULTURE

Sferu teorije fizičke kulture opisuje nekoliko prisutnih funkcija, koja mogu biti razvrstana u tri grupe:

Podrška kretnim ljudskim aktivnostima. Ovo je sa gledišta da opisuje, ne samo organizovane vidove aktivnosti koje pospješuju motoričke sposobnosti i vještine, već uključuje i prirodni razvoj organizma, motoričkih sposobnosti, kao i jačanje zdravlja. Na sva ova pitanja odgovore možemo pronaći preko fizičkih vježbi.

Stvaranje pozitivnih promjena kod ličnosti u smislu fizičke kondicije, odnosno otkrivanje prava čovjeka da utiče na njihovu efikasnost, utiče na nivo razvoja svojih morfološko-funkcionalnih karakteristika organizma, kvantitet i kvalitet pokrenutih vitalnih sposobnosti, putem vježbi. „Potpuna upotreba fizičke kulture ima za želju da se čovjek svjesno dovede do fizičkog savršenstva.”¹²³

123 Железняк, Ю. Д., Минбулатов, В. М. (2004): *Теория и методика обучения предмету «Физическая культура»*. Москва: Академия, str. 42

Uticao na materijalne i duhovne društvene vrijednosti radi zadovoljavanja potreba koje savremeno društvo nameće i samim tim na što efikasniji način svjesno djelovali na čovjeka u cilju razvoja „fizičkih karakteristika“. Ove vrijednosti bi u sebi trebalo da sadrže razne tipove gimnastike, sportskih igara, kompleksa fizičkih vježbi, naučnih saznanja, metode vježbanja, materijalno-tehničke uslove i dr.

Vodeći se ovakvom formom, teorija fizičke kulture, na neki način predstavlja teorijski oblik opšte kulture čovjeka. Njene aktivnosti i socijalni značaj rezultiraju stremljenju ljudi ka fizičkoj aktivnosti, mada u drugu ruku ona takođe rezultira iz ljudskih aktivnosti, što takođe predstavlja put ka fizičkoj perfekciji. Kako se došlo do ovog zaključka veći broj ruskih autora je donosilo i različite definicije fizičke kulture, dok se možda neke i razlikuju od ranije usaglašenih definicija. Ašmarin (2006) kaže da fizička kultura u stvari predstavlja dio opšte kulture kod individualaca i šire, dok reprezentuje sumu ukupnih materijalnih i duhovnih vrijednosti, ostvarene i korišćene za fizičko usavršavanje čovjeka. Dok Ilinič (2001) kaže da ona predstavlja kulturu čitavog društva, koja traži rezultate aktivnosti i uslove potrebne za njihovo ostvarenje, sa čime se cilja na razvoj i koordinaciju psihičkih i fizičkih sposobnosti radi jačanja zdravlja čovjeka.

Ovim putem pridaje se još veći značaj teoriji, koja sa svojom sekcijom dizajniranih modela kao disciplina fizičke kulture, ima još veći uticaj na otkrivanje raznih zakonitosti koje podižu našu struku na još veći nivo.¹²⁴

Da bi se potpunije shvatila suština fizičke kulture, njena uloga u životu savremenog čovjeka, neophodno je da se analiziraju i osvjetle njene socijalne i druge realne funkcije. To je ujedno i jedan od bitnih uslova za pravilno usmjeravanje njenog funkcionisanja i daljeg razvoja.

Sam termin *funkcija* u društvenim naukama ima nešto drugačiji smisao od onoga koji se koristi u nizu prirodnih i formalnih nauka. U društvenim naukama, naime, ovaj termin je neposredno vezan za pojam *funkcionisati* - djelovati, nalaziti se u akciji, uticati proizvodeći nekakav efekat. Shodno tome, pod funkcijama fizičke kulture podrazumijevamo „njoj svojstvenu osobenost da djeluje na čovjeka i ljudske odnose, zadovoljavajući i razvijajući određene potrebe pojedinca i društva” (Matvejev, 1984). Pri tom se podrazumijeva da se funkcije ne mogu realizovati same po sebi, već uglavnom kroz neposrednu aktivnost usmjerenu na usvajanje određenih vrijednosti. Kada se čovjek uključi u neku aktivnost, na pr. u sport, on u toku te aktivnosti provjerava na sebi djelovanje te aktivnosti, koja je uslovljena njenim osobenim svojstvima, zadovoljava svoju prirodnu potrebu za kretanjem (ili stvaralaštvom), stupa u ove ili one odnose sa drugim ljudima itd. Na taj način, u funkcijama fizičke kulture, kroz neposrednu aktivnost, otkriva njen smisao i sadržaj, a samim tim i njen značaj za sebe samog i društvo u cjelini.

U dosadašnjem izučavanju funkcija fizičke kulture, međutim, mogu se uočiti značajne razlike, pa i nesuglasice. Uočene razlike nastaju, prije svega, usljed različitih metodoloških pristupa u izučavanju ove problematike, ali i usljed različitog poimanja same suštine fizičke kulture i njene socijalne uloge.

124 Косоулина, О. П. (2001). *Основы теории и методики физической культуры и спорта*. Москва: Московский государственный университет экономики, статистики и информатики, стр. 15.

Postojeće razlike šematski se mogu predstaviti u dvije dijametralno suprotne koncepcije. Prva se sastoji u svođenju funkcija fizičke kulture na neka njena pojedinačna svojstva čije se značenje apsolutizuje i samim tim sužava uloga fizičke kulture. Tipičan primjer za to su mišljenja pristalica tzv. „teorije kompenzacije“ koja je dosta rasprostranjena u zapadnoj sociologiji, po kojima je glavna i gotovo isključiva funkcija fizičke kulture da „kompenzuje štetne uticaje savremene civilizacije“. Ne ulazeći u detaljniju analizu osnovanosti ili neosnovanosti ove koncepcije, valjalo bi se podsjetiti da je fizička kultura složena višefunkcionalna socijalna pojava u koju se uključuje čitav niz različitih aktivnosti kroz koje se podmiruju brojne i veoma raznovrsne ljudske potrebe i sklonosti. Zato, svaki pokušaj da se njene funkcije svedu na samo ovo ili ono funkcionalno svojstvo, neminovno vodi ka sužavanju njene socijalne uloge i njenog socijalnog značenja uopšte.

Druga krajnost može se predstaviti tendencijom ka preuveličavanju uloge fizičke kulture, tj. ka neosnovanom proširivanju njenih funkcija. Fizičkoj kulturi se često pripisuje ne samo funkcije koje se ispoljavaju u njoj samoj već i u njenim raznovrsnostima posrednim i neposrednim vezama sa drugim socijalnim i prirodnim pojavama. Sintetički uzeto, fizičkoj kulturi se pripisuju i takve funkcije kao što su: formiranje cjelovite, svestrano razvijene ličnosti: socijalizacija ličnosti i socijalna integracija; moralno, intelektualno, estetsko i radno vaspitanje; jačanje zdravlja i čeličenje organizma; razvijanje motoričkih sposobnosti i motoričko obrazovanje; otklanjanje ili ublažavanje posljedica hipokinezije i povećanje adaptivnih mogućnosti organizma; zdravo i racionalno korišćenje slobodnog vremena, uspostavljanje saradnje i međuljudskih odnosa na svim nivoima, pa i na međunarodnom; zabavna, gledališna, hedonistička i mnoge druge funkcije. Ispada, naime, da fizička kultura obuhvata gotovo cjelokupnu kulturu i sve pojave u njoj. Očigledno je, međutim, da se radi i o nekim funkcijama za koje bi jedna iole strožija kritika neosporivo pokazala da one ne pripadaju fizičkoj kulturi ili, bar, ne samo njoj.

U takvim okolnostima zadatak teorije fizičke kulture ne bi smio da se svede na iznalazjenje neke „zlatne sredine“ između ovih krajnosti, već da ove funkcije kritički provjeri i osmisli, oslanjajući se pritom na opšte naučne principe i pristupe. S tim u vezi, Berković, L. i Vuković, R., (1997) ukazuju na sljedeće¹²⁵:

1. Funkcije fizičke kulture, kao i sve ostale realne funkcije, praktično su neodvojive od određenih formi djelatnosti u kojima se one ispoljavaju jer, kao što je poznato, funkcija i forma ne postoje nezavisno jedna od druge, već se na određen način trajno međusobno uslovljavaju. Termin „forma“ označava ono što strukturno karakteriše pojedine vidove ili područja fizičke kulture, tj. njihovu strukturnu određenost. Radi se, dakako, o onim vidovima i područjima fizičke kulture koji zbog svoje međusobne povezanosti i povezanosti sa osnovnim sferama društvenog života karakterišu opštu strukturu fizičke kulture kao cjelovite socijalne pojave.

2. Pri utvrđivanju funkcija fizičke kulture mora se uzeti u obzir da njeno formi-

125 Berković, L., Vuković, R. (1997.): *Teorija fizičke kulture*, Fakultet fizičke kulture Novi Sad, str.101-103.

ranje, funkcionisanje i razvoj zavisi prvenstveno od društvenih odnosa, načina života i osobnosti onih sfera društvenog života u koje se ona organski uključuje. Sasvim je izvjesno, na primjer, da će se struktura i hijerarhija funkcija fizičke kulture u sistemu vaspitanja i obrazovanja bitno razlikovati od funkcija u području sporta, a isto tako da će se izvjesne razlike ispoljiti i unutar oba ova područja, u zavisnosti od konkretnih zahtjeva i usmjerenja pojedinih njihovih komponenata.

3. Konačno, mora se uzeti u obzir da se fizička kultura neprekidno mijenja u zavisnosti od promjene uslova života, ali isto tako da između pojedinih etapa njenog razvoja postoji zakonita povezanost, odnosno sukcesivnost. Zbog toga u proučavanju funkcija fizičke kulture treba imati u vidu kako njena relativno stabilna, nepromjenljiva svojstva tako i osobnosti koje se ispoljavaju u svakoj pojedinoj društvenoj formaciji.

Zahvaljujući ovim stavovima, u novijim analizama funkcije fizičke kulture predstavljene su znatno realnije, premda sve razlike još nisu otklonjene. Sovjetski autor Peterson, na primjer, izdvojio je sljedeće funkcije: socijalno-praktičnu, informativno-saznajnu, komunikativno-vaspitnu, estetsku i funkciju odmora i zabave. Autor posebno naglašava da se socijalna vrijednost fizičke kulture ne ispoljava samo u tome što se kroz nju stvaraju određene kulturne vrijednosti, već najviše u tome što ona u sebe krije bogate mogućnosti za samorazvoj, samovaspitanje i aktivno djelovanje u cilju realizacije stvaralačkih mogućnosti, kako u fizičkoj tako i u duhovnoj sferi.

Američki sociolog Stivenson ističe da sport (identifikujući ga sa širim područjem fizičke kulture) predstavlja socijalni i kulturni fenomen, koji ima pet osnovnih funkcija: socio-emocionalnu, funkciju socijalizacije, integrativnu funkciju, političku funkciju, funkciju socijalne mobilnosti (Prema Blagajac, 1986).

Socioemocionalna funkcija proizilazi iz potrebe čovjeka za očuvanjem svoje socijalno-psihičke stabilnosti. U tom smislu, autor za sport ističe tri mehanizma:

- (1) kontrola nad naprezanjima i konfliktima,
- (2) stvaranja situacija koje izazivaju osjećaj društvenosti, drugarstva, prijateljstva,
- (3) postojanje sporta kao rituala, kao simbola očuvanja kulturnog i socijalnog nasljeđa.

Funkcija socijalizacije odražava veliki značaj sporta i ostvaruje se kroz dva uzajamno povezana procesa - jačanje i formiranje. Ideja jačanja obuhvata teoriju operativne fizičke pripreme dok se pod formiranjem podrazumijeva stvaranje konkretnog modela ponašanja.

Funkcija integracije manifestuje se u vrijednostima sporta kao sredstva za dostizanje harmoničnog identifikovanja čovjeka sa kolektivom. Socijalizacija i jeste sredstvo za uključivanje (integraciju) čovjeka sistem gledišta i ponašanja izgrađenog u datoj kulturi.

Politička funkcija manifestuje se u primjeni sporta kao političkog instrumenta. To je, može se reći, dalje proširivanje funkcije integracije, pri čemu je zadatak sporta stvaranje nacionalnog osjećanja identifikacije i nacionalnog prestiža.

Funkcija socijalne mobilnosti ispoljava se, prema Stivensonu, u doprinosu spor-

ta povećanoj socijalnoj mobilnosti, posebno siromašnih, etničkih i raznih manjina (npr. crnaca u SAD). Takva socijalna mobilnost teče u dva pravca: kroz povećanje društvenog prestiža ili kroz socijalni prestiž i obezbjeđenja materijalnog statusa.

Francuski sociolog Dimazedier, ističe tri funkcije slobodnog vremena: reproduktivnu, rekreativnu i obrazovnu, ili funkciju razvoja ličnosti. **Reproduktivna funkcija** uslovljena je potrebom da se čovjek odmori, da obnovi, reprodukuje svoje fizičke duhovne snage. **Rekreativna funkcija** vezana je sa zahtevom da se otkloni uticaj monotonije u toku rada, da se čovjek zabavi, oslobodi dosade i monotonije karakteristične za savremene uslove rada. **Obrazovna funkcija** usmjerena je na razvoj ličnosti, razvoj stvaralačkih potencijala, šire i slobodnije društveno učestvovanje.

U jednoj novijoj studiji, istaknuti ruski teoretičar fizičke kulture L. P. Matvejev (1984), osim ranije navedenih stavova ističe da se u određivanju funkcija fizičke kulture mogu koristiti samo ona svojstva koja su njoj zaista svojstvena i na kojima su zasnovani njeni odnosi sa drugim pojavama, stranama i procesima određene društvene stvarnosti.

To znači, da se fizičkoj kulturi ne mogu pripisivati funkcije za koje ne postoje dovoljno jake osnove u njenom realnom sadržaju i strukturi. Shodno tome, Matvejev sve funkcije dijeli u dvije grupe: specifične i opštekulturne. U specifične autor svrstava funkcije koje su svojstvene samo fizičkoj kulturi i koje se, u pravilu, ne ispoljavaju ni u jednoj drugoj sferi kulture. Ove funkcije dalje dijeli na sistemsko-integrativne, tj. one koje su svojstvene fizičkoj kulturi u cjelini, i komponentno-profilirane, tj. one koje se ispoljavaju samo u nekim njenim vidovima, područjima, usmjerenjima. U opštekulturne, pak autor svrstava sve one funkcije koje su inače svojstvene kulturi i koje se, na ovaj ili onaj način, ispoljavaju i u fizičkoj kulturi.

S obzirom da je ova podjela funkcija najbliža stavovima koji su izloženi u uvodnom razmatranju i koncepciji na kojoj se temelji cjelokupna građa koja se dalje izlaže ona će, uz manje modifikacije i ograde, poslužiti i kao osnova za dalje razmatranje ove problematike.

Specifične funkcije fizičke kulture

Kao što je već naznačeno, pod specifičnim funkcijama fizičke kulture podrazumijevaju se samo ona funkcionalna svojstva koja su u punoj mjeri svojstvena samo fizičkoj kulturi kao posebnoj, samosvojnoj sferi kulture. Jasno je, dakako, da se sve ono što se može ostvariti posredstvom fizičke kulture ni izdaleka ne može ubrojati u njene specifične funkcije. Jasno je, na primjer, da okupljanje ljudi radi zajedničke sportske, sportsko-rekreativne ili neke druge aktivnosti, korišćenje sportskih susreta i akcija u cilju uspostavljanja međunarodne saradnje i sl. ne odražava samo neko unutrašnje svojstvo fizičke kulture već su isto toliko i rezultat određenih društvenih odnosa i nastojanja određenih organizacija koje su za to odgovorne.

Specifične funkcije fizičke kulture se sastoje u njenim svojstvima koja omogućuju zadovoljavanje čovjekovih potreba za kretanjem i na toj osnovi optimizuju fizičko stanje i razvoj organizma što je i osnovna pretpostavka za učvršćivanje zdravlja i životnih

snaga čovjeka. Njihov značaj proizilazi, u prvom redu, iz činjenice da je u cjelokupnom razvoju čovjeka motorna aktivnost bila i ostala neophodan uslov za normalno funkcionisanje, razvoj i bitisanje ljudskog organizma. Trajna neaktivnost, ili svođenje ove aktivnosti na minimalne granice, osobito u nekim iole značajnijim etapama ontogeneze, neminovno vodi do narušavanja zdravlja i slabljenja funkcija organizma. U naše vrijeme koje karakteriše ubrzana mehanizacija, automatizacija i kibernetizacija proizvodnih procesa, obim motorne aktivnosti čovjeka sve više se smanjuje, a samim tim povećava se i opasnost od posljedica „hipokinezije”. Stoga se ne treba čuditi što se o ovim posljedicama sa sve većom uznemirenošću govori kao o „bolestima ovog vijeka”. Ovo ne treba shvatiti tako da tehnički proces sudbonosno vodi ka degradaciji fizičkog statusa čovjeka. Sasvim je izvjesno, naime, da veličina posljedica tehničkog progressa ipak odlučujuće zavisi od osobenosti društveno-ekonomskog uređenja, načina života i uslova koje društvo obezbjeđuje za normalan razvoj čovjeka. U tom smislu, uključivanje fizičke kulture u svakodnevni režim života predstavlja jedan od bitnih uslova za ublažavanje posljedica „hipokinezije” i drugih štetnih uticaja savremene civilizacije i značajan faktor za usmjeravanje razvoja fizičkih kvaliteta u pravcu svestranog usavršavanja.

Specifične funkcije pojedinih oblasti (područja i ogranaka) fizičke kulture specijaliziraju se u zavisnosti od osobenosti onih sfera ljudske djelatnosti prema kojima se vrši njena diferencijacija. U tom smislu, prema Berkoviću, L. i Vukoviću, R.(1997) mogu se izdvojiti sljedeće funkcije¹²⁶:

- *obrazovna*, koja se najpotpunije ispoljava kroz fizičku kulturu u vaspitno-obrazovnom sistemu;
- *praktična*, koja je izražena, u prvom redu, u djelatnostima čija je prevashodna svrha podizanje i očuvanje radne i odbrambene sposobnosti i životnih snaga čovjeka uopšte;
- *stvaralačka* (sportska, kreativna), koja je najviše izražena u sportu, osobito u tzv. „vrhunskom sportu”;
- *rekreativna*, koja se ispoljava u aktivnostima koje su orijentisane prvenstveno na sadržajnije korišćenje slobodnog vremena, ili kao faktor odmora i zadovoljavanje emocionalnih potreba, ili uspostavljanja privremeno smanjenih funkcionalnih mogućnosti organizma;
- *zdravstveno-rehabilitacione*, koje se uglavnom ispoljavaju u aktivnostima u kojima se fizička kultura koristi prvenstveno kao faktor liječenja ili rehabilitacije.

Ne smije se svakako izgubiti iz vida da sve ove funkcije nisu usmjerene samo na fizičku već i na psihičku sferu ličnosti. Praktično dakle, one se ne mogu odvajati od opštekulturnih funkcija.

126 Berković, L., Vuković, R. (1997.): *Teorija fizičke kulture*, Fakultet fizičke kulture Novi Sad, str. 103-104.

Opštekulturna funkcija fizičke kulture

Funkcije koje su svojstvene kulturi u cjelini javljaju se na ovaj ili onaj način i kao funkcije fizičke kulture. U pitanju su funkcije koje su svojstvene fizičkoj kulturi samo utoliko ukoliko se ona postavlja i realizuje kao organski dio opšte kulture. Drugim riječima, to su funkcije koje se temelje na funkcionalnim vezama koje fizičku kulturu povezuju sa drugim društvenim pojavama.

Fizička kultura kao socijalni faktor usmjerenog formiranja ličnosti (kao i kultura uopšte), mora biti potčinjena opšte vaspitnim ciljevima. Stoga, njene mogućnosti i efekti u realizaciji sopstvenih ciljeva (ciljeva u užem smislu) ne zavise toliko od njenih specifičnih svojstava, koliko od socijalne usmjerenosti, sadržaja i organizacije cijelog sistema vaspitanja. Sasvim je razumljivo, dakle, da će moralne norme koje se formiraju kroz aktivnost u fizičkoj kulturi u humanističkom društvu imati posve drugačiji karakter.

Pomenuti autori smatraju da je važno je napomenuti da je pripisivanje fizičkoj kulturi nekih vaspitnih epiteta ili funkcija, bez stroge analize njene stvarne vaspitne uloge, u najmanju ruku nekorektno. Poznato je da fizička kultura sama po sebi ne vaspitava, već to čine vaspitači koji upravljaju procesom vaspitanja i odgovarajući sistem vaspitnih odnosa i društvenih regulativa, što se odnosi i na ulogu fizičke kulture u opštem procesu socijalizacije ličnosti i socijalne integracije. Iako fizička kultura predstavlja sve značajniji faktor uključivanja ljudi u društvenu aktivnost i jednu od najmasovnijih formi organizacije društvene inicijative, pravci njene socijalizacije i društvene integracije ponajviše zavise od sistema društvenih odnosa ili, prostije rečeno od toga koje su stvarne socijalne snage koje rukovode tom djelatnošću kako je ona organizovana i kako je usmjerena. Proizilazi, dakle, da se samo odgovarajućim sistemom upravljanja idejnim usmjeravanjem prakse fizička kultura može uključiti u kompleks faktora socijalizacije i usmjerenog formiranja ličnosti uopšte.

Dalje, ovi autori navode da društveni karakter fizičke kulture i njena organska povezanost sa drugim stranama kulture dozvoljavaju da se u njoj realizuje niz opšte-kulturnih funkcija, među kojima posebno treba spomenuti sljedeće: komunikativnu, informaciono-translatornu, normativnu i estetsku.

Komunikativna funkcija fizičke kulture ispoljava se kroz sistem neposrednih međuljudskih odnosa, uključujući tu i međunarodne kontakte i komuniciranje.

Smisao ovih veza i kontakata ne ograničava se samo na ono što je najneposrednije vezano za fizičku kulturu već se sve više šire na sveukupne međuljudske odnose, na cjelokupnu sferu kulturne saradnje i prijateljstvo među narodima. Ovome bitno doprinosi sam karakter fizičke kulture, univerzalni značaj vrijednosti koje se u njoj ostvaruju i, kako ističe L. Matvejev, „univerzalnost sportskog jezika, koji je i bez prevoda razumljiv svim ljudima, zahvaljujući logici časne sportske borbe koja ne razjedinjuje, već objedinjuje ljude”.

Informaciono-translatorna funkcija vezana je sa vrijednosnim sadržajima fizičke kulture. Vrijednosti koje se produkuju u fizičkoj kulturi nose mnoštvo informacija prije svega o dostignućima čovjeka u usavršavanju svojih prirodnih svojstava, ali i mnoštvo

drugih informacija koje predstavljaju neiscrpan izvor novih saznanja. Nije stoga sasvim neosnovano mišljenje istaknutog naučnika i nosioca Nobelove nagrade A. Hilla koji je rekao da je „najveća količina fizioloških podataka sadržana ne u knjigama iz fiziologije, već u *svjetskim rekordima*. Informacije iz oblasti fizičke kulture postaju i sve značajniji dio sadržaja radija i televizije, štampe i drugih kanala masovnih komunikacija. Ovo je i nesumnjivo potvrda sve značajnije uloge fizičke kulture u opštekulturnom životu društva i značajan podsticaj za još šire uključivanje ljudi u tu djelatnost,

Normativna funkcija fizičke kulture sastoji se u tome što je u njenoj praksi stvaraju, konkretizuju i usavršavaju određene norme koje imaju vrijednosni i regulativni značaj. Tu spadaju, u pravom redu, norme fizičke pripremljenosti, normirani pokazatelji sportskih dostignuća, opšti kriterijumi fizičkog usavršavanja, normativi fizičkog opterećenja i sl. Norme ove vrste mogu se shvatiti i kao neka mjerila za ocjenjivanje radne sposobnosti, efektivnosti napora koji se ulaže u realizaciju određenih vrijednosti, ali i kao orijentir na putu ka ostvarivanju tih vrijednosti (ili ciljeva).

Normativni značaj, osim toga, mogu imati i pravila kojima se reguliše ponašanje i odnosi u fizičkoj kulturi (naročito norme tzv. „sportske etike“). U suštini, kroz njih se, na određeni način, konkretizuju opšte etičke norme i moralne vrijednosti određenog društva.

Estetska funkcija proizilazi iz njene suštine, njenih raznovrsnih mogućnosti da zadovoljava određene potrebe čovjeka za lijepim i stvaranjem lijepog. Ukupna djelatnost usmjerena na usvajanje predmetnih vrijednosti fizičke kulture, u stvari, ima karakter samopotvrđivanja pa prema tome i estetski značaj, jer estetski opažaji čovjeka, na neki način, prolaze kroz prizmu njegovog fizičkog stanja koje u sebe uključuje i ocjenu fizičkih svojstava (dobara). Nesumnjivu estetsku vrijednost, na primjer, predstavlja harmonija tjelesnog i duhovnog razvoja, zatim, skladnost i gracioznost pokreta, stasita tjelesna građa i sl. Mnoge od tih vrijednosti našle su svoj odraz u različitim umjetničkim djelima, a često i same po sebi predstavljaju umjetničko djelo (osobito u sportu). Jasno je, međutim, da se konkretna estetska djelotvornost fizičke kulture ne može jednostrano uzeti kao njeno imanentno svojstvo, s obzirom da je ona najvećim dijelom opredijeljena idejnim, vaspitnim i socijalnim osnovama i samom organizacijom.

Kao što se vidi, fizička kultura, u jedinstvu sa drugim stranama kulture, predstavlja značajno sredstvo za ostvarivanje različitih ne samo specifičnih već i niza opštekulturnih, opšte vaspitnih i drugih socijalnih funkcija. Njena primarna i objedinjavajuća funkcija je, dakako razvoj, očuvanje i usavršavanje fizičkih snaga i kroz to svih ostalih potencija ljudske ličnosti, što upravo i omogućuje ispoljavanje svih ostalih funkcija i socijalne suštine fizičke kulture.

USLOVI I PRAVCI RAZVOJA FIZIČKE KULTURE

To se u prvom redu odnosi na ona obilježja koja su se dobrim dijelom već potvrdila u većini progresivnih sistema i koja se sa dosta razloga mogu uzeti i kao *osnovni principi*, ili *zahtjevi* u njenom daljem razvoju, a to su:

- (1) humanistička usmjerenost,
- (2) masovnost,
- (3) naučna zasnovanost,
- (4) kompleksnost,
- (5) dinamičnost.

Humanistička osnova fizičke kulture je prva i čini se suštinska odlika savremene fizičke kulture i njene humanističke usmjerenosti, što znači da ona uvijek polazi od čovjeka i njegovih suštinskih potreba. Humanistička koncepcija fizičke kulture, dakle, u prvi plan stavlja čovjeka. On je u toj aktivnosti i objekt i subjekt; on stvara i usvaja određene vrijednosti, ali istovremeno i realizuje sebe kao ličnost, kao nosioca tih vrijednosti.

Poseban akcenat je stavljen na afirmaciju zdravstvenih, socijalnih i vaspitnih vrijednosti fizičke kulture.

U humanistički orjentisanom društvu, fizička kultura se razvija kao specifična sfera mnogovrsne ljudske djelatnosti. U prirodi te djelatnosti je da se ne samo u subjektu već i u samoj djelatnosti i njenoj saradnji sa subjektom, javlja socijalno kao determinanta.

Osnovna načela fizičke kulture:

- dostupnost svima pod jednakim uslovima,
- humanost,
- sloboda izbora i dobrovoljnost,
- zdravlje i bezbjednost,
- tolerancija, etička prihvatljivost i usmjerenost ka punom ostvarivanju ličnosti,
- usklađenost sa prirodom i društvenim okruženjem,
- nezavisnost od zloupotreba u političke, komercijalne i finansijske svrhe, odnosno, od ciljeva koji su suprotni osnovnim vrijednostima fizičke kulture i društva uopšte.

Osnovna odlika savremene fizičke kulture je zapravo njena humanistička usmjerenost. Fizička kultura prije svega polazi od čovjeka i njegovih suštinskih potreba. Riječ „kultura”, ipak, upozorava na čovjeka kao društveno i humano biće, što opet zahtjeva da sve aktivnosti u fizičkoj kulturi dobiju ljudski smisao kako bi se kroz njih mogle razvijati istinske, kulturne i humane vrijednosti. Humanizam i nije ništa drugo do emancipacija čovjeka, tj. svođenje čovjekovog svijeta, čovjekovih odnosa na samog čovjeka.

Proces humanizacije treba shvatiti kao trajno nastojanje da se fizička kultura oslobodi programsko-utilitarnih interesa i ciljeva, odnosno da se suštinske potrebe sliju u jedinstveni stvaralački čin. Fizički razvitak, zdravlje i sportska dostignuća treba da postanu podloga za ostvarivanje autentičnih ljudskih potreba, a ne cilj za sebe. Fizička kultura odnosi se na oblast stvaranja promjena koje se neposredno očitavaju na čovje-

kovom fizičkom biću. To su djelatnosti kojima je neposredni cilj svrsishodno mijenjanje čovjekovih tjelesnih osobina i sposobnosti. Ono što iz samih riječi ne proizilazi jeste to da fizička kultura podrazumijeva istovremeno proces stvaranja humanih vrijednosti. Humanistička vrijednost fizičke kulture u prvi plan stavlja čovjeka. Čovjek stvara i usvaja određene vrijednosti, ali istovremeno i realizuje sebe kao ličnost, odnosno kao nosioca tih vrijednosti. To predstavlja ne samo aktivnost u biološkom smislu, već postaje ljudska djelatnost, tj. produhovljena i osmišljena aktivnost. Sve ovo ne isključuje utilitarne vrijednosti i sadržaje kao što je jačanje i unapređivanje zdravlja, radne i odbrambene sposobnosti, već njihovo uravnoteženje sa drugim kulturnim vrijednostima, postepeno oslobađanje od njihovog jednostranog pritiska. Fizička kultura, dakle, ne obuhvata samo cjelokupnost materijalnih i kulturnih vrijednosti, već podrazumijeva i određenu svjesnu ljudsku humanu aktivnost i njene rezultate. Kao dio kulture, i fizička kultura je ljudski aktivitet i njihovo djelo u tom području.

Humanistička usmjerenost fizičke kulture pretpostavlja stvaranje neophodnih uslova za masovno uključivanje svih slojeva stanovništva u tu djelatnost. Jednostavno, fizička kultura mora da postane pravo svih i bude dostupna svima, kako bi zaista prerasla u masovni pokret i postala kultura cijelog naroda.

Stvaranje materijalnih i drugih uslova može se postići masovnost u fizičkoj kulturi, koji će svakom čovjeku pružiti jednaku mogućnost za stvaralačko učešće u svim oblicima fizičke kulture. Ovo podrazumijeva dalju demokratizaciju fizičke kulture i šire otvaranje njenih organizacijskih i programskih okvira (uvođenje raznovrsnih humanih sadržaja) čime bi se znatno proširio prostor za zadovoljenje najraznovrsnijih individualnih potreba i interesa.

Fizička kultura u savremenom, humanistički orjentisanom društvu mora biti kompleksna djelatnost, budući da i sama doprinosi razvoju kulture, opšteg vaspitanja i obrazovanja, poboljšanju uslova života, zdravstvenom prosvjećivanju i sl. Proces humanizacije fizičkog vježbanja (treninga), koji težište rada sve više prenosi sa učenja motornih vještina na usavršavanje cjelovite ljudske ličnosti, bitno mijenja ulogu stručnjaka u fizičkoj kulturi. Fizička kultura je i stvar ličnog opredjeljenja ljudi. Ona je u vezi sa interesovanjima i vrijednostima, ali njeno unapređenje nije isključiva stvar pojedinca, već organizovanog djelovanja cijelog društva. Zahvaljujući stalnom naučnom i tehnološkom napretku, fizička kultura je sve manje u funkciji nekih utilitarnih potreba koje su ranije naročito naglašavane (sposobnost za rad, sposobnost za odbranu) a sve više postaje sama sebi svrha.

To, dakle, nije samo aktivnost u biološkom smislu, već postaje ljudska djelatnost, tj. produhovljena i osmišljena aktivnost. Jasno je, međutim, da je humanizacija dugotrajan i veoma složen proces čija potpunija realizacija pretpostavlja korjenite preobražaje, prije svega u shvatanjima, ali isto tako i u neposrednoj praksi fizičke kulture (posebno u tehnologiji rada, odnosima na relaciji učenik-nastavnik, sportista-trener i drugim metodičkim aspektima).

Masovnost fizičke kulture, kao potrebna da fizička kultura bude prihvaćeno od što većeg broja ljudi, odnosno da postane pravo svih i bude dostupna svima, kako bi zaista prerasla u masovni pokret i postala kultura cijelog naroda.

Masovnost se može ostvariti stvaranjem materijalnih i drugih uslova koji će svakom pojedincu pružiti jednaku mogućnost za stvaralačko učešće u svim oblicima fizičke kulture. Dalja demokratizacija fizičke kulture i šire otvaranje njenih organizacijskih i programskih okvira (uvođenjem raznovrsnih humanih sadržaja) stvorioće prostor za zadovoljenje najraznovrsnijih individualnih i društvenih potreba i interesa. „Otvaranjem fizičke kulture prema radnom čovjeku, ističe Polič, ona se više ne pojavljuje kao poseban sektor ljudske djelatnosti, već kao suštinsko obilježje života cjelovite ličnosti, kao način i sadržaj stvaralačkog života ljudi”.

Ne smije se pritom gubiti iz vida da pasivnost i nedovoljno stvaralačko angažovanje čovjeka u fizičkoj kulturi, u principu, nije nedostatak prirode, već nedostatak adekvatnih društvenih uslova koji bi u čovjeku „probudili” smisao i podstakli ga da slobodno fizički iskazuje svoje ljudske mogućnosti. Masovnost u svom suštinskom značenju nužno pretpostavlja i visok stepen organizovanosti fizičke kulture i plansko usmjeravanje razvoja i funkcionisanja svih njenih dijelova (oblasti, područja, usmjerenja). Stremljenje ka masovnosti, naime, samo po sebi pretpostavlja sve širi krug organizacija i institucija, sve raznovrsnije forme i sadržaje, odgovarajuće materijale i druge uslove, pa i sve viši stepen organizovanosti kao osnovne pretpostavke za njeno funkcionisanje u svojstvu cjelovitog socijalnog sistema. Organizovanost u tom značenju uključuje u sebe i plansko usmjeravanje, a prije svega plansko i efektivno regulisanje odnosa između različitih oblasti, područja, usmjerenja i različitih procesa i faktora razvoja koje se, u pravilu, neprekidno mijenjaju.

Naučna zasnovanost fizičke kulture. Za određenje nauke o fizičkoj kulturi nužna su tri elementa: Ime (naziv struke), Rodni pojam (genus proximum) i Struktura nauke. Ime (naziv struke) je “Fizička kultura”, (“Fizička” - prirodna datost kretanja; “kultura” - svrhovita ljudska aktivnost). Rodni pojam (genus proximum) fizičke kulture je fizička aktivnost, a njena *differentia specifica* određena je ciljem-dobrima koje želi da ostvari na ljudski organizam (razvojnim aspektima u fizičkom vaspitanju; maksimalnim postignućima u sportu; optimalnim aspektima u rekreaciji). Zbog toga što je strukturalno “gradi” više nauka, ona se uvijek izražava u množini - „Nauke o fizičkoj kulturi”. Zbog toga što u izučavanju svrhovite ljudske aktivnosti koristimo različite naučne discipline, nauke u našoj oblasti su interdisciplinarne. Strukturu Nauka o fizičkoj kulturi čine tri grupe naučnih disciplina:

- a) jezgro nauka o fizičkoj kulturi;
- b) interdisciplinarne naučne oblasti;
- c) uže stručne naučne oblasti.

Kao i sve druge oblasti života i rada, tako i fizička kultura oslanja se i mora oslanjati na naučnim saznanjima i činjenicama. Istorijski tokovi, naime, pokazuju da je čovjek najprije intuicijom, zatim empirijski i najzad naučnim metodama sve dublje pronicao u suštinu svog bića i procesa koji se odigravaju u organizmu u toku vježbanja (treninga) i sve šire sagledavao zavisnost svoje aktivnosti od njih. Na taj način stvarali su se sve povoljniji uslovi za prevazilaženje stihijnosti i djelovanja zakona slučaja i cijela ova aktivnost postepeno transformiše u istinsku stvaralačku ljudsku djelatnost.

Drugim, riječima, nova saznanja i druga dostignuća nauke, njihovo plansko i smišljeno uvođenje u sferu fizičke kulture nametnuli su se kao odlučujući faktor za postizanje optimalnih rezultata i vrhunskih sportskih ostvarenja, za usavršavanje mehanizama upravljanja veoma složenim procesima, za njen ukupni razvitak i napredak. Samim tim, naučna zasnovanost postaje njeno bitno obilježje i osnovni princip njenog daljeg razvoja.

Sasvim je izvjesno, naime, da je jačanje pozicija nauke snažno podstaklo i dvije veoma značajne tendencije: modernizaciju i intelektualizaciju procesa vježbanja - treninga.

Proces *modernizacije*, što u suštini znači šire korišćenje najsavremenijih tehničkih sredstava i uređaja, najsavremenijih metoda i postupaka, kao i unošenje drugih inovacija, bitno je povećao efektivnost radnih procesa. O tome svjedoče podaci da su se sportski rezultati u nekim sportskim granama i disciplinama poboljšali do nivoa koji prevazilazi i najoptimističnija predviđanja. Uporedo sa modernizacijom, tekao je i proces intenzifikacije radnih procesa. Praktično uzev, proces intenzifikacije je logička posljedica modernizacije. Suština ovog procesa je upravo u tome da se za kraće vrijeme postignu isti ili bolji rezultati, tj. da se ukupno raspoloživo vrijeme pretvori efektivno vrijeme. Značaj intenzifikacije posebno je došao do izražaja u eri enormnog povećavanja obima vježbanja - treninga, tj. ekstenzifikacije radnih procesa, koja je jedan od uzročnika profesionalizacije u sportu.

Intelektualizaciju fizičke kulture definišu procesi koji su usmjereni na povećano angažovanje čovjekovih intelektualnih potencijala u raznim formama njegove djelatnosti. Izvjesno je, naime, da svojim raznovrsnim formama i sadržajima, fizička kultura pruža neiscrpne mogućnosti ne samo za ispoljavanje, već i razvoj intelektualnih sposobnosti. Prva pretpostavka za to je njena konkretna predmetna određenost i svrsishodnost. Ona se izražava u svjesnom nastojanju čovjeka da ovlada najracionalnijim formama motorne aktivnosti (tehnika), u težnji ka postizanju optimalnog stanja morfo-funkcionalnih svojstava, u vrhunskim sportsko-tehničkim ostvarenjima i rekordima, u svrsishodnom ponašanju u specifičnim okolnostima sportskog nadmetanja itd. Svi ovi momenti imaju svoje analoge u radnoj djelatnosti, naročito tada kada treba naći rješenje i bez dovoljne količine informacija, kada treba prognozirati ili vješto i raznovrsno koristiti svoja iskustva zasnovana na bogatim asocijativnim vezama, jednom riječi, kada treba stvaralački rješavati zadatke u neuobičajenim uslovima.

Kao što se vidi, intelektualizacija fizičke kulture najposrednije je vezana za razvoj nauke i naučnih saznanja o njoj. Ubrzani priliv opštih i konkretno-praktičnih saznanja ne samo da pomaže otkrivanju njenih osnovnih zakonitosti već istovremeno obogaćuje njenu praksu, postaje jedan od najbitnijih faktora intelektualizacije društvenog života u cjelini. Pritom, dakako, ne smije se zanemariti ni činjenica da je intelektualizacija vezana i za korišćenje savremenih naučno-tehničkih dostignuća (automatizovanih trenažera, raznih aparta i instrumenata za praćenje i kontrolu efekata, elektronska učila itd.) koja takođe traže povećano angažovanje čovjekovih intelektualnih snaga.

Kompleksnost je jedan od primarnih zadataka koje društvo postavlja pred fizič-

ku kulturu kao mnogostranu pojava koja prožima gotovo sve oblasti društvenog života. Fizička kultura u savremenom, društvu mora biti kompleksna djelatnost, jer na toj osnovi se temelje i njene mogućnosti za uticaj na razvoj i usavršavanje ljudske ličnosti.

Ona je već po svojim funkcijama značajan činilac društvenog progressa, budući da i sama doprinosi razvoju kulture, opšteg vaspitanja i obrazovanja, zdravstvenom prosvjećivanju, poboljšanju uslova života i rada itd. Pod uticajem novih potreba i zahtjeva u pojedinim oblastima društvenog života, obezbjeđuje se neprekidan kompleksan razvoj odgovarajućih oblasti, područja i usmjerenja u samoj fizičkoj kulturi. Te integrativne veze fizičke kulture sa drugim sferama društvenog života i njena unutrašnja diferencijacija kao direktna posljedica tih veza, upravo i karakterišu fizičku kulturu kao kompleksnu, sveobuhvatnu društvenu djelatnost.

Dinamičnost. Svjedoci smo intenzivnog tehnološkog razvoja u svim oblastima čovjekovog života i rada. Svakodnevne životne i radne obaveze zahtijevaju mnogo manje fizičkog angažovanja nego što je to bio slučaj da prije par decenija. Pritom, nužno se mora uzeti u obzir činjenica da dostignuća nauke i tehnike imaju ne samo pozitivan već i negativan karakter. Industrijski progres, naime, vezan je i za djelovanje faktora za koje ljudski organizam u toku svoje evolucije nije dovoljno pripremljen. Neke promjenive životne sredine, na primjer, a prije svega one koje premašuju prag adaptivnih mogućnosti ljudskog organizma, ozbiljno ugrožavaju čovjekovo zdravlje i njegovu radnu sposobnost, pa i sam fizički opstanak. U takvim okolnostima, fizička kultura mora da interveniše uvođenjem takvih formi i sadržaja, kojima bi se bitno uvećale funkcionalne i adaptivne rezerve organizma i time omogućila neutralizacija negativnih uticaja faktora sredine (naravno, uz sve ostale mjere koje su u takvim okolnostima obavezno moraju preduzeti).

Dinamičnost, osim toga, pretpostavlja i neprekidno praćenje i izučavanje svih promjena ne samo u praksi fizičke kulture, nego i u životu uopšte. To je jedan od bitnih uslova da ona bude i trajno aktuelna i da održava stvarni život.

U razne promjene u sferi proizvodnog rada (tehnizacija, automatizacija i dr.) i društvenih odnosa, kao i promjene uslova i načina života savremenog čovjeka rađaju i nove i sve složenije potrebe ljudi u fizičkoj kulturi. Sa druge strane, pak, napredak nauke i tehnike neprekidno uvećava mogućnost optimizacije neposrednih radnih procesa u samoj fizičkoj kulturi, a samim tim i mogućnosti za poboljšanje njene rezultativnosti (efektivnosti i efikasnosti). I jedno i drugo, pak, zahtijevaju od fizičke kulture neprestane promjene i usklađivanja (organizacijskih, programskih, metodičkih i dr.) kako što je i cjelokupna aktivnost u njoj bila, s jedne strane, uvijek na nivou aktuelnih potreba, i interesa svakog pojedinca i društva u cjelini i, s druge - kako bi se maksimalno iskoristile sve mogućnosti koje pružaju savremena nauka i tehnika. Sve to, međutim, postavlja pred fizičku kulturu i zahtjev da bude dinamična tj. sposobna da u svakom trenutku iznalazi i koristi najoptimalnija rješenja.

PRISTUP FIZIČKOJ KULTURI SA STANOVIŠTA POTREBA OSOBA SA INVALIDITETOM

Prema podacima Svjetske zdravstvene organizacije, čak 10% svjetskog stanovništva čine osobe sa invaliditetom. Osobe sa invaliditetom su, dakle veoma brojne, a definišu se kao pojedinci sa psihofizičkim nedostacima (sa kojima se rađaju ili ih stiču tokom života). Ovi nedostaci utiču na narušavanje njihovog integriteta kao ljudskih bića i onemogućavaju im da se formiraju, ispolje i ostvare kao potpuno prihvaćeni članovi društva. To nisu bolesne osobe koje bi trebalo liječiti, a nijesu ni zdrave, jer je njihovo zdravlje dezintegrirano njihovim psihofizičkim nedostatkom. To dovodi do fizičke i mentalne neuravnoteženosti i onemogućava prilagođavanje društvenoj sredini, te vladanje vlastitim biološkim i socijalnim mogućnostima.

Tjelesne vježbe, koje se primjenjuju u svim vidovima fizičke kulture, odavno se, u ovakvim slučajevima koriste kao sredstvo liječenja. Po završetku Drugog svjetskog rata, boračke organizacije i udruženja ratnih vojnih invalida uviđaju značaj sporta u osposobljavanju invalida, i počinju sa međusobnim takmičenjima u pojedinim disciplinama. Vremenom su se stvorili uslovi za formiranje Saveza za sport i rekreaciju invalida po republikama, a 1966. godine osnovan je Savez za sport i rekreaciju invalida Jugoslavije. Zadatak ovog Saveza bio je da koordinira rad, pruža stručnu pomoć, posreduje u razmjeni iskustava između republičkih saveza, da osposobljava i afirmiše invalidne osobe, te da pomaže njihovo uključivanje u normalne tokove života kroz organizovanu fizičku aktivnost. Raspadom bivše Jugoslavije ukida se ovaj savez, a u svim bivšim republikama se osnivaju odgovarajući savezi, pa se tako, osniva i Savez za sport i rekreaciju invalida Crne Gore.

Paraolimpijske igre

Poznato je da svake ljetnje i zimske olimpijske igre prate i Paraolimpijske koje se, po pravilu, održavaju neposredno nakon njihovog završetka. Učesnici Paraolimpijskih igara su sportisti sa fizičkim teškoćama, što urođenim, što dobijenim nakon neke bolesti ili povrede. Nastanak Paraolimpijskih igara je vezan za završetak drugog svjetskog rata, kada su se zbog osposobljavanja i rehabilitacije velikog broja ratnih invalida organizovala njihova nadmetanja u nekim sportskim disciplinama. Na inicijativu ser Ludvig Gutman-a je u Stouk Mandevilu, u Engleskoj je organizovao sportsko takmičenje u kojem su učestvovali veterani iz Drugog svjetskog rata sa povredama kičme. Četiri godine kasnije, sportisti iz Holandije pridružuju se takmičenju koje polako postaje tradicionalno i međunarodni pokret, danas poznat kao Paraolimpijski, je počeo da se formira.

Paraolimpijske igre u potpunom olimpijskom stilu organizovane su prvi put u Rimu, 1960. godine. U Torontu, 1976. sportistima sa povredama kičme pridružili su se i oni sa nekim drugim fizičkim smetnjama. Tako je ostvarena ideja da se pojavljuju različite grupe invalidnih lica u međunarodnom sportskim takmičenjima. Iste godine, prve

Zimske paraolimpijske igre održane su u Švedskoj. Paraolimpijske igre uvijek se održavaju iste godine kada i olimpijada. Od 1988. godine i Igara u Seulu, i 1992. godine, od Zimskih igara u Albertvilu, uvijek se održavaju kao nastavak Olimpijskih igara. Dana 19. juna 2001. godine potpisan je sporazum između Međunarodnog olimpijskog komiteta i Međunarodnog paraolimpijskog komiteta, kojim se ukazuje na to da će Paraolimpijske igre od 2008. godine uvijek biti organizovane kratko nakon Olimpijskih igara, koristeći iste sportske objekte. Međunarodni paraolimpijski komitet (IPC) je svjetsko izvršno tijelo koje rukovodi i upravlja Paraolimpijskim pokretom. On organizuje zimske i ljetnje paraolimpijske igre i istovremeno je međunarodna federacija za 13 sportova, za koje supervizira i koordinira i svjetske šampionate i ostala velika takmičenja. Paraolimpijske vrijednosti su hrabrost, determinisanost, inspiracija i jednakost. Paraolimpijski pokret radi na razvoju sportskih mogućnosti za sve osobe, od početničkog do elitnog nivoa. Formiran 22. septembra 1989. godine, Paraolimpijski komitet je organizacija koja objedinjuje 162 nacionalna paraolimpijska komiteta. Njegovo sjedište je u Bonu, u Njemačkoj. Crnogorski paraolimpijski komitet organizaciono djeluje uz Crnogorski olimpijski komitet.

MARKETING I MENADŽMENT U FIZIČKOJ KULTURI

Marketing u fizičkoj kulturi

Marketing se bavi problemima kreiranja i realizacije obostrano korisne razmjene u kojoj pojedinci i grupe dobijaju ono što im je potrebno i ono što žele. Riječ „marketing“ je kovanica anglosaksonskog porijekla, za koju nema adekvatnog prevoda na našem jeziku, pa se zato upotrebljava izvorno. Etimološko značenje je: stavljanje na tržište. Jednu od najčešće korištenih definicija marketinga formulisalo je Američko udruženje za marketing, i ona glasi: “Marketing je proces planiranja i sprovođenja koncepcija, cijena, promocije i distribucije ideja, roba i usluga, da se kreira razmjena koja zadovoljava potrebe pojedinaca i organizacija”. Kad je u pitanju oblast fizičke kulture, odnosno sporta, rekreacije, sportske edukacije i svih vidova fizičke kulture treba naglasiti da su osnovni proizvodi u ovoj oblasti uglavnom usluge a ne roba ili materijalna dobra. U svjetskom sportu egzistirala su dva uobičajena načina rješavanja finansiranja organizacija iz oblasti fizičke kulture. Jedan od načina je bio vezan za društveni sistem socijalističkih zemalja, u kojima je bilo uobičajeno državno subvencioniranje potreba u oblasti fizičke kulture.

U zemljama sa kapitalističkim društvenim uređenjem problem finansiranja je rješavan uključivanjem marketing funkcije u menadžment sportskih organizacija, pa se marketing u sportu može posmatrati kao strategijsko opredjeljenje sportskih organizacija prema realizaciji sopstvenih, specifičnih ciljeva. Marketing strategija predstavlja rješenje problema koji ima svaka sportska organizacija, i to prije svega u domenu stvaranja finansijskih sredstava, neophodnih za normalno odvijanje sportskih aktivnosti. Ako za primjer uzmemo vrhunski sport, koji zavrjeđuje planetarnu popularnost, treba naglasiti da u nje-

govom finansiranju marketing ima veoma značajnu ulogu, jer se njegovim procesima obezbjeđuju najveća sredstva za sportske aktivnosti. Veći dio budžetskih sredstava jednog kluba namiruje se marketing aktivnostima, a prihodi od prodaje ulaznica i „transfera” sportista rijetko da dostižu sumu od 40% ukupnih klupskih prihoda. Iz tih razloga došlo je do ekspanzije upotrebe sportske marke je sa stanovišta marketinga najefikasniji način rješavanja svojih finansijskih problema. Primjenom sportske marke započinje jedna nova era primjene marketing-principa u sportu. Upravo sportska marka omogućava stvaranje sportskog proizvoda ali sada ne kao usluge već kao materijalnog dobra. Sportska marka može biti ime, simbol, dizajn ili njihova kombinacija, koja predstavlja sportski proizvod u materijalnoj formi jedne sportske organizacije, najčešće kluba, koji se razlikuje od proizvoda drugih klubova i zavisno od rejtinga ili uspješnosti samog kluba zavisi i profit ostvaren plasmanom sportske marke. Ime sportske marke je predstavljen u verbalnoj formi, dok je znak sportske marke onaj vizuelno prepoznatljiv dio, kao što je: dizajn, simbol ili upotreba različitih boja ili slova. Treba pomenuti i zaštitni znak, koji predstavlja zakonom zaštićenu marku ili dio marke po kojoj je neki klub posebno prepoznatljiv.

Organizatori sportskih manifestacija, naročito onih planetarnog značaja, promovišu u istovremeno i sportsku marku odgovarajućeg takmičenja. Sportska marka kao proizvod, pronalazi svoje tržište u onim ciljnim grupama, za koje se smatra da su konzumenti sportskih informacija, pa je iz tog razloga prisutna segmentacija potencijalno zainteresovanog tržišta kako bi odgovarajući sportski proizvod pronašao put do onog segmenta tržišta kod kojeg postoji odgovarajuće interesovanje.

Menadžment u fizičkoj kulturi

U ovom dijelu ćemo u najkraćim crtama predstaviti čitaocima osnovne pojmove iz oblasti menadžmenta u sportu i marketinga u sportu, jer su to oblasti koje u novije vrijeme doprinose ubrzanom razvoju svih vidova fizičke kulture. U daljem tekstu ćemo pod „menadžmentom u sportu“ i „marketingom u sportu“ podrazumijevati prisustvo ovih oblasti ne samo u sportu, gdje su, njihovi efekti vrlo očigledni, već i u rekreaciji, edukaciji u oblasti sporta i svim vidovima fizičke kulture.

Jedan od bitnih uslova uspješnosti u bilo kojoj oblasti, pa samim tim i u sportu, rekreaciji, fizičkom vaspitanju i svim vidovima fizičke kulture, je autentičan sistem organizacije, upravljanja i rukovođenja, koji je oformljen u razvijanju poslovnih sistema, a ogleda se u vođenju poslova na sinhronizovan način - naziva se menadžment.¹²⁷ Menadžment u sportu, rekreaciji, fizičkom vaspitanju i u svim vidovima fizičke kulture je jedinstven sistem vođenja poslovanja u ovim oblastima i na temelju toga, planiranje novog posla ili ciklusa poslovanja u ovim oblastima. Značaj menadžmenta u ovoj oblasti je takav, da uspješni subjekti te sportske funkcije dobijaju naziv po toj sportskoj funkciji i poznati su kao menadžeri¹²⁸. Ukazujući na značaj menadžmenta u sportu za razvoj i

127 Bjelica, S. (2000) : *Sociologija sporta*, Milreks, Novi Sad, str. 115.

128 Ibid.

napredak sporta, Bjelica, D(2006) navodi: „Godišnji bilansi oko sporta znatno premašuju bilanse velikih multinacionalnih kompanija, tako da je interesovanje za sport poraslo. Budući da je sport postao sredstvo preko kojega mogu da se stiču materijalna dobra, komercijalni efekat je postao sve značajniji u razvoju sporta, pa je menadžment ušao u sport na velika vrata“¹²⁹

Isti autor dalje nastavlja: „U određenom smislu menadžment je unio neki red u sportu“¹³⁰ što se potvrđuje svakodnevno, a uočljivo je kroz planetarnu popularnost velikih sportskih manifestacija, čija medijska popularnost uveliko premašuje sve ostale aktuelne događaje.

Menadžment u sportu je proces, odnosno cjelovit i sinhronizovan sistem sa kojim se ostvaruju sljedeće funkcije (Bjelica, S., 2000):

- upravljanje resursima u sportu, sportskim procesima i sportskim sistemom;
- rukovođenje sportskim aktivnostima, sportskim sistemom u cjelini ili jednim njegovim dijelom;
- optimizacija kadrovskih, finansijskih i materijalnih resursa;
- kontrola nad sportskim informacijama i komunikacijama;
- planiranje sportskih aktivnosti, svih vrsta i nivoa, odnosno planiranja poslovanja u sportu;
- sportski kontakti i sportski odnosi prema sportskim subjektima;
- razvijanje i kontrola marketing i psiho-socijalnih odnosa u sportskom sistemu, sportskom i socijalnom ambijentu.

„Ako ne može biti prepoznatljiv po nekoj od navedenih funkcija, o menadžmentu se može govoriti i izvršiti identifikacija prema vrsti i području sportskih aktivnosti ili karakteru sportskog subjekta čiju nadgradnju predstavlja sopstveni menadžment.“ U navedenom smislu može se govoriti o finansijskom, marketinškom, ekonomskom, političkom aspektu menadžmenta.

Sa stanovišta karaktera sportskih subjekata može se govoriti o:

- personifikovanom menadžment sistemu ili menadžeru;
- menadžmentu jednog sportskog subjekta- sportiste, kluba, discipline, sportske asocijacije.
- sportskom menadžmentu odgovarajuće sportske zajednice(radnog kolektiva, nacionalne ili državne zajednice)
- internacionalnom menadžmentu;
- menadžmentu određenih sportskih djelatnosti, sistema ili sportskih stratumata (populacioni, sportski, kulturni ili pravni i politički menadžment, i menadžment u raznim oblastima zaštite u sportu i u vezi sa sportom).“¹³¹

Uz pojam „menadžment u sportu“ značajno je i definisati pojam „menadžment ljudskih resursa u sportu“, pod kojim se najčešće podrazumijeva: „integralni ljudski po-

129 Bjelica, D.(2006): *Sportski trening*, Filozofski fakultet, Nikšić, str:11

130 Ibid.

131 Bjelica, S. (2006) :*Sociologija sporta*, Milreks, Novi Sad, str. 116.

tencijal svih zaposlenih i/ili angažovanih subjekata u sportskoj organizaciji. Tretiranje ljudi u sportskim organizacijama kao resurs (radni potencijal) čini proces upravljanja veoma složenim, prvenstveno iz razloga što čovjek na današnjem stepenu antropološkog, ekonomskog, društvenog i političkog nivoa i razvoja predstavlja jedan od najkomplikovanijih resursa. Složen i komplikovan zbog toga što se on sastoji iz niza međusobno povezanih antropoloških segmenata (morfoloških, funkcionalnih, morfoloških, kognitivnih, konativnih, socioloških i dr.) a dinamičan zato što je sposoban da promijeni svoje stanje pod uticajem niza spoljašnjih dejstava.¹³²

MASOVNI MEDIJI I FIZIČKA KULTURA

Izraz masovni mediji prihvaćen je u međunarodnoj naučnoj terminologiji, iako, po mišljenju mnogih, sa lingvističke tačke gledišta nije najbolje izabran. On označava skup savremenih sredstava difuzije (širenja) pogodnih da dopru do velikog broja ljudi i da im prenesu istovjetnu poruku. U informacionom društvu velike gustine javlja se nesposobnost da se obilju informacija prida bilo kakav smisao. Glagol *informare* u jeziku starih Latina opisivao je (misaonu) radnju «davanja oblika, oblikovanja, predočavanja. *Infromatio* je bila uputa, obavijest, obavještenje.

Na djelu je informaciona preopterećenost, prezasićenost građana zbunjujućom gomilom elektronskih naprava, desetinama alternativnih radio i televizijskih programa, stotinama revija i časopisa, hiljadama elektronskih poruka i rukopisa.

Prema Bjelica, S., i Bjelica, D.,(2006), „od karakteristika medija u mnogome zavisi forma, sadržaj, pa i sam uticaj poruke na primaoca. Stoga nije neobično što se danas veliki značaj pridaje izboru medija, njihovom kombinovanju u sportskom komuniciranju, s ciljem da se postigne efikasnije djelovanje na primaoca, u prihvatanju konkretnih proizvoda ili usluga, uz najracionalnije iskorišćavanje finansijskih i drugih, po sport, relevantnih resursa. S obzirom na to da su karakteristike medija različite, možemo govoriti o njihovim različitim funkcijama. Uopšteno govoreći, osnovne funkcije sportskih medija su: informativna, obrazovna, rekreativna, zabavna, estetska, kulturna, ubjeđivačka”.¹³³

S obzirom na to da su sportske organizacije i drugi sportski subjekti sve više upućeni na korišćenje medija sportskog komuniciranja, u agencijama i medijima postoje službe ili pojedinci koji se bave proučavanjem korišćenja medija sportskog komuniciranja.

Kombinovanjem slike, zvuka i pokreta, televizija sjedinjuje neposrednost i uvjerljivost radija sa vizuelnim vrijednostima fotografije i filma. Prema nekim istraživanjima, televizija ostavlja četiri do deset puta jači utisak od radija, zbog tri njena glavna svojstva: može da neposredno prenosi emisije iz studija, događaje sa mjesta zbivanja i reprodukuje filmove, magnetofonske zapise i si.

132 Malacko, J., Rado, I. (2006): *Menadžment ljudskih resursa u sportu*. Fakultet tjelesnog odgoja, Sarajevo, str. 20.

133 Bjelica, S., i Bjelica, D. (2006): *Komunikacije u sportu*, Filozofski fakultet – Nikšić, CSA, Podgorica, str.114.

O televiziji se često čuju oprečna mišljenja. Slika je najčešće korišćeno sredstvo izražavanja, što navodi mnoge da u tome vide dokument istinitosti, gubeći sigurnost u sopstveni sud i mišljenje. Televizija angažuje veliki dio čovjekovog vremena i postaje sve više dominantna nad ostalim medijima. Pomenuti autori navode da: „Televizijski medij je iskoristio sva iskustva i metode starijih medija - novina, filma i radija, ali i dodao one koje drugi mediji nikada nijesu imali. Zbog toga, danas, televiziju mnogi komunikatori smatraju dominantnim, a neki čak i idealnim medijem. Dominantna pozicija televizije naročito dolazi do izražaja u porukama koje su namijenjene najširoj populaciji.”¹³⁴ Kulturna i zabavna komponenta televizije su posebno značajne. Ona je postala i bioskop i pozorište, i još dosta toga.

Televizija kao medij sportskog komuniciranja vrlo je pogodna za predstavljanje proizvoda, njegovu promociju, pošto ga, putem slike i riječi, predstavlja u adekvatnoj veličini i kvalitetu. Slika, zvuk i pokreti, koje može da koristi ovaj medij u prenošenju poruke, čine da on snažno djeluje na primaoca.

Osim navedenih svojstava, televizija pruža i druge mogućnosti kreativcima u kreiranju TV spotova, kao što su razni trikovi, na primjer, jednom riječju može odgovoriti svim zahtjevima razigrane imaginacije stvaralaca. Ako se ne žale sredstva i vrijeme, može se kreirati TV spot koji primaoci mogu doživjeti kao pravi spektakl. Međutim, poznato je da kreiranje propagandnih poruka nema za cilj ispoljavanje umjetničkog aspekta i zabave, već da utiče na plasman određenih proizvoda i usluga. Tako kreirana i plasirana poruka mora da uvažava sve zahtjeve koji važe i za druge medije i sredstava sportskog komuniciranja.

Kako je danas prisutna gotovo u svakom domaćinstvu u razvijenim zemljama, televizija je postala porodični medij, što je čini posebno pogodnom za korišćenje u sportskom komuniciranju. Zbog velikih izražajnih mogućnosti i elastičnosti, dominira nad ostalim medijima, međutim, to ne znači da može zadovoljiti sve zahtjeve. Činjenica je da se i ovaj snažan medij mora kompatibilno koristiti sa drugim medijima. Bjelica, S. i Bjelica, D. (2006) dalje navode: „Ostaje, međutim, da je ovaj medij najpogodniji za predstavljanje, odnosno uvođenje novog proizvoda na tržište, naročito ako se uporedo koristi sa drugim medijima. Prednosti televizijskog medija su:

- brzina akcije,
- djelovanje zvučnim i vizuelnim efektima,
- izolacija propagandne poruke u prostoru,
- izvjestan dojam stvarnosti,
- dinamičnost slike,
- univerzalnost,
- kućno-intimna atmosfera prilikom primanja propagandnih poruka,
- prikazivanje sportskih proizvoda i demonstracija njihove primjene,
- realističan prikaz proizvoda.”¹³⁵

134 Ibid, str. 115.

135 Bjelica, S., i Bjelica, D. (2006) : *Komunikacije u sportu*, Filozofski fakultet – Nikšić, CSA, Podgorica, str. 116.

Televizija svojom višedimenzionalnošću, pokretom, slikom, glasom, bojom, itd., pruža najopitimalnije mogućnosti za predstavljanje različitih proizvoda, ili usluga, i detaljnije prezentiranje potrošačima. Izložbe, sajmovi i servisi direktna su nadogradnja za upoznavanje novih proizvoda.

Različiti uslovi i proizvodi direktno uslovljavaju i način korišćenja ovog medija. I ovaj medij ima određenih nedostataka. Samo emitovanje TV poruka, tj. vrijeme za emitovanje je vrlo skupo. Osim toga, emitovanja poruke preko ovog medija vrlo brzo zastarijevaju, pa se zbog toga televizija mora kombinovati sa drugim medijima, u kojima su poruke postojanijeg karaktera (na primjer, štampa). Poruke emitovane preko televizije ne mogu se analizirati, provjeravati, upoređivati sa iznijetim činjenicama. Vještím usklađivanjem prednosti kombinovanih medija može se zaista snažno djelovati na ciljnu grupu da racionalno troši finansijska sredstva, i pospješivati prodaju, odnosno vršiti plasman roba i usluga.

PROPAGANDA U SLUŽBI RAZVOJA FIZIČKE KULTURE

Razvoj fizičke kulture u jednoj državi ima jako veliki društveni značaj, ali u istoj mjeri i pojedinačni značaj za stanovništvo. Nesporno je da je u svrhu unapređenja zdravlja i ekonomskog blagostanja u svakoj državi potrebno doprinositi razvoju fizičke kulture na svim nivoima. Da bi argumentovali ovo stanovište, podsjetićemo na samo neke od brojnih razloga.

Fizička kultura, kroz svoje vidove i oblasti:

- doprinosi rastu i razvoju djece i mladih;
- povećava produktivnost rada zaposlenih;
- smanjuje bolovanja i troškove zdravstvenog osiguranja;
- sprečava mnoge bolesti odraslih;
- pomaže u očuvanju funkcionalne sposobnosti starijih;
- podržava samostalan način života starih ljudi;
- u svim dobima poboljšava kvalitet života i td.

Da bi fizička kultura ispoljena kroz svoje pojavne oblike i oblasti, našla svoj put do svih građana, nezavisno od hronološkog uzrasta i životne dobi, potrebno je postići sljedeće:

- mobilizaciju što šire društvene zajednice na realizaciji programa iz oblasti fizičke kulture i angažovanje što šire populacije stanovništva za bavljenje nekim vidom individualnog;
- organizovano fizičko vježbanje;
- koordinisanje saradnje svih relevantnih činilaca u sportskom obrazovanju i vaspitanju, i to prije svih roditelja, sportskih radnika, pedagoga i ljekara;
- afirmaciju pravilnog sistema vrijednosti u društvu, kroz fizičku aktivnost;
- podizanje nivoa stručnog rada kroz kontrolu, selekciju i edukaciju stručnjaka iz oblasti fizičke kulture;

- afirmaciju zdravstvenih i vaspitnih vrijednosti fizičke kulture;
- odlučnu borbu protiv hipokinezije, kao jednog od uslova obolijevanja savremenog čovjeka;
- preduzimanje odgovarajućih aktivnosti radi unapređenja i omasovljavanja sporta;
- preduzimanje odgovarajućih aktivnosti radi unapređenja i omasovljavanja ženskog sporta;
- preduzimanje odgovarajućih aktivnosti radi sprječavanja dopinga u sportu;
- rad na jačanju sportskog morala i sportskog duha;
- podsticanje organizovanih napora na unapređenju sporta u školama;
- podsticanje prirodnijeg razvoja i stvaranje široke baze za razvoj sporta;
- doprinos zbližavanju mladih i omogućavanje širenja humanih ideja o mjestu i ulozi školskog sporta i sporta uopšte;
- širenje olimpijske ideje i duha olimpizma i *fer pleja*;
- uspostavljanje sportske saradnje u zemlji i inostranstvu;
- podsticanje organizovanih napora za unapređenje sportske rekreacije;
- organizaciju sportskih priredbi i manifestacija i sl.

Propaganda, a posebno sportska propaganda, može u mnogome doprinijeti približavanju ovih vrijednosti kod stanovništva i stvaranju pozitivnog odnosa prema njima. Navešćemo jednu od definicija propagande: "Propaganda je svjesno smišljeno i sistematsko uticanje na psihu (ili svijest) drugih ljudi sa ciljem da se navedu da sami usvoje ideje ili aktivnosti, onako kako su ih zamislili oni koji izvode propagandu"

Obilježja sportske propagande

Pod medijima sportske propagande podrazumijevamo prenosnike (ili sredstva za prenos) propagandnih poruka. To su, u prvom redu, štampa, radio i televizija. Govoreći o potrebi komuniciranja sa masovnim auditorijumom, Bjelica, S i Bjelica, D., (2006) navode: „Mediji sportske propagande moraju biti mediji sportskog komuniciranja, zbog toga što oglašivač ne želi da komunicira sa jednom ili dvije osobe (to će se bolje postići ličnim kontaktom, a ne putem medija). On ima potrebu da komunicira sa velikim brojem osoba.”¹³⁶ To znači da propagandni medij treba da bude u stanju da prenese smisao propagandne poruke hiljadama osoba.

Prednosti televizije u korišćenju u propagandne svrhe su zvuk i pokret, veoma velika pokrivenost, mogućnost korišćenja boja, velika pogodnost za testiranje sportskih akcija. Njeni nedostaci su, međutim, to što je veoma skupa i nefleksibilna u pogledu vremena.

136 Bjelica, S., i Bjelica, D. (2006) :*Komunikacije u sportu*, Filozofski fakultet –Nikšić, CSA, Podgorica, str. 121.

Posteri, plakati, panoj u sportskoj propagandi

Zajedničko za postere (plakate) i panoje u transportnim sredstvima, kao medije propagande, jeste to što se oboje nalaze izvan kuće, oboje moraju da prenesu jednostavnu grafičku propagandnu poruku zbog toga što ih na kratko vide osobe koje prolaze pored njih.

Faktori koji utiču na efikasnost postera kao medija su: broj stavljenih postera na jednom području, veličina postera, dužina kampanje, mjesto postavljanja postera.

Prednost postera i transporta kao medija su boja i sadržaj, visoka pokrivenost i vidljivost, raspoloživost 24 časa dnevno, visoka fleksibilnost, a njihovi nedostaci su slaba fleksija u pogledu vremena, obično sporo djelovanje na povećanje popularnosti, kvantitet i kvalitet publike.

Propaganda putem bioskopa, kao medija (sportski žurnal, na primjer) namijenjena je mladom auditorijumu. Stariji auditorijum ostaje najčešće pored televizora, kod kuće i rijetko ide u bioskop. Prednosti bioskopa kao medija su to što je idealan za mladi auditorijum, velika fleksibilnost, boja, zvuk i pokret, pažnja auditorijuma. Nedostaci su slaba pokrivenost odraslih, jer se oglasi posmatraju i u grupi, što je teško, ponoviti poruku i što je, ponekad, nefleksibilan u odnosu na vrijeme.

Velika pažnja u sportskoj propagandi mora se obratiti izboru propagandnih medija.

Dva su osnovna problema koji se moraju riješiti kod izbora medija:

- koje medije izabrati (problem miksa medija) i
- kako alocirati propagandni budžet na pojedine medije (koliko finansijskih sredstava potrošiti na pojedine vrste medija)?

Odgovor na gornja dva veoma složena pitanja još više otežava i problem regionalne (geografske) alokacije propagande (kada i koliko propagandnih aktivnosti usmjeriti na pojedine regione). „Očigledno da se odluka o izboru propagandnih medija, uglavnom mora donijeti istovremeno sa odlukom o geografskoj alokaciji propagande. Praktično, veličina geografske tražnje ili sportski potencijal pojedinih regiona najčešće determinišu izbor medija za pojedine regione.

Osnovni kriterijum alokacije propagandnog budžeta na pojedine medije jeste u proporciji sa veličinom auditorijuma, kome je propaganda namijenjena.”¹³⁷ Naime, znatan dio propagandnog budžeta se troši na medije čiji je auditorijum veći.

Prilikom izbora medija često se uzimaju u obzir demografske karakteristike stanovništva, kao što su pol, uzrast, familija i sl.

Vrijeme može igrati veoma značajnu ulogu u izboru medija. Ako proizvod ili usluga, treba da bude kratko izložen propagandi, mnogi mediji, u tom slučaju, su isključeni.

Televizija najčešće unaprijed za nekoliko mjeseci rasproda svoje vrijeme za propagandu. Često su samo štampa i radio, kao mediji, odmah na raspolaganju. Zbog toga je

137 Bjelica, S., i Bjelica, D. (2006): *Komunikacije u sportu*, Filozofski fakultet –Nikšić, CSA, Podgorica, 2006. str: 122

preporučljivo unaprijed zakupiti vrijeme na radiju i televiziji, i prostor u štampi. Skupa trajna potrošna dobra moraju kroz duže vrijeme biti kontinuirano izložena propagandi.

Izbor medija je ponekad definisan na osnovu tehničkih zahtjeva. Na primjer, televizija će često biti izabrana za sportski spektakl, čije karakteristike treba demonstrirati, da bi ih publika adekvatno ocijenila.

„Navike ciljnog auditorijuma su bitne za izbor medija. Na primjer, uzmimo proizvođača koji proizvodi igračke za djecu predškolskog uzrasta. Očigledno, ta djeca više odlučuju o kupovini igračaka u odnosu na njihove roditelje. Sigurno je, takođe, da djeca predškolskog uzrasta ne čitaju štampu i ne slušaju radio. Prema tome, televizija je jedini medij koji doseže do te djece.”¹³⁸

Karakteristike distribucije proizvođača značajan su faktor izbora medija. Naime, izbor medija može biti povjeren geografskim područjima, koja je proizvođač izabrao kao svoja tržišta.

Priroda sporta i publike utiče na izbor medija. Jer, mediji treba da dosegnu do potencijalnih konzumenata sportske aktivnosti, koji imaju željene karakteristike.

Pogodnost medija za prenos određene propagandne poruke takođe je značajna prilikom izbora medija.

Izbor medija može biti diktiran i ekonomičnošću. Naime, može se zahtijevati određen minimum troškova, koji čini ekonomičnim korišćenje pojedinih vrsta medija.

Promotivni ciljevi, isto tako, mogu uticati na izbor medija. Ako proizvođač želi da otkloni ili umanjuje efekte propagande svoga konkurenta, jedina taktika jeste da svoju propagandu usmjeri preko istog medija.

Vrste sportske propagande:

Sportska propaganda, kao komunikološka aktivnost, povezuje mnogobrojne aktivnosti unutar sportskog sistema. Pomenuti autori govoreći o vrstama sportske propagande, dalje pišu: „Imajući u vidu navedene kriterijume, može se identifikovati nekoliko vrsta sportskih propagandi, između ostalih”¹³⁹:

- individualna propaganda, koju realizuje jedan sportski subjekat za svoje potrebe;
- kolektivna propaganda, gdje se komunikacija usmjerava na više sportskih subjekata;
- selektivna propaganda, gdje se poruke upućuju izabranom auditorijumu, određenoj grupi, sa ciljem da se utiče na njihove stavove i promoviše data sportska aktivnost;
- neselektivna propaganda, gdje se propagandna poruka upućuje neizdiferenciranoj masi potrošača, preko različitih sredstava;
- propaganda na sportskim punktovima, gdje jedan sportski subjekt u lancu sportskih aktivnosti otvara komunikacijski proces propagandnog karaktera,

138 Bjelica, S., i Bjelica, D. (2006) : Komunikacije u sportu, Filozofski fakultet –Nikšić, CSA, Podgorica, str. 123.

139 Ibid.

- nudeći svoj proizvod odnosno uslugu;
- primarna propaganda, gdje se želi povećati prohodnost sportske aktivnosti;
- institucionalna propaganda, gdje se želi istaknuti sportski subjekt, a ne pojedinačni rezultat;
- propaganda sportske aktivnosti, u kojoj se pažnja usmjerava na proizvod, a ne na proizvođača, kao što je bio slučaj kod institucionalne propagande;
- propaganda usmjerena na publiku, gdje se publici obraća ili sam proizvođač ili sportista;
- kooperativna propaganda, gdje je aktivnost komunikacije u cilju dostupnosti nekog sporta krajnjoj publici;
- profesionalna propaganda, u kojoj se koristi poseban vid oglašavanja, odnosno informisanja, sa ciljem da se zaštiti autentičnost sportske aktivnosti;
- upotrebna propaganda, u kojoj se daju uputstva kako da se koristi određeni sportski sadržaj i, na taj način, sport čini dostupnim;
- propaganda sportskih medija, gdje se u propagandi koriste sredstva uz pomoć kojih poruke dopiru u mase;
- opšta propaganda (komercijalno oglašavanje), u kojoj se trajno saopštavaju određene informacije (oglasni u novinama);
- nacionalna propaganda, kada se propagandna poruka lansira da pokriva određeno nacionalno područje ili nacionalne entitete;
- međunarodna propaganda, kojom se obuhvata više nacionalnih teritorija ili entiteta, odnosno poruka dobija internacionalno značenje;
- potrošačka propaganda, gdje se, najčešće, poruke prenose od strane samih potrošača - od usta do usta.¹⁴⁰

Fizička kultura i odnosi sa javnošću

Prema tradicionalnoj definiciji javnost predstavlja prostor komunikacijske opštosti, to jest komunikacijski prostor unutar koga se:

- odvija razmjena različitih tipova informacija (ekonomske, kulturne, naučne, političke, sportske i td.) relevantnih za društvo i njegove članove;
- vrši socijalizacija raspoloživih sadržaja komunikacije i normi učestvovanja u komunikaciji;
- formiraju različiti tipovi opštosti u pogledu znanja, djelovanja, interesa i vjerovanja.

Odnos sa javnošću, kada su u pitanju sportske komunikacije, predstavlja kontakt između sportskih subjekata i društvene sredine, javnog mnijenja, prema kojima su upućene informacije koje su predmet sportskog komuniciranja.

Odnos sa javnošću predstavlja skup svjesnih aktivnosti na kojima rade komunikacijski subjekti i brojni subjekti drugih sportskih sistema, sa osnovnim ciljem da se

140 Bjelica, S., i Bjelica, D. (2006): *Komunikacije u sportu*, Filozofski fakultet –Nikšić, CSA, Podgorica, str. 124-125.

postigne što povoljnija i potpunija slika u sredini, socijalnom i sportskom ambijentu, uključujući i inostranstvo, o dotičnom sportu, sportskoj aktivnosti ili rezultatu.

Poseban blok u strukturi javnosti predstavlja konkurencija kao etiološka komponenta sportskog komuniciranja.

Kad su u pitanju dimenzije odnosa sa javnošću, Bjelica, S. i Bjelica, D.(2006) govore o dvije glavne dimenzije. „To su pozitivna slika u javnosti i stalna prisutnost u pažnji javnosti. Koliko je značajno poznavati javnost i javno mnijenje i razvijati komunikacije u cilju stvaranja povoljnih odnosa sa javnošću, govori činjenica da se u tom pogledu formiraju specijalizovane škole, posebne naučne discipline i naučno-istraživačke institucije, formira profesija stručnjaka za odnose sa javnošću i sl.“¹⁴¹

Razmotrićemo još jedan pojam koji zavrjeđuje pažnju posljednjih godina, a može biti značajan za razvoj fizičke kulture. Riječ je o „publicitetu“.

„Publicitet predstavlja specifičnu informaciju kojom se obavještava javnost, a preko tog obavještenja se dostavljaju relevantne informacije i njeguje adekvatna komunikacija, sa ciljem da javnosti bude dostupna informacija, ili proizvod ili usluga, koja je predmet sportskog komuniciranja. Vrlo često se miješaju funkcije propagande, odnosa sa javnošću i publiciteta. One jesu, međusobno, na prvi pogled, slične, a detaljna analiza pokazuje da se radi o različitim modalitetima sportskog komuniciranja.“¹⁴²

Kod publiciteta treba imati u vidu da se radi o jednosmjernoj komunikaciji slanja informacija u javnost na specifičan, društveno verifikovan način, dostupan publici, odnosno auditorijumu kome je namijenjen. Javno mnijenje je kolektivni stav ili reakcija jednog dijela društva na događaje koji se smatraju značajnim. Treba imati u vidu da javno mnijenje nije isto što i društveno mišljenje, jer ne obuhvata sve ideje koje ljudi mogu imati o nekim pojavama ili svijetu uopšte. Ono se, dakle, ne poklapa sa javnim mišljenjem kao načinom gledanja i suđenja koji su rašireni u određenom društvu. „Društveno mišljenje ili opšte javno mnjenje je neutralno, nedinamično, dok je javno mnjenje kolektivna snaga koja vrši pritisak. Javno mnjenje se najčešće odnosi na javne poslove i na politiku zajednice u vezi sa nekom društvenom akcijom; javlja se ili kao otpor ili kao podrška nekoj inicijativi. Ekonomski, politički i drugi krugovi uvijek smatraju da valja računati sa javnim mnjenjem kad se preuzima neka akcija ili mjera.“¹⁴³

BUDUĆNOST FIZIČKE KULTURE

Dinamičan razvoj i sve značajnija uloga fizičke kulture u razvoju modernog društva i životu savremenog čovjeka, podstakla je znatno aktivniji odnos nauke prema ovom području ljudske djelatnosti. Danas gotovo i nema nauke i naučne oblasti u kojoj se u manjem ili većem obimu ne izučavaju pojave i dešavanja u fizičkoj kulturi. Prvi i čini

141 Ibid, .str.125.

142 Bjelica, S., i Bjelica, D. (2006): *Komunikacije u sportu*, Filozofski fakultet –Nikšić, CSA, Podgorica, 2006. str. 125.

143 Ibid, str. 126.

se, osnovni razlog je sama činjenica da je fizička kultura sve značajnija sfera ljudske djelatnosti u kojoj se podmiruju mnoge bio-psiho-socijalne potrebe pojedinca, a samim tim ostvaruju i potrebe društva u cjelini.

Fizička kultura kao složena multifunkcionalna pojava i integralni dio, ali i specifična grana opšte kulture, predmet je izučavanja brojnih društvenih i prirodnih naučnih disciplina. Aktuelni razvoj nauke o fizičkoj kulturi zahtjeva da se obezbijedi integralno i međusobno povezano prezentovanje savremenih naučnih saznanja, koja mogu uticati na razvoj fizičke kulture. U tom smislu kompleksan sistem naučnih znanja o fizičkoj kulturi čine brojne i raznovrsne naučne teorije, nastale višedecenijskim razvojem pomenutih nauka. Naučne teorije koje će imati sve veći značaj u daljem razvoju fizičke kulture uslovno se mogu sistematizovati prema naučnoj oblasti u kojoj su stvorene, odnosno aspektu izučavanja. Može se očekivati da će na razvoj fizičke kulture i u narednom periodu imati: kibernetičke, psihološke, kineziološke, biološko-medicinske, ekonomske i sociološke teorije, a ne može se isključiti doprinos naučnih teorija i iz drugih oblasti. Već je i sada sasvim izvjesno da će saznanja i buduća otkrića u pomenutim naučnim oblastima dati značajan doprinos razvoju fizičke kulture u budućnosti.

U najkraćim crtama predstavimo implikacije naučnih teorija iz pomenutih naučnih oblasti na razvoj fizičke kulture:

- kibernetičke teorije, koje sa aspekta kibernetike, kao nauke o upravljanju složenim dinamičkim sistemima, integrišu saznanja i zakonitosti o upravljanju procesima koji su primjenjivi i u fizičkoj kulturi. To su, na primjer, sljedeće teorije: teorija sistema, teorija upravljanja; teorija informacija i dr. Ove teorije su kompleksne i integrativne. One se mogu razmatrati i kao kineziološke teorije, kojima se sa kibernetičkog aspekta integralno povezuju naučna saznanja i zakonitosti relevantni za kompleksnu problematiku fizičke kulture.
- psihološke teorije, koje sa psihološkog aspekta integrišu relevantna naučna saznanja i zakonitosti u fizičkoj kulturi. To su, na primjer, naučne teorije: teorije motivacije, teorija odraza, teorija potreba, teorija o grupnoj dinamici i dr;
- kineziološke teorije o fizičkoj kulturi, koje sa kineziološkog aspekta objedinjuju relevantna naučna saznanja o fizičkoj kulturi. To su na primjer sljedeće naučne teorije: teorija adaptacije na fizička opterećenja; teorija aktivnog odmora; teorija o motoričkom umenju i motornim navikama; teorija formiranja motornih navika; teorija treninga, teorija strukturalnosti pokreta; teorija o strukturalnosti kretanja; teorija hipokinezije; teorija programiranog vježbanja i druge;
- biološko medicinske teorije o fizičkoj kulturi, koje sa biološkog i zdravstveno-preventivnog aspekta integrišu relevantna naučna saznanja i zakonitosti na kojima se baziraju programi fizičke kulture. Takve su, na primjer, sljedeće naučne teorije: teorija funkcionalnih sistema; opšta teorija adaptacije; teorija uslovnih refleksa; teorija hipertrofije organa; teorija o višoj nervnoj djelatnosti, teorija o energetske funkciji skeletne muskulature i dr.

- sociološke teorije o fizičkoj kulturi, koje sa aspekta sociologije i socijalne psihologije integrišu relevantna naučna saznanja o fizičkoj kulturi kao socijalnoj pojavi. To su, na primjer sljedeće: kulturološka teorija fizičke kulture; teorija kompenzacije i dr.
- ekonomske teorije koje izučavaju fizičku kulturu kao jednu od privrednih grana, njene ekonomske funkcije i povezanost sa drugim privrednim granama.

U ovo, završno razmatranje, treba uključiti i jedan široki kompleks pitanja, kao što su: novi pristup sadržajima i pedagoška suština fizičke kulture, cilj i zadaci, sredstva, opšti principi i norme djelovanja, kao i druge teorijske aspekte. Robertson, (2000) u svom radu navodi veći broj pitanja bitnih u daljem razvoju teorije fizičke kulture, od kojih ćemo pomenuti samo najvažnija:¹⁴⁴

1. izazov za inovacijama;
2. kretanje u naprijed, sveobuhvatan pogled na potrebe fizičke kulture;
3. *curriculum* za sve, uspostavljanje retorike i realnosti;
4. pedagoška suština fizičke kulture;
5. upotpunjavanje prakse, tj. primjena teorijskih modela na praktične osnove fizičkog vježbanja, kao koncepta jednakih osnova fizičke kulture.

S obzirom na do sad rečeno, potrebno je potencirati predmetni zadatak teorije fizičke kulture koji se ogleda u proučavanju raznolikosti uticaja fizičke aktivnosti na čovjeka, u čijoj je osnovi uvijek prisutno jedinstvo bio-psiholoških i sociološko-kulturnih faktora. Sve čovjekove aktivnosti će i u budućnosti sve manje zavisiti od saznanja samo bazičnih nauka ili naučnih disciplina, a sve više od interdisciplinarnog pristupa i svih dostupnih naučno utemeljenih informacija i saznanja koja su bitna za određene oblasti.

144 Robertson, C. (2000). *The theory and practice of inclusive physical education*. International special education congress, (1), 173-178.

LITERATURA

1. Ahmetović, Z. (1998): „*Osnovi sportskog treninga*”, Beograd.
2. Andrijašević, M.(2000): „*Slobodno vrijeme i igra*. Zagreb.
3. Berković, L., Vuković, R. (1997): „*Teorija fizičke kulture*”, Novi Sad.
4. Bjelica, D. (2005): „*Sistematizacija sportskih disciplina i sportski trening*”. CSA, Podgorica.
5. Bjelica, D. (2006): „*Sportski trening*”. Filozofski fakultet, Nikšić.
6. Bjelica, D. (2007): „*Teorijske osnove tjelesnog i zdravstvenog obrazovanja*”. Filozofski fakultet, Nikšić.
7. Bjelica, S. (2000): „*Sociologija sporta*“. Milrex, Novi Sad.
8. Bjelica, S., Bjelica, D.(2006): „*Komunikacije u sportu*“ Filozofski fakultet, Nikšić, CSA, Podgorica.
9. Bjelica, S., Milošević, Z. (2006): „*Menadžment u obrazovanju*”, Novi Sad.
10. Bompá, T. (2006): „*Periodizacija - teorija i metodologija treninga*”. Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb
11. Burzan, T. (2004): „*Horizonti inteligencija*”, Beograd.
12. Caput-Jogunica, R. (2008): „*Kineziologija*”, Sveučilište u Osijeku.
13. Dragaš, M. (1998): „*Antropološke dimenzije u nastavi fizičkog vaspitanja i sportu*” Podgorica: NIV „Prosvjetni rad”.
14. Džibrčić, Dž., Huremović, T.(2007): „*Igra - Lakši put učenja*”, Fakultet za tjelesni odgoj i sport, Tuzla.
15. Đorđević D. (1989): „*Opšta antropomotorika*”, Beograd.
16. Fratrić, F.(2006): „*Teorija i metodika sportskog treninga*”. Pokrajinski zavod za sport, Novi Sad.
17. Huizinga, J. (1970): „*Homo Ludeis*”, Matica hrvatska, Zagreb.
18. Idrizović Dž., Idrizović K. (2001): „*Osnovi antropomotorike*”, Podgorica.
19. Ivanić, S. (2001): „*Trenirologija*”, Beograd.
20. Jovović, V.(2004): „*Korektivna gimnastika*”. Nikšić
21. Kaprara, Đ., Cervone, D., (2003): „*Ličnost*”, Beograd.
22. Kuba, L., Koking, Dž. (2003): „*Metodologija izrade naučnog teksta*”, Podgorica .
23. Kukulj M. (1996): „*Opšta antropomotorika*”, Beograd.
24. Kurelić, N. (1967): „*Osnove sporta i sportskog treninga*”. Beograd: NIP „Partizan”.
25. Kurelić, N. i sar. (1975): „*Struktura i razvoj morfoloških i motoričkih dimenzija omladine*”, Beograd.
26. Lazarević, Lj.(2001): „*Psihološke osnove fizičke kulture*”, FFK Novi Sad.
27. Leskošek, J. (1976): „*Teorija fizičke kulture*”, Beograd.
28. Limpkin, A. (1987): „*Fizičko vaspitanje kao dinamičan proces*”, Beograd
29. Malacko, J. (1991): „*Osnove sportskog treninga*” Novi Sad.

30. Malacko, J., Rado, I. (2004): „*Tehnologija sporta i sportskog treninga*”. Fakultet sporta i tjelesnog odgoja, Sarajevo.
31. Malacko, J., Doder, D. (2008): „*Tehnologija sportskog treninga i oporavka*”, Novi Sad.
32. Mašić, Z., Đukanović, N. (2008): „*Torija sporta*”, Beograd.
33. Melerović, M., Meler, W. (1975): „*Trening*”. Partizan, Beograd.
34. Metikoš, D., Milanović D. (2003): „*Teorijske i metodičke osnove razvoja koordinacije*”. Kineziološki fakultet sveučilišta u Zagrebu.
35. Mikić B., Biberović A., Mačković S. (2001): „*Univerzalna škola sporta*”, Tuzla.
36. Mikić, B. (2000): „*Psihomotorika*”, Tuzla.
37. Mikić, B. (1999): „*Testiranje i mjerenje u sportu*” Tuzla
38. Nagorni, M. (1978): „*Facts and fiction regarding junior's training*”. Fizkultura i sport, Moscovv.
39. Nićin Đ. (2000): „*Antropomotorika*” Novi Sad.
40. Opavskv, P. (2009): „*Fudbal, conditio sine qua non*”, Beograd.
41. Opavskv, P. (1982): „*Osnovi biomehanike*”, Beograd.
42. Opavskv, P. (1988): „*An investigation of linear and angular kinematis of the leg during two types of soccer kick*”, Science and Football, E & F.n. Spon, London-New York.
43. Opavskv, P. (1990): „*Kinematic and goniometric indicators of football kicking skill*”, Science and Football 3., Barcelona.
44. Opavskv, P. (1996): „*Planiranje i programiranje treninga u fudbalskom klubu*”, Politop, Beograd.
45. Opavskv, P. (1984): „*Kibernetički model treninga fudbalera*”, Fizička kultura 5., Beograd
46. Orlick, T. (2004): „*Mentalni trening za sportaše*”, Zagreb.
47. Ozolin, N. (1971): „*Sovremennaia sistema sportivnoi trenirovky*” (Athlete's training system for competition). Fizkultura i sport, Moscow.
48. Pajević D. (2003): „*Psihologija sporta i rekreacije*”, Beograd
49. Pajević D., Kasagić Lj. (2001): „*Psihologija*”, Beograd.
50. Paranosić, V. (1982): „*Psihologija sporta - rasprave*”, Partizan, Beograd.
51. Radomirović, V.(2001): „*Psihologija*”, Univerzitet u Novom Pazaru.
52. Radoš, J. (2005): „*Filozofija sporta*”, Sombor.
53. Skempler, G (2007): „*Sport i društvo*”, Beograd.
54. Skof, B. (2007): „*Sport po meri otrok in mladostnikov*”, Ljubljana.
55. Stanley, G. (2003): „*Sigurno dijete: Kako djeci pomoći da se osjećaju zaštićeno i sigurno u promjenljivom svijetu*”.
56. Stojanović, M. (1987): „*Biologija razvoja čovjeka sa osnovama sportske medicine*”. Fakultet za fizičko vaspitanje, Beograd.
57. Topić, M. (2004): „*Ženske in sport*”, Ljubljana.
58. Trejsi, B. (2008): „*Moć govora*”, Beograd.

58. UKTH (2003): „*Kondicijski trening*”. Kineziološki fakultet, Zagreb.
59. Usak, A. (2003): „*Osnove sportnega treninga*”, Ljubljana.
60. Važni, Z. (1978): „*Sistem sportskog treninga*”. Partizan, Beograd.
61. Višnjčić, D., A. Jovanović, K. Miletić (2004). „*Teorija i metodika fizičkog vaspitanja*”, Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja, Beograd.
62. Vukotić, E. (1956): „*Fizički odgoj u osnovnoj školi*”, Zagreb.
63. Zaciorski V.M. (1975): „*Fizička svojstva sportiste*”, Beograd.
64. Živanović, N. (2000): „*Epistemologija fizičke kulture*”, Niš.

SADRŽAJ

Predgovor	5
DRUŠTVENO ISTORIJSKA USLOVLJENOST RAZVOJA FIZIČKE KULTURE	6
USLOVI I POČETAK RAZVOJA FIZIČKE KULTURE U CRNOJ GORI	11
SAZNAJNI KONTEKST FIZIČKE KULTURE	18
PREDMET TEORIJE FIZIČKE KULTURE	19
ZADACI TEORIJE FIZIČKE KULTURE	21
POSEBNOST FIZIČKE KULTURE KAO INTEGRALNOG DIJELA OPŠTE KULTURE	22
ZNAČAJ TEORIJE FIZIČKE KULTURE	23
NASTANAK NAZIVA FIZIČKA KULTURA I TERMINOLOŠKE NEDOUMICE	24
PREOBRAŽAJNI ASPEKTI POJMA FIZIČKA KULTURA	28
NEKI BLISKI I SLIČNI POJMOVI	32
POJAVNI OBLICI FIZIČKE KULTURE	35
IGRA	36
GIMNASTIKA	42
SPORT	47
ULOGA I ZNAČAJ TEORIJE FIZIČKOG VASPITANJA	56
METODOLOGIJA U TEORIJI FIZIČKE KULTURE	59
VRIJEDNOSTI U FIZIČKOJ KULTURI	64
BIO-PSIHO-SOCIJALNI ZAKONI KAO OSNOVA FIZIČKE KULTURE	67
Sociološke osnove fizičke kulture	67
Psihološke osnove fizičke kulture	71
Biološke odrednice fizičke kulture	79
Zakoni fizike u fizičkoj kulturi.....	85
Fizička kultura i morfologija čovjeka	86
OSTVARENJE POTREBA SAVREMENOG ČOVJEKA KROZ FIZIČKU KULTURU	89
STANDARDI I NORME U FIZIČKOJ KULTURI	95
FUNKCIONALNA STRUKTURA FIZIČKE KULTURE	101
USLOVI I PRAVCI RAZVOJA FIZIČKE KULTURE	109
PRISTUP FIZIČKOJ KULTURI SA STANOVIŠTA OSOBA SA INVALIDITETOM	114
MARKETING I MENADŽMENT U FIZIČKOJ KULTURI	115
MASOVNI MEDIJI I FIZIČKA KULTURA	118
PROPAGANDA U FUNKCIJI RAZVOJA FIZIČKE KULTURE	120
BUDUĆNOST FIZIČKE KULTURE	125
LITERATURA	128